

BIBLIOTHECA INDICA.

Work No. 242.

VAIKHĀNASASMĀRTASŪTRAM.

SĀNSKRIT TEXT.

वैखानसस्मार्तसूत्रम् ॥

VAIKHĀNASASMĀRTASŪTRAM,

THE DOMESTIC RULES OF THE VAIKHĀNĀSA SCHOOL
BELONGING TO THE BLACK YAJURVEDA

CRITICALLY EDITED BY

DR. W. CALAND, .

Professor of Sanskrit in the University of Utrecht.

1020

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS:
PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

CALCUTTA.

1927.

6077

PREFACE.

(1000)

This critical edition of the Gr̥hya and Dharmasūtra¹ of the School of the Vaikhānasas, which together may be designated as their Smārtasūtra, is based on the following materials.

1. *Ma*, a copy, in Telugu characters like its original, of a manuscript belonging to the Government Oriental MSS. Library, described in 'a Triennial Catalogue of Manuscripts collected for the Government Oriental MSS. Library at Madras,' Vol. II, Part 1, Sanskrit C, number 1605 (page 2262). The whole of this manuscript, which contains also the Śrautasūtra, was copied for me, with the exception of the Dharma and Pravara sūtras.

2. *Bh*, a copy, equally in Telugu, of the Bhāṣya on the Gr̥hya and Dharmasūtra, composed by Nṛsimhāgnicit,² son of Mādhavācārya, described in the same Catalogue under number 1609 (page 2271). This manuscript contains the bhāṣya on the first nine Praśnas; the bhāṣya on the last Dharmapraśna is wanting.

3. *Vi*, the manuscript belonging to the Library of the University of Vienna (Ms. 311), a copy made for Professor Bühler from a Mysore manuscript.

4. *My*, a copy in Devanāgarī made for me from a Grantha manuscript in Mysore, described in 'Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental Library of Mysore' (1900), page 29, No., 1359.

5. *Ed*, viz. the Kumbakonam edition of 1914 entitled: 'śrivaikhānasagr̥hyasūtram dharmasūtrapravarasūtrasahitam' by Nārāyaṇa Bhaṭṭācārya. As this edition is out of print and very difficult to obtain and, moreover, printed in Grantha

¹ The Pravarasūtra, a list of proper names which agrees closely with that of Āpastamba, has been left aside.

² The author calls himself also Nṛsimhavājapeya and Vājapeyakṛt or Nṛsimhavājapeyabhāṭṭācārya.

character, a new edition seemed not to be superfluous, the more so, as the Kumbakonam edition, though in the main a good piece of work, gives no variant readings. But, as will be seen from our present edition, the tradition of this Vaikhānasa text is by no means without its discrepancies and moot points. So I have considered this printed text as a manuscript, though a fairly correct one.

These are the five sources on which our text is principally based. For the Dharmasūtra alone we have :

6. *Tri*, the Trivandrum edition of 1913 prepared by T. Ganapati Śāstri.

Of more or less use for the constitution of the text were the following works :—

(a) The Vaikhānasagrhyaprayogavṛtti (cited by me as 'Prayoga') by Sundararāja, a copy made in the original Telugu from a manuscript belonging to the Government Library of Madras, described under No. 1610 of the Triennial Catalogue of Manuscripts, Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2272.

(b) The Vaikhānasasūtradarpaṇa (cited by me as 'Darpaṇa') by Nṛsimhavājapeyayājīn son of Mādhavācārya (obviously the author of the Bhāṣya) 'a handbook of rites in accordance with the Vaikhānasagrhyasūtra' printed at Kumbakonam in 1915 in Telugu characters. This Darpaṇa treats only of the materials contained in the Grhyasūtra up to the end of the third Praśna. The author follows the Sūtra passage by passage. His division of the text differs from the one which is found in our manuscripts; he divides not into khaṇḍas but into prakaraṇas, each prakaraṇa containing more than one khaṇḍa.

It was hitherto unknown, that our Vaikhānasagrhyasūtra presupposes, in the same way as do the Āpastamba, the

Gobhila- and the Kāthakagr̥hyasūtra, a separate collection of Mantras. Without this collection of Mantras the Sūtra is only partly intelligible. Fortunately this book of Mantras has been preserved. A part of it has been printed under the title 'Vaikhānasamantrapraśnaḥ sasvaraḥ praśnacatuṣṭayātmakaḥ : a Vedic lectionary in 4 praśnas for the ritual of the Vaikhānasa school of the Taittiriyas,' edited in Grantha characters at Kumbakonam in 1910 by Kṛṣṇabhāṭṭācārya and other Paṇḍits. It comprises the accented text of the first four praśnas and gives the Mantras for the first five books of the Gr̥hyasūtra. I am in possession of a much more extensive copy of this text, viz., 'the Vaikhānasiyā mantrasamhitā,' being a copy of No. 1359, belonging to the Government Oriental Library at Mysore, see 'Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental Library, Mysore 1900, page 9. After the four praśnas contained in the edition of Kumbakonam, some more follow : praśna V in 23 adhyāyas, praśna VI in 14, praśna VII in 11, and of praśna VIII the first 26 adhyāyas. There is no designation that here the text is complete.

On the whole, the five sources on which our text is principally founded, can be divided into two groups : on the one hand the Madras manuscript of the text (Ma) and the bhāṣya (Bh) agree mostly, on the other hand the three : Vi, My and Ed., also agree closely with one another. Wherever Ma and Bh on the one hand, and Vi My Ed. on the other hand present the same readings, I have, for brevity's sake, designated these readings respectively as B and A.

Scholars, who would like to know something more about this Vaikhānasasūtra, are referred to the translation of the text, which is to appear shortly : in the Introduction to the translation some points connected with the Sūtra will be discussed.

UTRECHT,

July, 1925.

ADDITIONAL NOTE TO THE PREFACE

After my manuscript of the Vaikhānasa text was despatched to the Press, I received through the kindness of Paṇḍit Bhagavaddatta, Research Scholar of the Dayānand Anglo-Vedic College at Lahore, one more manuscript (of the gr̥hyasūtra only) for collation, viz. a copy in Devanāgarī of a manuscript belonging to the Adyār Library. I was in a position, during the printing, to mention in the critical notes the variant readings of this manuscript, which I designate as *La*. This Ms. occupies a somewhat intermediate position between the two groups A and B, now agreeing more with the one and then again with the other.

I avail myself of the opportunity to express my cordial thanks to Paṇḍit Bhagavaddatta for his assistance in procuring for me the loan of this manuscript.

June, 1926.

CORRIGENDA.

- Page 4, line 5 read • भिसुखमादित्यस्यार्धं
Page 14, line 1 read • सूध्वं
Page 15, line 3 read उतं; line 13 read • वारुणाम्
Page 21, line 15 read • ग्निद्वत्याः । In note २: परिवेष्य instead of परिष्य
Page 28, line 2 read वर्षेषु instead of वर्षेष
Page 36, line 11 read पैशाचो
Page 39, line 2 read वाहारयन्विति
Page 45, line 12 read हिरण्यपुष्या
Page 47, line 14 read • हसग्रेरग्निं
Page 55, line 12 read • प्यायता-
Page 69, line 12 read • च्क्रासो
Page 70, line 9 read • कुम्भेन
Page 73, line 2 read इति २; line 13: बुद्धये
Page 75, line 6 read • जुक्ता; line 9: जुक्त्वं
Page 76, line 3 read ते instead of तै
Page 94, line 15 read वैष्णवाः
Page 98, line 15 read सन्ध्याः
Page 108, line 1 read • सूध्वं
Page 120, line 14 read तत्सर्वं

सूचीपत्रम् ।

प्रथमः प्रश्नः	१
द्वितीयः प्रश्नः	२१
तृतीयः प्रश्नः	३६
चतुर्थः प्रश्नः	५४
पञ्चमः प्रश्नः	६८
षष्ठः प्रश्नः	८५
सप्तमः प्रश्नः	१०४
ऋक्षे षष्ठमो धर्मो प्रथमः प्रश्नः	११२
ऋक्षे नवमो धर्मो द्वितीयः प्रश्नः	१२२
ऋक्षे दशमो धर्मो तृतीयः प्रश्नः	१३३

वैखानसगृह्यसूत्रम् ।

अथ निषेकादिसंस्कारान्व्याख्यास्यामः । षट्संगमनगर्भा-
 धानपुंसवनसौमन्तविष्णुबलिजातकर्मात्याननामकरणाक्षप्राशन-
 प्रवासागमनपिण्डवर्धनचौडकोपनयनपारायणव्रतबन्धविसर्गोपा-
 कर्मसमावर्तनपाणिग्रहणानौत्यष्टादश संस्काराः शरीराः १
 यज्ञाश्च द्वाविंशत् २ ब्रह्मयज्ञो देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो
 मनुष्ययज्ञश्चेति ३ पञ्चानामहरहरनुष्ठानं ४ । स्थाण्णीप्राकं आययण-
 मष्टका पिण्डपितृयज्ञो मासिश्राद्धं चैव्याश्वयुजौति ५ सप्त पाक-
 यज्ञाः ६ अग्न्याधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासावाययणेष्टिश्चातुर्मास्यो ७
 निरूढपशुबन्धः सौत्रामणीति सप्त हविर्यज्ञाः ८ अग्निष्टोमो
 ऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडशी वाजपेयो ऽतिरात्रो ऽप्तोर्याम
 इति सप्त सोमयज्ञा इत्येते चत्वारिंशद्भवन्ति ९ । निषेकादा
 जातकात्संस्कृतायां ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातमात्रः १० पुत्रमात्र ११
 उपजोतः सावित्यध्ययनाद्ब्राह्मणो १२ वेदमधीत्य शारिरेण पाणि-

१ द्वाविंशतिः Vi only.

२ Thus Ma ; मनुष्ययज्ञ इति Ed, Vi ; भूतयज्ञमनुष्ययज्ञाविति My.

३ •युज इति Vi, •युजो इति My.

४ Thus Ed La and originally Ma ; •मास्त्रा Ma (correction) ;
 णस्त्रः La Bh ; •मास्त्र Vi My.

५ Thus Ma and Bh ; •जातमात्रो मात्रः Ed La and My ; •जातमात्र Vi.

यहणात्सकृतः पाकयज्ञैरपि यजन्प्रोचियः ' स्वाध्यायपर^१
 आहिताग्निर्विद्युत्तैरप्यनुचानः ' सोमयज्ञैरपि भूणः ' संस्कारै-
 रैरेतैरपेतो नियमयमाभ्यामृषिकल्पः ' साङ्गचतुर्वेदतपोयोगा-
 दृषिः ' नारायणपरायणो निर्दहो मुनिरिति संस्कारविशेषा-
 त्पूर्वात्पूर्वात्परोवरीयानिति^२ विज्ञायते ' ॥ १ ॥

अथ चातुराश्रमिणां स्नानविधिरभिषेकदिव्यवायव्याग्नेय-
 गुर्वनुष्ठा^३ इति पञ्चधा भवति ' नदीतटाकूपानामस्नाभे
 पूर्वस्योत्तरमुपतिष्ठेत ' प्राङ्मुख उदङ्मुखो वाक्रम्य जलस्यलेखा-
 चीनः पाणिपादावा मणिवन्धनानुतो दक्षिणादि प्रत्येकं
 प्रक्षाल्याकेनावस्नावमविच्छिन्नमद्रुतमशब्दमवहिर्जानु^४ इदयंगम-
 मुदकं गोकर्णवत्पाणिं कृत्वा ब्रह्मेण तीर्थेन चिराचम्य द्विर-
 ङ्गुष्ठमूलेनासं^५ परिमार्शं ङ्गुष्ठस्याग्निः प्रदेशिन्या वायुर्मध्यमस्य^६
 प्रजापतिरनामिकायाः^७ क्षुर्यः कनिष्ठिकस्येन्द्र^८ इत्यधिदेवता^९
 भवन्त्यङ्गुष्ठमध्यमाभ्यां सर्वतीर्थैर्गं मुखं मार्शं ङ्गुष्ठानामिकाभ्यां
 चक्षुषी च ङ्गुष्ठप्रदेशिनीभ्यां नासिकामङ्गुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां^{१०}

१ Thus' Ma; •परसाहिता• Vi, My, Ed.

२ पूर्वत् once only Ma.

३ •षेकः दिव्यो वायव आग्नेयो गुर्वनुष्ठा इति Ed.

४ •फेनास्नाव• Ma Ed; •फेनास्ना• Vi; •फेनवस्ना My; the Bh. reads as Ma and Ed., but the explanation points to अपस्नाव । Only La Vi My •जानु, the other sources •जानुहृदगं• ।

५ आसं om. A, La.

६ वायुः प्रजापतिर्मध्यमस्याना• A, La.

७ कनिष्ठिकस्येन्द्र Vi My Bh La.

८ अधि om. Vi Ed La, the whole word अधिदेवता not in My.

९ नासिका behind चक्षुष्कनि• in A, La.

ओचे^१ भुजौ ताभ्यामङ्गुष्ठेन वा^२ हृदयमङ्गुलिभिर्नाभिं चाङ्गु-
 ष्ठेन प्रत्यङ्गमपस्य सृष्ट्वा जङ्गयोर्वामे पाणावप्यभ्युक्ष्य^३ सर्वाभि-
 र्मूर्धानं सृष्ट्तौन्द्रो ऽहमुभ्याभ्यामिति करावापः पादावस्त्रिङ्कुण
 इति पादौ च तथा^४ प्रक्षास्यापः पुनन्त्विति पुनस्तथाचामिति^५
 ५ अन्वेदः प्रीणातु यजुर्वेदः प्रीणातु सामवेदः प्रीणात्विति
 चिरपः पीत्वाथर्ववेदः प्रीणात्वितिहामवेदः प्रीणातु चन्द्रमाः
 प्रीणात्विति चिधा मुखं^६ मार्षिं^७ महेश्वरः प्रीणात्विति
 मूर्धानमादित्यः प्रीणातु सोमः^८ प्रीणात्विति चक्षुषी दिशः
 प्रीणत्विति ओत्रे वायुः प्रीणात्विति नासिकामिन्द्रः प्रीणा-
 १० त्विति भुजौ विष्णुः प्रीणात्विति हृदयमग्निः प्रीणात्विति
 नाभिं^९ सृष्ट्तौत्येके^{१०} ॥ २ ॥

अथापो नमस्त्यावंगाद्य यावदमनश्शङ्कमङ्गिर्मृदा च
 गात्रशुद्धिं कृत्वा वल्लमा दशासूद्रितमिति नेनेक्ति गायत्र्या
 प्रागयिकमुदगयिकं^१ वास्तृणाति^२ शूक्के तथैव गृहीयादिद-
 १५ मापः प्रवहतेत्यभिगम्य हिरण्यशुद्धमिति जलं^३ प्रणम्य समृदो-
 दकेनापः पुनात्वित्यभ्युक्ष्येदमापः शिवा इत्यपो विगाद्य
 सुखातीदं ब्रह्म पुनीमह इति पवित्रं गृहीत्वा^४ ब्रह्म पुनात्वि-
 त्यङ्गुल्यां निक्षिप्य शतधारमिति जलं गृहीत्वा^५ पयस्वती-

१ अपि om. Vi My.

२ A La om.

३ •पि• both times Ma Ed La Vi Bh, •प• My only.

४ A La om.

५ Ma ins. जर्धपुष्टं सुखाटे धारयन् ।

रोषधय इत्याचम्य भृशग्रय इत्युपस्थानमादित्यस्य चित्यति-
रिति त्विभिरनामिकोपान्नाभ्यां समृदोदकेन त्रिः प्रदक्षिण-
मावर्त्य शिरो मार्श्यापोहिरण्यपवमानैः प्रोक्षयत्युदयमित्यादि-
नादित्यमुपस्थाय^१ महाव्याहत्या जलमभिमन्व्य कर्णावपि-
धायाम्बुखंमादित्याध^२ निमज्ज्य ऋतं च सत्यं च यासु ५
गन्धा इति त्रिरावर्तयन्नघमर्षणं करोति^३ ततो मन्दं
निःश्वस्य धौतं परिधायानुपमृज्य वासः प्रातः सूर्यश्चेत्यादिना-
चम्यापोहिष्ठादिभिर्ऋग्भिस्त्रिभिरभिः प्रोक्ष्य गायत्र्यापो ऽभि-
मन्व्यादित्याम्बुखं विक्षिप्य प्रदक्षिणं करोति^४ प्राणायाम-
मेकावरं^५ कृत्वाष्टावरं^६ सावित्रीमन्त्रस्य त्रिष्वेत्यादिभिर्ऋग्भि- १०
स्त्रिभिरभिस्त्रिष्वन्ध्यामुपासीत^७ मध्याह्नं आपः पुनन्वित्या-
चम्य^८ तथा^९ प्रोक्ष्योदयमित्यादिभिर्यजुर्भिस्त्रिष्वन्नादित्यमुप-
स्थाय^{१०} तथा करोति^{११} सायमग्निश्चेत्यादिनाचम्य तथा प्रोक्ष्य
यच्चिद्द्वौत्यादिभिः सामभिरुपास्यासीनस्तथा करोत्युदितार्का
पश्चिमाकर्कामिति च सम्ये यथादिशं तन्नामादिना दिग्देवताः १५
पितृन्सापसव्यं ब्रह्माणं षोडशमुखो नारायणदीनमोऽन्तेनोप-
तिष्ठेत^{१२} ॥ ३ ॥

१ प्रोक्ष्य instead of प्रोक्षयति La Vi My.

२ कर्षी पिधाय Ma Bh, कर्णावभिधाय Vi My.

३ एकवरं Bh, Vi.

४ षड्वरां Bh; षड्वावरान् Vi My La.

५ Thus Vi My Bh; पुनन्वित्यादिना Ma Ed.

६ My om.

अथाचम्य कौरुचेभमिति जलं नमस्कृत्य महाव्याहृत्या
जलमभिमन्त्र्य हस्तेन तल्लतीर्थक्रमेण कूप्याभ्यः स्वाहेत्यादिभिः
स्तर्पयति^१ भूपतिं तर्पयामि भुवनपतिं तर्पयामि भूतानां
पतिं तर्पयामि प्रजापतिं तर्पयामि ब्रह्माणं तर्पयामि नारायणं
५ तर्पयामि महादेवं तर्पयामि स्कन्दं तर्पयामि विनायकं^२
तर्पयामि^३ यथादिशं तन्नामादिना दिग्देवतास्तर्पयतीन्द्रं
तर्पयामि यमं तर्पयामि वरुणं तर्पयामि कुबेरं तर्पयाम्यग्निं
तर्पयामि निर्वृतिं तर्पयामि वायुं तर्पयामौशनं तर्पया-
म्यादित्यं^४ तर्पयामि सोमं^५ तर्पयाम्यङ्गारकं तर्पयामि बुधं
१० तर्पयामि बृहस्पतिं तर्पयामि शुक्रं तर्पयामि शनैश्चरं
तर्पयामि राहुं तर्पयामि केतुं तर्पयामि ग्रहाःस्तर्पयामि^६
नक्षत्राणि तर्पयामि ताराःस्तर्पयामि विश्वान्देवाःस्तर्पयामि
सर्वाश्च देवतास्तर्पयामि वेदाःस्तर्पयामि यज्ञाःस्तर्पयामि
छन्दाःस्तर्पयामि^७ स्वर्गोत्रादिसप्तर्षींस्तर्पयति विश्वामित्रं^८

१ चादिभिः om. Ma.

२ Thus A La, where, however, we find before विनायकं त० the words विद्मं त० (found in the printed text of the Samhitā, not in the grantha copy of it). In Ma the passage from स्कन्दं त० on up to इन्द्रं त० (incl.) is omitted.

३ Of the planets Āditya and Soma occur only in A.

४ The anuñāsikā throughout (in passages cited from the Samhitā) in Ma alone, the others present the anusvāra.

५ Before विश्वा० the text of Vi La and Ma and the two recensions of the Samhitā ins. विश्वसं त०, but cp. IX. 13; Ed puts these words into brackets.

तर्पयामि जमदग्निं तर्पयामि भरद्वाजं तर्पयामि गौतमं
 तर्पयाम्यह्नं तर्पयामि वसिष्ठं तर्पयामि कश्यपं तर्पयामि भृगुं
 तर्पयामि^१ सर्वानृषींस्तर्पयामि सर्वा ऋषिपत्नीस्तर्पयामि^१
 प्राचीनावीदी पितृणां करोति^१ ऊर्ध्वोदकान्त इति पितृभ्यः
 पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो ज्ञातिवर्गभ्यः पितृपत्नीभ्यः पिता- ५
 महपत्नीभ्यः प्रपितामहपत्नीभ्यो ज्ञातिवर्गपत्नीभ्यः स्वधा
 नमस्तर्पयामीति तर्पयन्ति^२ अथ निवीती भौमास्तर्पयामि
 भौमदिव्यास्तर्पयामि नागास्तर्पयामि नागदिव्यास्तर्पयामि
 यावन्तो जलार्थिनस्तावन्तः प्रतिगृहस्वित्यपो विसृज्याचम्य
 ब्रह्मयज्ञं करोति^१ शुद्धे देशे बर्हिरास्तौर्यं ब्राह्मामानमास्याय^१ १०
 पवित्रपाणिर्ब्रह्माञ्जलिं कृत्वा प्राङ्मुखः सावित्रीपूर्वं नित्यमिषे
 त्वोर्जे त्वेत्यादि यथाकामं^१ नैमित्तिकमृतं च सत्यं च
 देवकृतस्य यन्मे गर्भं तरत्सु मन्दी वसोः पवित्रं जातवेदसे
 विष्णोर्नु कं सहस्रशीर्षैकाचरम् त्वाहार्षं त्वमग्ने पवस्वादी-
 स्त्राधायमधीयीत सौरौभिर्हृग्मिर्यथाकाममादित्यं सोप- १५
 तिष्ठेत^१ ॥ ४ ॥

अग्रक्तो नित्यं पादौ प्रचाञ्चाचम्य अतो देवादि वैश्वं
 जप्त्वा दिव्यं वायव्यमाग्नेयं मन्त्रज्ञानं वा कृत्वा पूर्ववदाचमना-

१ After भृगुं त० Ed ins. into brackets चमस्यं त०, remarking चमस्यस्य
 प्रहृष्टं जोषप्रवरे इत्यमानत्वात् । Some of the MSS. write भारद्वाज and
 कश्यप ।

२ Ma om. इति तर्पयन्ति ।

- तौनि कुर्याद्दिवस्यतेगाङ्गधराधावेः सातपेवेधेवासेचनं दिव्यं :
 १० वां पादोद्गतैर्वायुनीतैः पांसुभिः स्यर्गमं वायव्यं^१ भस्मना
 एतेन सर्वाङ्गमालेपनमाग्नेयमापो हि ष्टेति मन्त्रेणाग्नेयेन
 तीर्थेनाभ्युक्षणं मन्त्रसौमं^२ दक्षिणपाणेर्मध्यतलमाग्नेयं^३ तीर्थं
 ११ कनिष्ठाङ्गुलिमूलं^४ देवैः सर्वाङ्गुलिमूलायमार्षं प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयो-
 र्मध्यं पैतृकमङ्गुष्ठस्य मूलं ब्राह्मं^५ देवेन तीर्थेनोपवीती दैविकं
 कार्थमार्षेणार्षं^६ पैतृकेण पित्र्यं^७ सर्वं ब्राह्मेण ब्रह्मतर्पण-
 माचमनमाग्नेयेन^८ तीर्थेनाभ्युक्षणं करोति^९ दक्षिणहस्त-
 मुद्धृत्योपवीतं धारयेदुपवीती वाममुद्धृत्य प्राचीनावीती
 १२ कण्ठसक्ते^{१०} निवीती भवति^{११} स्नात्वा पुण्ये ऽहनि संस्कारहोमं
 जुहुयादिति विज्ञायते^{१२} ॥ ५ ॥

- अथ पुण्याहं^१ पञ्चात्रराज्ज्कोत्रियानाह्याभिपूजयत्याचार्यः
 करकं धारास्त्रित्यङ्गिरापूर्येद्दमापः^२ शिवा इत्यपो ऽभिमन्व्य
 पुष्याद्यैः^३ सर्वतीर्थजलमित्यभ्यर्च्य प्रतिब्राचकान् प्राङ्मुखानुद-
 १५ मुखान्वा स्यापयित्वाद्दक्षुः सुपुण्याहं^४ करोमौति संकल्प्य स्वस्ति
 सुप्रोचितमस्त्विति स्नानं प्रोच्य^५ प्रजापतिः प्रियतामित्युक्त्वा

१ मध्यं तल्ल० A La.

२ •ङ्गुलेर्मूलं Ma.

३ दिव्यं A La.

४ Before आग्नेयेन A La ins. आपो हिष्टेतिमन्त्रेण ।

५ कण्ठे सक्ते B ; •सक्ते Ed only.

६ •दिभिः A La.

७ Before सुपु० La Vi and My ins. स्त्रितः करकं वाङ्माचमुद्धृत्य, which reading is mentioned in Ed in a footnote (वाङ्माचमुद्धृत्य करकं).

८ संप्रोच्य Ma.

तैः प्रियतामिति वाचयति । ग्राम्यन्तु घोराणीत्युत्तरान्तं
 चिरपः स्नाययति । अतो देवा इत्ययं दैविके संत्वा भिष्वा-
 मीत्ययं सूतके शुची वो इत्येत्ययं प्रेतके द्रविणोद्गाः सविता
 नवो नवो नियुक्तं जीवाष्टौ देवा हिरण्यरूप ऋध्याम
 सोममाहावर्षं त्वार्यमणं सोमं राजानमिन्द्रावरुणा अथिे जातो ५
 या गुरुयस्त्वा इदा यस्मै त्वं नर्यं प्रजां सुत्रामाणं प्रतायुधाय
 दक्षिणावतां भद्रं कर्णेभिः शतमिन्वदितिर्द्यौरित्युत्विजः सर्वे
 वदेयुः । ॥ ६ ॥

देवा ऋषयः पितरो यद्वा देव्य ऋषिपत्न्यः पितृपत्न्यो
 वेदा यज्ञाश्च सर्वाद्याः प्रियन्तामन्तः प्रतिवचनं । पुण्याहं १०
 शिवमायुष्यमरोग्यमविघ्नमचलमैश्वर्यं यत्पापं तत्प्रतिहतं यच्छ्रेयः
 शिवं कर्म शिवः पञ्च इत्यस्वन्तास्तथान्तः१ प्रतिवचनं । शिवा
 ऋतवः सन्तु शिवानि नृचूत्राणि भवन्तु सर्वकर्मसमृद्धिरस्तु
 सर्वधनधान्यसंपूर्णमस्त्वित्येकैकमुक्तवन्तः२ प्रतिवचनं । यत्पुण्यं
 स्रस्ति न ऋध्यास्मेति पूर्वोक्तामितरे ऽनुवदन्ति । यजमानस्य १५
 नञ्चनानामादि गोत्रनाम सुतान्तं मातृगोत्रनामान्तात्परं शर्मान्तं
 नाम प्रणवादि भवन्तदे ब्रुवन्तु पुण्याहं स्रस्युद्भूतं प्रत्येकं त्रिधा
 त्रिधा यथाविभक्तिवाचितमनुवाचयेयुः । आपोहिरण्यपवमानैः
 प्रोक्षयति । पुण्याहे कृते तदहः पुण्यं भवत्यादावन्ते वा
 पुण्याहेन सर्वाः क्रियाः पुण्याः परिपूर्णा भवन्ति । स्नांकतो १०

१ तथात्तं My Ed.

२ Thus Ma La Ed ; उक्तावन्तः Vi My. R. prob. उक्तावन्तः or with Vi and My उक्तावन्तः । .

ऽसीति दक्षिणाकाशमुक्तवत्सु घृतात्पर्यैत्यङ्घ्रियंशक्ति^१
 दक्षिणां हस्तेन दक्षिणेन ददाति^१ त्वमग्ने यज्ञानां
 होतेति तदाददौरन्व^१च दक्षिणादानादाने तत्रैवं^१ स्यादिति
 विज्ञायते^१ ॥ ७ ॥

- ५ अथाम्नायतनं^१ प्राक्प्रवणे वोत्तरप्रवणे वां शुद्धे देशे
 गोमयेनोपलिप्ते शुद्धाभिः सिकताभिः प्राक्पश्चिमं दक्षिणोत्तरं
 च द्वात्रिंशदङ्गुल्यायतं द्वाङ्गुलोज्जतं यथालाभोज्जतं वा स्यण्डिल-
 मन्मायतनं^१ भवति^१ परिसरणवर्हिषः प्रतिदिक् पञ्चदश
 स्यण्डिलप्रमाणाः^१ कुण्डे षट्त्रिंशदङ्गुलास्तथैकाङ्गुलिपरिणाशा
 १० व्रणवक्रहीनाः परिधयः^१ पञ्चदशदर्भैर्यथितं चतुरङ्गुलायं
 द्वाङ्गुलग्रन्थि हस्तमात्रं प्रोचणकूर्चं^१ तथैव द्वादशाङ्गुलमात्रं
 पवित्रं^१ तत्प्रमाणा याज्ञिकाः समिधः^१ पात्रसुवादयो यज्ञे
 प्रोक्ता^१ दर्भेषु इन्द्रं पात्रादिसंभारानुत्तरे^१ दैविके प्रत्येकं
 दक्षिणतः पैदके संभरति^१ नित्यहोमे ऽग्निशालायां मृदा-
 १५ चतुर्दिशं द्वात्रिंशदङ्गुल्यायतां चतुरङ्गुलविस्तारां द्वाङ्गुलोज्जता-
 मूर्ध्ववेदिं चतुरङ्गुलिविस्तारोज्जतां तत्परिगतामधोवेदिं च
 मध्ये निम्नं षडङ्गुलमग्निकुण्डं कृत्वास्मिन्^१ गृहस्थो ऽग्निमौपा-
 सनमाधाय नित्यं जुहोति^१ वनस्थस्य श्रामण्यकार्यैः कुण्ड-
 माधानविशेषं च धर्मं वक्ष्यामः^१ ॥ ८ ॥

१ अङ्घ्रिः only in Ma and La, not mentioned in the Bh.

१ अन्मायतनं A. .

१ कृत्वा तस्मिन् Ma La only.

अथाधारविधानं^१ ग्राह्यं प्राङ्मुखमासीन^२ एतो^३ न्विन्द्र-
 मित्यग्न्याह्वयं^४ प्रोक्ष्य मयि देवा^५ इत्यादिभिश्चतुर्दिशं^६
 दर्भानुचयेदुद्धन्यमानमिति मध्यपूर्वापरयमाग्निनिर्कृतिषोमे-
 ग्रानमस्तो वर्षिषा खनति^७ तथा पूतं^८ ज्ञातनेति^९ षड्रेखा^{१०}
 सिद्धित्वाष्टावन्धमिति वक्रितं दर्भं दक्षिणपश्चिमस्यासुत्सृज्य^{११} ५
 रेखा गायत्र्या प्रोक्ष्य जातवेदो भुवनस्येत्यरणिं^{१२} गृहीत्वा
 मयितं लौकिकं वाग्निमादायाहरेत्^{१३} दृत्प्रतीक इति
 प्रज्वाल्यायुर्दा इति प्रणस्योपात्ररोहेति निधायाग्न आयाह्वयं
 ते योनिरिति प्रज्वाह्य मयि गृह्णामीत्यभिवन्द्य कर्मणे
 वामितिं करौ प्रञ्चलयति^{१४} इदमापः शिवा इत्यपो ऽभि- १०
 मग्न्यादिते ऽनुमन्यस्व दक्षिणत इदिं परिमृजामीति
 दक्षिणवेदिं नैर्ऋत्याद्यन्तमनुमते ऽनुमन्यस्व पश्चिमतो वेदिं
 परिमृजामीति तथा पश्चिमवेदिं सरस्वते ऽनुमन्यस्वोत्तरतो

१ Thus Ed and La; आसीनो यतो Ma Bh; आसीनमेतो Vi My. According to the Samhitā in the Kumb. edition the pratika is यतो न्विन्द्रम्, acc. to the Mysore MS. एता न्विन्द्रम् ।

२ देवादिभिः A.

३ Reading of the pratika uncertain; पूतं ज्ञातं Ma; पूतं ज्ञातम् इति Vi; My utterly corrupt; पूतस्य तनेति Ed and the printed Samhitā; the Mys. MS. of the Samhitā पूतं ज्ञातस्ते; पूतं ज्ञातनेति Prayoga; पूतं ज्ञात इति Darpana.

४ Thus A La; षड्रेखा B and Prayoga and Darpana; but op. below. At VI. 14 and IX. 4 occurs षड्रेखा ।

५ विद्वेष्य B.

६ Thus Ed La and Vi; •सीं Bh, My, Darpana; •सी Ma.

वेदिं परिमृजामीत्युत्तरंवेदिं वायव्याद्यन्तं देवं सवितः प्रसुवं
 -पुरस्तादेदिं परिमृजामीति पूर्ववेदिं चाग्नेयाद्यन्तंमङ्गुलीरा-
 सौर्यं^१ साधावेन पाणिना कूर्चेन वा परिमृष्य गायत्र्या वेदीः
 प्रोचयति^१ ब्रह्मसोमावृत्तिजौ वरयित्वाध्वर्युरो भूपते भुवनपत
 ५ इति प्रत्येकं प्रेक्ष्य ताभ्यामहं भूपतिरितुक्ते • ब्रह्मन् सोम
 प्रोचिष्यामीत्यन्तं तथोक्त्वा पुनस्ताभ्यां प्रोचेत्युक्तस्तथा
 प्रोचयति^१ ॥ ६ ॥

पात्रादाधावमादाय पवित्रे^१ स्थ इति वेद्यां बर्हिषः
 स्थापयित्वा तान्परशुरसीति प्रोच्य समिधो मुक्तवन्धाः कृष्णो
 १० ऽसीति वेदिरसीति वेदिं सुवादोर्बर्हिषो^१ बर्हिरसि^१ सुगभ्य
 इति^१ बर्हिषो ऽयं दिवे त्वेति मध्यमन्तरिचायेति मूलं पृथिव्यै
 त्वेति प्रोचयति^१ पोषाय त्वेत्यपो बर्हिर्दन्धने संस्राव्य स्वधा पितृभ्य
 इति सापसव्यं दक्षिणतः प्रोक्ष्यापं^१ शेषं पश्चिमस्यामुत्तरान्त-
 मूर्ध्वेति स्रावयेदुभाभ्यामिति पाणौ प्रचालयति^१ पूषा त
 १५ इति बर्हिर्वन्धं विसृज्य मूलादूर्ध्वमादित्यं^१ व्यञ्जनमसीत्यभि-
 मृष्य^१ पश्चमतो वेद्यधस्तादुत्तरायमूर्णास्रदसमिति दर्भैः
 परिशीर्य स्रासस्यं देवेभ्य इति प्रागयं स्रासने चेकं निधाय

१ Thus La, My, and Ed (here put into brackets) ; •ङ्गुली (लि)भिरा-
 सौर्यं Ma Bh Vi.

१ Thus B and Prayoga ; बर्हिरसीतिबर्हिः सुवादोर्बर्हिषो इति A and La.

१ आदित्यं य० Ma and Prayoga ; आदित्यं य० Ed La, आदित्यैर्य० Vi
 My and the printed text of the Samhitā, the Mysore text of the
 Samhitā has आदित्यं यन्दन० ; the original reading is आदित्यै यन्दनम् ।

विष्णोः स्वपो ऽसीति प्राच्यां दक्षिणत इति याम्यामुत्तरत^१
इत्युदीच्यां^२ पश्चिमत इति प्रतौच्यां^३ प्रागुत्तरायं परिसृणा-
त्युत्तरायमेशान्यामूर्ध्वं कृत्वा गन्धर्वो ऽसीति पश्चिमस्यामिन्द्र-
स्वेति याम्यां • मित्रवरुणावित्युदीच्यां वेद्यां प्रागुत्तराय-
न्यरिधीन्यरिदधाति^४ ॥ १० ॥

वायव्यामुत्तरायमूर्ध्वं करोति^५ सूर्यस्वेति प्राच्यामुत्तरा-
न्तमुपरिष्ठादित्यूर्ध्वमधस्तात्प्रागा इत्यधश्च परिषिच्य वीति-
होत्रमित्यन्यालये ममिधावर्षोऽथोर्दिशोरूर्ध्वग्रे^६ निदधाति^७
परिसौर्यमित्यादिनैन्द्रायमुदगन्तमार्षेणापो दत्त्वा सृतासी-
त्यादिभिर्दक्षिणादि तेनैव प्रागन्तमुत्तरान्तं च परिषिच्य १०
तरुणासीत्याग्नेयादीशानान्तं प्रदक्षिणमाग्नेयान्तमग्निः परि-
षिच्यति^८ वानस्पत्यो ऽसीति प्रणिधी प्रक्षाल्य^९ पृथिव्यापो
ग्रहीष्यामीति साक्षतमद्भिद्रापर्यं वसूनं पवित्रमित्युदगग्रे
पवित्रे प्रक्षिप्य दक्षिणेन पाणिनायमितरदामेन गृह्णीत्वा
देवो वः सवितेति चिरुत्पूय तथा निदधाति^{१०} ब्रह्मन्प १५
इति सोमाप इति च ब्रह्मसोमावृत्विजौ प्रत्येकं प्रेक्ष्य ताभ्यां

१ This is the sequence according to all the MSS. and the Pra-
yoga, the Bhāṣya, the Darpaṇa and the Mysore MS. of the Sam-
hitā. According to the Ed. and the printed text of the Samhitā
the text runs: याम्यां पश्चिमत इति प्रतौच्यामुत्तरत इत्युदीच्यां वेद्याम् । This
sequence seems indeed more natural; but the tradition of the
MSS. is different.

२ Thus A La and Darpaṇa; अग्नीशानयोः B.

३ अग्नीशानयोः B.

तथा प्रणयेत्युक्तः को व इति प्रणीय वेद्यां दक्षिणोत्तरयोः
प्रणिधौ निधाय संविशन्तामिति कूर्चेन जलं संस्त्राय, गायत्र्या
सुवं प्रोचयेत् ॥ ११ ॥

भूः सुवं गृह्णामीति सुवं गृहीत्वा^१ वर्षिष्ठे अधि नाक
५ इति वेद्यधस्तात्समिधौ न्यस्याहीनो निर्वपामीति सुवं प्रचास्य
निर्दग्धमिति पर्यग्निं कृत्वा निष्टप्रमिति समिधोर्निदध्याद-
दितिरस्यद्विद्रेत्याज्यस्यालो^२ गृहीत्वोत्तरे भूतकृतः स्योपोढमि-
त्यङ्गारं न्यस्य^३ सगराः स्येति विन्यस्य^४ महीनामिति पचति^५
पूर्ववत्पवित्रेण चिरुत्पूयाज्यस्याख्याः पृष्ठभस्मेद^६ विष्णुरिति वेदेन
१० शोधयित्वोद्भवः स्योदहमिति वर्हिर्दग्धाङ्गारमन्तरितमित्या-
ज्यस्य दर्शयति^७ दक्षिणतो ऽङ्गारं गायत्र्या न्यस्य^८ तथैव चर-
स्यालौमधिप्रित्य दर्भोस्केन पक्वावतारयति^९ पवित्रेणाज्यं
पात्रे चिरुत्पूय धर्मो ऽसीति ग्रन्थं विसृज्योत्तरपश्चिमे
निधायान्निः प्रोक्ष्याप्यायन्तामिति पवित्रं जुहोति^{१०} वीति-
१५ होचमिति समिदयं घृताक्तं वायथ्ये ऽग्नौ स्थापयित्वा देवस्य
त्वेति सुवेण होम्यं द्विधा विहरति ॥ १२ ॥

दक्षिणप्रणिधौ ब्राह्मणेण तीर्थेन प्रजापतिपुरोगानावाहया-
मीत्युत्तरप्रणिधौ दैवेनाम्यादीमौपासुनयज्ञं यज्ञदैवतविश्वान्दे-
वान्सर्वदेवानावाहयामीत्यन्तं पेटके वैश्वदेवयज्ञं यज्ञदैवत-

१ Thus B (निवर्त्य Darp.) ; अस्य A La.

२ Thus Ma and Darpana ; न्यस्य A La.

३ Ed La om. पृष्ठ ।

४ अस्य A La.

विश्वान्देवानावाहयामोत्यन्तमावाहयद्यथावाहनं सुवेणाव्यमूर्धं
 गौत्वा 'जुष्टं' निर्वपामोति निर्वपं करोति 'द्वयधिद्वेन
 दिधाग्नौ होमं दग्धयित्वाग्निर्व्योतिर्द्वेन समिदुक्त्वेन दिधा
 दहति 'समिदसि. स्वाहेति समिधं जुहोति' सुवेणाव्यं
 गृहीत्वाहृतमघोति अनुत्तानमन्तरितमित्युत्तानं प्रत्यष्टमित्यनु- ५
 त्तानं होमं प्रदक्षिणमभिमन्व्याव्यं गृहीत्वोत्तानं स्वतो^१
 दक्षिणतो वामतः प्रणौतायां संधाय चित्पतिस्त्रादिभि-
 स्त्रिभिरेव विधाग्नौ संवपति' ॥ १३ ॥

गाथव्या समिधः प्रोक्ष्यैकविंशतिराहुतिप्रमाणाः कर-
 संपूर्णा^२ वा समिधो गृहीत्वा मूलायाभ्यां हृतं स्यग्धयित्वाभ्य- १०
 र्याचताव्यचदभिरिमा मे अग्न इति मूलमध्यापाणि स्पृश-
 न्मधो^३ नीत्वोर्ध्वभागे मध्ये च^४ संदधाति 'दैवेन तीर्थेन
 दक्षिणस्यामङ्घ्रिः प्रागन्तमर्दिते ऽनुमन्यस्त्रेति पश्चिमस्यामुत्त-
 रान्तमनुमते ऽनुमन्यस्त्रे गुत्तरस्यां प्रागन्तं सरस्वते ऽनुमन्य-
 स्त्रेति^५ देव सवितः प्रसुत्रेति पूर्वस्यामुद्गन्तमाग्नेयाद्यन्तं^६ १५
 सर्वतश्च प्रदक्षिणं परिषिञ्चति 'षष्टिं, शतेत्यभिमन्व्यायं त

१ Before जुष्टं Ma ins. प्रजापतये, Vi My अग्नये ।

२ ततो My only.

३ Thus Bh and Prayoga; स्यग्धमधो Ma; स्यग्धं स्यग्धमधो A La.

४ Om. B; it is found also in the Prayoga.

५ Ma ins. परिषिञ्च ।

६ Thus Ed (reading supported by the Bh. and the Prayoga);
 Vi My La om. उद्गन्तम् as also does Ma, where, moreover, सर्वेषु
 instead of सर्वतश्च ।

इषा इतीमानसंकुष्माङ्करोऽङ्गारे ऽग्नी जुहुयाद्यंसे देवताथे
 इविर्निदप्यते तां देवतां मनसा इ वै ध्यायन्निर्वपेद्यथा. इ
 वास्य^१ सुषुक्ता ज्योतिष्मती प्राणवती रेतोधा इत्येता उतं^२
 गृहीत्वा रश्मयश्चतस्रः पृथ्नी संदधौरम्भ इ वा शुद्धामृतवहा^३
 ५ चिनुही दिव्या लोकपावनीत्येताभिश्चन्द्रमसमाप्याययत्सौ^४ नु
 राजा सोम आयायितो मूषगामी वपायन्यमृतोद्गारी^५ सुर-
 प्रियेत्येताभिरमृतेन तां देवतां तर्पयति ॥ १४ ॥

सुवेणाम्यं स्रावयन्परिधी स्पृष्ट्वा वायव्याद्याग्नेयान्तं प्रजा-
 पतये स्वाहेति. नैर्ऋत्यादीशानान्तमिन्द्राय स्वाहेत्याचारौ
 १० जुहुयाच्चक्षुषी बुद्धायये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्यांश्वभागा-
 बुत्तरदक्षिणयोजुहोति^१ युक्तो वहेति पश्चिमादिसौम्यान्तं या
 तिरसीति सौम्यादीन्द्रान्तं सप्राधन्ये देव्ये स्वाहेतीन्द्रादि-
 याम्यान्तं प्रसाधन्ये देव्ये स्वाहेति याम्यादिवाहणान्तं स्रावयन्
 उक्त्वा मध्यमास्यमिति बुद्ध्वा तत्र व्याहृतीर्जुहोति^२ तदग्निमुख-
 १५ मिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^३ सत्येनेत्यभिमृश्याज्येन जुहोत्यग्नये
 स्वाहा सोमाय स्वाहाग्नीषोमाभ्यां स्वाहा प्रजापतये स्वाहा
 ब्रह्मणे स्वाहेन्द्राय स्वाहा वसुभ्यः स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा
 इद्रेभ्यः स्वाहा विष्णवे स्वाहा वृहस्पतये स्वाहा मित्राय

१ Viz. अ अस्म with irregular sandhi.

२ चाङ्गति Ed, उतं all the other sources.

३ शुद्धोद. Ma; शुद्धा चन्द. Vi My;

४ •पाविनी. Vi My .

५ Uncertain; वपायाम्य. Ma; वपायाम्य. A La; the Bh. presup-
 poses a reading वपायनी ।

स्वाहा वरुणाय स्वाहादित्येभ्यः स्वाहाग्निभ्यां स्वाहा पूषे
 स्वाहा कृत्वाय स्वाहा कश्यपदेवतसोमाय स्वाहोपासनयज्ञाय—
 स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वदेवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं
 इत्वा दर्व्याभिर्घार्य चरुं सावित्र्या गृहीत्वा जुक्त्वा व्याहृती-
 नुहोति । अतो देवा इदं विष्णुरित्याज्यं समृद्धौ जुहुयात्पैतके ५
 ऐश्वदेवयज्ञाय स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं
 इत्वा पक्वं जुहुयादिति सर्वहोमानामादिराधारो विज्ञा-
 प्रते । ॥ १५ ॥

अथ सामान्यतः क्रियाया होममन्त्राः । धाता ददातु
 नो रयिं धाता प्रजाया धाता ददातु नो रयिं प्राचीं धाता १०
 ददातु दाशुषे ऽनु नो ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वमा मा
 राजस्य समाववर्त्त्यनुमन्यतां यस्यामिदं राकामहः यास्ते राके
 सिनौवांसि या सुपाणिः कुहूमहः कुहूर्देवानामिति धातादि
 षोडश । ॥ १६ ॥

इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने १५
 त्वमग्ने अथास्ययासन्निति पञ्च वारुणं । प्रजापते न त्वत्प्रजा-
 पतिर्जुषासित्युपांशुयाजे प्राजापत्ये । चित्तं च चित्तिस्याकृतं
 चाकृतिश्च विज्ञातं चाविज्ञानं च मनस्य शकरीस्य दर्शस्य
 पूर्णमासस्य वृहस्य रथंतरं च स्वाहेति चित्तादि द्वादश
 जयाः । अग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः १०
 पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवसन्द्मामन्त्राणां वृहस्पति-
 र्ब्रह्मणो मिथः सत्यानां वरुणो ऽपां समुद्रः सोत्यानाममन्त्रं ।

सन्नायानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीगं५ सविता प्रसः
वान्मा५ रुद्रः पशूनां त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो
गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परे ऽवर
इत्यष्टादशाग्निर्भूतादयो 'ऽध्यातानाः' ॥ १७ ॥

५. अताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयो ऽप्सरस ऊर्जा नामेति
सृष्टितो विश्वामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयो ऽप्सरस
आयुवो नामेति सुषुम्नः सूर्यरश्मिसद्मना गन्धर्वस्तस्य
गच्छन्नाष्टप्सरसो वेङ्कुरयो नामेति भुव्युः सुपर्णो यज्ञो गन्ध-
र्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरस स्तवा नामेति प्रजापतिर्विश्वकर्मा
१०. मनो गन्धर्वस्तस्यकर्मान्यप्सरसो वङ्कुरयो नामेति इषिरो
विश्वव्यथा वातो गन्धर्वस्तस्यापो ऽप्सरसो सुदा नामेति भुव-
नस्य पत इति परमेष्ठ्यधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो
भुवो नामेति सुचिन्तिः सुभृतिर्भद्रहस्तुवर्वाङ्गर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य
विद्युतो ऽप्सरसो रुचो नामेति दूरेहेतिरमृडयो मृत्युर्गन्धर्व-
१५. स्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवो नामेति चारुः कृपणकाशी
कामो गन्धर्वस्तस्याधयो ऽप्सरसः शोचयन्तीर्गन्धेति स नो
भुवनस्य पत इति 'अताषाडृतादि' भुवनस्यं स न इति
वर्जयित्वा प्रत्येकं ताभ्योऽन्ता राद्रभृतो दादगेति प्राजा-
पत्यादि' मूलाहोमो 'बभ्रुवपैटकथञ्जान्ते व्याचतिः' ॥ १८ ॥
१०. अथान्ते होममन्त्राः 'यदस्याग्नये स्त्रिष्टुक्ते ऽग्नये ऽन्ना-
दायाग्नये ऽन्नपतये प्रजापतये इन्द्रायः विश्वेभ्यो देवेभ्यः

सर्वाभ्यो देवताभ्यः सर्वत्रैवाग्रये सिंष्टकते वासुपत इति
 सिंष्टाकारो^१ । यन्म आत्मनः पुनरग्निश्चरुति मित्वाङ्गती ।
 इष्टेभ्य इत्यादि दशान्ते व्याहतिरित्युद्धिः । आग्निवितं ब्रह्म
 यदकमेति कृतान्तं । यत्प्रमत्तो मनो^२ ज्योतिरथासाग्रे यद-
 सिग्मसि गो यत इन्द्र इति विष्णुममेधो ऽस्येधिषीमहि ५
 साहा वैश्वं^३ । समिदसि तेजो ऽसि तेजो मधि धेहि साहा
 पासाग्रं^४ । यमस्य धीमहि मृच्योर्मे पाहि साहा नैथयोधं^५ ।
 सूर्यस्य धीमहि चचुर्मे पाहि साहा आशत्यं^६ । सोमस्य धीमहि
 चित्तं मे पाहि साहा औदुम्बरं^७ । वायोर्धीमहि प्राणान्मे पाहि
 साहा शर्मो^८ । ब्रह्मणो धीमहि बुद्धिं मे पाहि साहा १०
 सादिरमिति सप्त समिधः^९ । सप्त ते अग्ने चतुधा नेति
 पूर्णाङ्गती^{१०} । अग्निर्भुक्तमित्युपब्रुह्मामाज्यं^{११} । गृहीत्वाग्निर्जीर्णमिति^{१२}
 जुह्वा चरुमवदाय जुत्वा समरुतां बर्हि रिति सावयञ्चुहोति^{१३} ।
 ततो वामेन सुवं गृहीत्वा दक्षिणेनाज्यपात्रं संगृह्णाग्ने-
 रपरि धारयन्नाज्यशेषमिन्द्राय साहेति जुहुयात्^{१४} ॥ १६ ॥ १५

तत्पात्रेणाधावमादाय सुवेषान्तरितमग्निसृष्यत्वित्युपाग्निं^१
 पश्चिमतोः वेदेःसूर्यमिति वेद्यां सौसृष्यत्वित्याकाशे पृथिवी
 सृष्यत्विति^२ । ब्रह्माद्यान्तृष्यन्तामिति दक्षिणस्यां तर्पयति^३ ।
 प्रचीतायां दक्षिणस्यां देवेनापो गृहीत्वौषधिवनस्पतिगन्धर्वा-

१ महीना only in Ed and the Bh.; La, Vi, My: उपब्रुह्मामे-
नाग्निर्भुक्तः ।

२ वि: Vi Me and Rh.

१०. पुरसस्यैव दृष्यन्तामित्युत्तरस्यां वेद्यां^१ तर्पयति^२ । तद्योत्तरस्यां
 प्रणौतायां सापसक्यमपो गृहीत्वा पैदवेण^३ दक्षिणतः पितरः
 पितामहा^४ प्रपितामहासाध्यमस्तु दृष्यन्तामिति दक्षिणस्यां
 तर्पयति^५ प्रासावीरित्यन्तेस्तुभिः प्रवाहणं कृत्वा दक्षिणादि-
 ११. प्रणिध्योदपानाङ्गुष्ठानामिकाभिः पवित्रमक्षतं गृहीत्वा पवित्र-
 मसि पूर्णमसि सदसि सर्वमनौति पर्यायतो जुहोत्यक्षितम-
 सौति प्रणिधिसुत्तरां चाक्षयित्वा तदाधावेन प्राच्यां दिशि
 दक्षिणायां^६ दिशि प्रतौच्यां दिग्दुदीच्यां दिग्दूर्ध्वायां दिग्द-
 धोधराधरैरिति यथादिशं परिविच्य माहं प्रजामिति^७ गृहीत्वा
 १२. दक्षिणप्रणिधौ स्नान्यमाधावं सावयित्वा सां योनिमिति
 दक्षिणप्रणिध्यां^८ जलमुदकपात्रे^९ सावयति^{१०} । आपोद्विष्टादिना
 तदङ्गिः प्रोक्ष्य प्रणिधौ विमर्जयति^{११} ॥ २० ॥

पुनर्देवेभ्यो इयं वहेत्यग्नेर्दग्नेन स्तुवं विसृज्य^{१२} । वर्षिष्ठा
 गङ्गरेष्ठो ऽपमिति वर्षिष्ठसमिधौ जुहुयादूर्ध्वं यज्ञं नयत-
 १३. मित्यूर्ध्वसमिधौ^{१३} । पश्चिमतः परिधिमपनयेत्येवं^{१४} दक्षिणत

१ Thus Ed ; वेद्यां om. La Vi My ; तर्पयित्वा B.

२ After पैदवेण (•केन Vi My Bh) La Ma Vi My ins. ने ; नैदक्षिणतः,
also the Darpana.

३ Thus Ma Ed and the Samhitā ; •पस्यां La Vi My.

४ Ed ins. उत्तरप्रणिधि ।

५ Thus Ma Bh La Vi My ; •दिष्या Ed.

६ Thus Ma Ed Bh ; उदपात्रे La Vi My Darpana.

७ सावयेत् A and La.

८ Thus A La and Darpana ; विमर्जयति B.

९ इव La Vi My.

उत्तरतश्च परिधीन्^१ पश्चिमती^२ विष्णोः^३ सदनमसीत्येवं
दक्षिणतः उत्तरतः प्राच्यामिति च परिसारणवर्धिवः सर्वान्परि-
समूहाप्यायन्तामिति जुहोति^४ शुध्यन्तां पितृषदंश्च शुध्यन्तां
देवसदनमित्यविच्छिन्नमासीत्ये^५ नैर्हते^६ दहेदविच्छिन्नेन
ब्रह्मवर्षमायेति^७ भूतिः सति भस्म गृहीत्वा^८ संसाटद्वाङ्ग-
कण्ठादीनादित्यः^९ सोमो नम इत्यूर्ध्वार्धमांसिष्यापो^{१०} हि षेति
प्रोक्ष्य ओं च मे स्वर इति बालकृतं वेति चाग्निं पूर्ववदादित्यं
सोपस्थाप्य पुनर्वेदिमूलमासाद्याग्निं^{११} वैशानरसूक्तेनोपस्थाप्य
प्रणामं कुर्यादिति क्रियान्ते होमः^{१२} ओं च मे स्वर इति
लौकिकाग्निविषर्जनमिति विज्ञायते^{१३} ॥ २१ ॥

प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus A and La; नैर्हते B.

२ A La om. the words गृहीत्वा up to ऊर्ध्वार्धम्. (incl.).

३ After इत् Ma. ins. क्वचं, which is not found in Bh. and Darpana; cp. note on II. 7.

४ वेद्या सूक्तम् B.

५ Thus B and Darpana; इति विद्वानाः प्राच A.

अथ शारीरेषु संस्कारेष्वतुसंगमनवर्जं नान्दीसुखं कुर्यात् ॥
 ५. अः कर्तासीति गर्भाधानादिक्रियां यदहः करोति तदहर्नन्दीः
 भवति १ तस्या सुखं सर्वदेवपितृदेवत्यं नान्दीसुखमभ्युदयश्राद्धं
 दैविकवत्करोति १ पूर्वधुरिव पूर्वाह्ने युग्माग्राह्याणामुपचाक्षित-
 ५ पाणिपादाङ्कोत्रियानमेन १ परिवेद्याथेडामभ्युदयाथावनीद-
 मिति मण्डलान्युपस्त्रियास्त्रासनमित्यासनानि सदर्भयवानि
 निधाय तेष्वामौनान्युष्पाद्यैर्यथोपपादमलं करोति १ शुक्लवस्त्रि-
 श्वेतसर्षपदधितण्डुलमित्यामनन्ति १ चतुःशुक्लमेतदादायाग्ने-
 र्दक्षिणतो ऽग्ने सोमाय प्रजेशाय विश्वेभ्यो देवेभ्य ऋषिभ्यः
 १० पितृभ्यो भूतेभ्यः सर्वाभ्यो देवताभ्यो नम इत्यन्तेन तन्नाम्ना
 पुष्पादिभिरभ्यर्च्य बलिं ददाति १ ॥ १ ॥

अहमपूपादि च निर्वेद्योदकुम्भं धारास्त्रित्यङ्गिरापूर्य नमः
 सुखोमीति पाप्मनो ऽपहत्यै सपत्नवं ४ कूर्चं पवित्रमाभरणं
 तस्मिन्निदधाति १ प्रतिसरां ४ कुतपस्य दुकूलस्य वा त्रिवृतां
 १५ पुष्पाद्यपि ५ संभृत्यादाय जुहुयादृषो ऽग्ने नयाद्यग्निदेवत्याः
 सोमो धेन्वादि सौमदैवत्या ब्रह्मजज्ञानादि ब्रह्मदैवत्ये
 इद्रमन्यमित्यादि इद्रदैवत्ये अतो देवादि विष्णुदैवत्या आगो-

१ नन्दी Ma Ed ; नान्दी La Vi My ; नन्दि Bh.

२ Corrected ; परिवेद्या (instead of परिष्य) all.

३ Original, reading uncertain ; शुक्लवस्त्रिं Ma ; शुक्लं वस्त्रिं La Vi My ; शुक्लं वस्त्रिश्वेतं Ed.

४ Thus, in accordance with the Darpana, Ma ; सपत्नवं कूर्चं निदधाति पवित्राभरणं प्रति A.

५ Thus Ma Ed ; पुष्पाद्यादिभिः La Vi My ; the Bh. points to पुष्पादि अपि।

विशादि विश्वेदेवदेवत्या यतः स्वमर्षीत्यादि सप्तर्षिदेवत्या ये
 भूता इत्यादि भूतदेवत्या व्याहृतीरग्नये कथ्यवाहनाय सोमाय
 पितृमते यमाय चाङ्गिरस्यतये एते य इह पितरः। उग्रन्तस्वा
 वा नो दूदालित्यृषः पितृदेवत्याः पृथिवीगतेभ्यः पितृभ्यो
 ऽन्तरिक्षगतेभ्यः पितामहेभ्यो दिविगतेभ्यः प्रपितामहेभ्यः ५
 स्वधा नमः स्वाहेति पितृभ्यः पैतृकमुपवीतौ ऊत्वा व्याहृतीः
 सामान्यतो देवताभ्यस्ताभ्यो ऽष्टाभ्यो जुहोति । पापेष्वाव्यभागं
 सुवेणाभिषार्य दिर्देवशेषं पितृभ्यः प्रागन्तं चिन्ना तदङ्गुष्ठेन
 तच्चरुं स्पर्शयति । ततो नमस्कृत्या सत्येन रजसेति शीरेण
 दध्ना वा श्वेतमक्षं ब्राह्मणान्भोजयेत् । अनुत्थितेभ्यः समूहोच्छिष्टं १०
 शोधयित्वा चान्तामनुमान्य पुण्याहं वाचयित्वा स्वस्तिस्त्रुजेन
 तामभिमृश्य स्वस्तिदा विश्वस्यतिरिति प्रतिसरां बध्नाति ।
 नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यः स्वधा नमो नान्दीमुखेभ्यः पितामहेभ्यः
 स्वधा नमो नान्दीमुखेभ्यः प्रपितामहेभ्यः स्वधा नम इत्युक्ते
 स्वधास्विति प्रतियदतो देवान्तं विमर्जयति । तेनोदकुम्भेना- १५
 परेद्युः स्वायान्दीमुखमिति विज्ञायते । ॥ २ ॥

अथः गर्भाधानादिवर्षे पञ्चमे ब्रह्मवर्षसकाममायुष्कास-
 नष्टमे ऋग्वेदे श्रीकामं वसन्ते ब्राह्मणमुपनयीतेकादशे यीमे
 राजन्यं द्वादशे शरदि वैश्यामा षोडशाद्ब्राह्मणमा द्वाविंशत्

१ तन्तुम् instead of ताम् A.

२ Ma om.

अचिद्यमा चतुर्विंशद्विंशमिति वातीते सावित्रीपतितां^१
 भवन्ति^२ तेषामुद्गासकप्रायश्चित्तं^३ । दो मासौ यावद्भेन मासं
 शीरेणासिद्ययार्धमासमष्टरात्रं दृतेनायाचितं^४ षड्रात्रं चिरात्-
 सुद्वेनोपवासमहोरात्रं^५ वर्तत इत्येतदुद्गासकर्मनेन^६ वास्य-
 ५ मेधावभ्यक्षानेन^७ वा ब्राह्म्यस्तोत्रेण वेदा पुनर्गर्भाधानादि-
 संस्काराण्यत्ना^८ शूद्रा उपनेयाः सावित्रीपतिता भवन्तीति
 विज्ञायते ॥ ३ ॥

ब्राह्मणस्य पासाग्रो वैष्णो वा केशान्तो निर्धणो ऽनुमृष्टो^९
 ऽनुद्वेज्जो^{१०} यूपवद्वक्रो दण्डः कृष्णमृगस्यजिनं मौञ्जी मेखला^१
 १० अचियस्य नेत्रयोधो कशाटान्तो दण्डो रौरवमजिनं मौर्वी
 मेखला^१ वैश्वस्यौदुम्बरो नासिकान्तो दण्डो वासवमजिनं^{११}
 ग्राणी मेखला^१ ओं भूर्भुवः सुवस्तसवितुरिति सावित्री^१
 ओं भूर्भुवः सुवस्तसवितुरापो ज्योती रस इति प्राणायाम
 ओं भूर्भुवः सुवः स्वाहेति व्याहृतिः^१ अग्नये समिधमिति दे^१
 १५ अग्नये समिधाविति चत्वार्यग्नये समिध इति समिदाधान-
 मंतानि ब्राह्मणस्य^१ ओं भूर्भुवस्तसवितुरिति सावित्री^१ ओं

१ सावित्र्या प० Vi My.

२ Ma ins. निश्चित्य after प्रायश्चित्तं ।

३ Thus all, except the Darpaṇa, which correctly has •याचितेन ।

४ Thus Vi My and Bh ; अनेन अक्षने० the other sources.

५ Thus Ma My Darpaṇa ; संस्कारं Ed Vi Bh.

६ Thus My ; अनुमृष्टो Vi ; मुद्वेज्जो Ed Ma. The Bh., which explains नास्यनुमर्शनं अनुमृष्टमनं यस्य सो ऽग्निःदृष्टः, points to अनुमृष्टः ।

७ मुद्वेज्जो Ma La Vi My Darpaṇa.

८ वासव० all (also Bh and Darpaṇa) ; वासव० Ed. and La.

भूर्भुवः स्वाहेति व्याहृतिः । अग्नये समिधमिति दे अग्नये
 समिधाविति समिदाधानमेतानि चचियस्य । ओं भूस्वस्व-
 वितुरिति सावित्रीः । ओं भूस्वस्ववितुरग्निर्ज्योती रस इति
 प्राणायाम । ओं भूः स्वाहेति व्याहृतिः । अग्नये समिध- ५
 मिति समिदाधानमेतानि वैश्वस्य भवन्ति । ॥ ४ ॥

प्रोष्ठपदइस्वावश्चिन्यनूराधापूर्वोत्तरपुनर्वसू^१ मृगशिरो^२ वा
 यावन्ति पुंनामानि नक्षत्राणि तत्राग्नेर्वायव्यामुपवीताजिन-
 नेखलाइतवस्वदण्डशरावाग्नेसमिद्भादिसंभारान्दर्भेषु संभृत्य
 सं च ले जग्मुरिति प्रोच्यत्यथाज्जेनाधारं^३ ऊत्वाचान्तं मङ्गल- १०
 युक्तं कुमारमाचयित्वाग्नेर्नैष्ठ्या^४ मसुके दर्भे प्रागुत्तरायौ
 त्रिन्यस्य^५ सरोमाणं दर्भमिन्द्र शस्त्रमिति चतुर्भिः प्रदक्षिणं
 चतुर्दिशं हित्वा येनावपद्यत्तुरेणेति सर्वतो वपति नाधो
 जर्भोर्गोशक्युक्ते शराग्ने केशान्गृहीयात् । यत्र मौण्ड्यं
 शिखाभ्रवर्जमानसं वपति । स्वात्वाचान्तं पुण्याहं वाचयित्वा १५
 भुक्तवन्तमामयति दक्षिणे कुमारमथ परिस्तीर्यायुर्दा अग्न
 आयुर्दा देवेति प्रधानं पञ्च वारुणं व्याहृतिपर्यन्तं जुहोत्या-

१ •नूराधि La Ed; •राधो My; •राधा Vi. Bh.; •राता Ma.— •वसु
 La Ed; •वसु Ma Vi My.

२ •शिरा B.

३ Thus B and La; प्रोच्यथा A and Darpana.

४ वासौनम् instead of वाचयित्वा A La.

५ संभृत्य Ed only. •

तिष्ठेति वायव्यामग्ना^१ पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणेन स्पर्शयति^२ । या
 अङ्गुष्ठमिति वस्त्रमियं दुरुक्तादिति मेखला पगीदमित्युक्त-
 रीथं यज्ञोपवीतमित्युपवीतं मिचस्य चक्षुरिति कृष्णाजिनं
 तस्यै ददाति । ॥ ५ ॥

- ४ ततो विधिवदाचमनं कारयित्वा सदस्याननुज्ञाय देवस्य
 त्वेति वाङ्म आक्षभ्योत्तरे^३ प्राङ्मुखः^४ प्राङ्मुखमुपनयीतायुष्टे
 विद्यत इति दक्षिणपाणिं गृहीत्वोद्भुरत्यग्निष्टे इक्ष्ममग्रभीदिति
 विसर्जत्यसावपो ऽग्नेत्याचारं^५ मम हृदय इति तस्य
 हृदयस्पर्शनं कृत्वा भूर्भुवः सुवः सुप्रजा इति प्रशंसति ।
 २० भूर्भुवः त्वेति भुवो यजुःषु त्वेति सुवः, सामसु त्वेतीष्टुतस्त^६
 इत्यनस्तस्य त इतीदं वक्ष्याव इति षड्भिः कर्णे जपित्वा नाम
 गर्मान्तं कुर्यादग्निरायुष्मानित्यादिकैः पञ्चभिर्दक्षिणहस्ते कनि-
 ष्ठाङ्गुष्ठपाणि पयांयेण विसृजेदायुर्दा इति दक्षिणे कर्णे
 प्रतिष्ठ वाचाविति वामे च, जपति । अस्ति देवेत्यग्निं प्रद-
 २५ क्षिणं कारयित्वा दक्षिणे निवेश्य राङ्मदसीति कूर्चं दत्त्वा
 ग्रं नो देवौरिति प्रोक्ष्य मूलाहोमं व्याहृतिपर्यन्तं जुहोत्य-
 दितिस्ते कक्ष्यामिति ऊतश्रेष्ठं भोजयित्वा योगे योगे तवस्त-

१ Thus La Vi My Ed Bh ; •ग्नां Ma.

२ स्पर्शयित्वा A and La.

३ आक्षभ्यो • La Vi My Darpana ; आक्षभ्यो Ma Ed ; आक्षभ्य Bh.

४ This word om. B.

५ Thus Ma ; •तीक्ष्णस्त A ; read probably •तीक्ष्ण, cp. Hir. grhys.
 I. 5. 13 ; see, however, the note of Oldenberg to his translation
 in S. B. E.

रमित्याचमनं ददाति । अतमिष्विन्धादित्यं नमस्त्यागन्ना
 समगन्नाहीति प्रदक्षिणं कारयित्वा अकाय त्वेत्पुनमाङ्गमभि-
 मृश्याधीहि भो इति तेन प्रार्थितो गुरुरथाह सावित्री^१
 भो^२ इति^३ शिष्यमभुशास्ति । गणानां त्वेति गणमुख्यमोजो^४
 ऽवीति सावित्री पावका नः सरस्वतीति सरस्वती च ५
 प्रणम्य यथोक्तं^६ सावित्री पञ्चो ऽर्धर्धशो व्यस्तां समस्तामध्या-
 पयेत् । ॥ ६ ॥

धातादिपूर्वं सवित्रे काण्डर्षये सदसत्यतिमा देवो
 धात्वभौवृतं स घा^१ नो वि जनाऽद्यावा वि सुपर्णो भगं धिय-
 मिति^२ सावित्रव्रतसूक्तमध्ये वायविन्द्रादित्य व्रतानामिति १०
 सावित्रव्रतबन्धं पञ्चभिर्व्याहृत्यन्तं जुहोत्यग्रये समिधमिति द्वे
 अग्रये समिधाविति चत्वार्यग्रये समिध इति सप्त पासाशाकु-
 राणि^३ वृताक्तानि जुहोति । सूर्य एष^४ ते पुत्र इत्यादित्यं
 दर्शयत्यष्टाभिः समिद्धिर्हेमकर्मणि शिष्यं योजयेद्यथा हेति
 दक्षिणादिप्रदक्षिणं वेदिं परिमृज्य पूर्ववत्परिस्तृणाति १५
 व्याहृतीरेषा ते मेधां न इन्द्रो ददात्वप्सरास्वा मां मेधेत्यष्टौ
 जुहोति । यथा हेति^५ तथा परिमृज्य प्राणावीरित्यन्तैस्तुभिः

१ सावित्रीमिति A and La.

२ After मधुसूक्तम् A La ins. प्रणम्य ।

३ यथोक्तं La Vi My.

४ Thus Ed and printed Samhitā text; चत्वा Ma La Vi and
 granthe MS. of Samhitā; चत्वा My.

५ पञ्चमः Vi My.

६ Thus with hiatus all, also the Samhitā.

प्रवाहणं कृत्वा भूतिः स्रैति भस्मास्त्रिषापो^१हि ष्टेति प्रोक्ष्यं
 वृत्ते अग्ने तेजसोनेत्यग्निमुदयमित्यादित्यं चोपतिष्ठित^१ मित्यं
 सायंप्रातरैवं जुहुयाद्यतो ब्रह्मदत्तमिदमिच्छमग्निहोचनेत-
 न्मूलास्तदग्रय^१ इति ब्रह्मंगदिनो वदन्ति^१ ॥ ७ ॥

- १ अग्निष्ट आयुरिति दण्डमिन्द्रो मरुद्भिरिति शराव^२ कठिनं
 वा^२ भेषपाचं दद्यात्^१ भवति भिषां देहीति ब्राह्मणो
 ब्रूयात्त्वचियो भिषां भवति देहीति वैश्यो भिषां देहि भव-
 तीति^१ मौनव्रतेन ब्राह्मणेभ्यो भेषमाममितरेभ्यो गृहीयाद्यस्य त
 इति गुरुभेषमादाय सुश्रव इति प्रोचयति^३ हविषापूपसाज-
 १० समायुतेन मिन्दाडती डत्वान्तहोमो^४, ह्यते^१ मौनव्रतेन
 सन्ध्यागमात्तिष्ठति^१ तस्मा आश्रमधर्माद्याचचीत^१ चोदिता-
 तिक्रमे दण्डेन न इत्याहुष्टवाक्यैर्न शपत्यतिक्रमानुरूपं कच्छ-
 मादिश्रति^१ गुरुणा शिष्यो रक्षितयो यस्माच्छिष्यकृतं दुरितं
 प्राप्नोत्यवश्यमकुर्वन्तं शिष्यं त्यजत्यन्यथा त्यागे पत्नीपुत्रशिष्याणां
 १५ पतति^१ काषायाजिमयोरन्यतरवाषा जटी शिखी वा^५

१ Between भस्म and उपस्त्रिष्य A La ins.: गृहीत्वा सखादृष्टिवाडकफादी-
 नादित्यः सोमो नम इत्यूर्धापम् । This is clearly repeated from I. 21
 20. 5, where, however, A had not given this passage. The Bh.
 comments also here upon it.

१ इदमिच्छं. Ma Bh Vi; इदमिच्छमिदमग्नि. Ed; इदमाच्छं. My.

२ Thus Ed La Vi and without वा My; शरावमपि कठिनं वा B.

३ प्रोक्ष्य Ma, Darpana.

४ •सोमो Ed Bh La Vi My; सोमं Ma; सोमे Darpana.

५ वा missing in B.

वैखानस्य ब्रह्मसूत्रम् ।

मेखली दण्डौ सूत्राजिनधारी ब्रह्मचारी शुचिरचारसवणाग्नी
यथोक्तेषु वर्षेषु ब्रह्मचारिधर्माद्यनुतिष्ठतीति विज्ञायते ॥ ८ ॥

अथ पारायणव्रतानि । चतुर्थे पञ्चमे सप्तमे वा पुष्ये
पुंसां नक्षत्रे शिथ्यमाचान्तं पुष्याहं वाचयित्वाग्निं परिसौर्यं
प्राङ्मुखमुपवेशयति । तस्योत्तरे माता ब्रह्मचारी वासीत ।
धातादिपूर्वं सावित्रव्रतसूक्तमग्रे वायविन्द्रादित्य व्रतानामित्यु-
हित्वाचारिषं विसर्जयामीति सावित्रव्रतविसर्गं कृत्वा पूर्वाग्निं
सूत्रदण्डादीन्यपु विस्तृज्य स्नाताय नवान्युपवीतादीनि पूर्व-
वहत्वा तमद्भिरभ्युक्ष्य दक्षिणे निवेश्य धातादिपूर्वं प्रजापतये
काण्डर्षये सदसस्यतिं प्रजापते न त्वद्रथीणां पतिं प्रजापते त्वं
निधिपास्तवेमे लोकाः प्रजापतिं प्रथमं यो राय इत्यग्न्यादिषु
पञ्चसु प्राजापत्यमित्युभयचोहित्वा वार्षिकं प्राजापत्यव्रतबन्धं
कृत्वा शिथ्येण व्रतं बन्धयति वर्षे वर्षे तथैव व्रतविसर्गं
कृत्वा तत्तद्रतं विस्तृज्यान्यद्रतं बध्नाति ॥ ९ ॥

सोमाय काण्डर्षये सदसस्यतिं सोमो धेनुमघाठं त्वं सोम
ऋतुभिर्या ते धामानि हविषा त्वग्निमा ओषधीर्या ते
धामानि दिवोति सूक्तं सौम्यव्रतस्याग्नये काण्डर्षये सदसस्यति-
ऋग्रे मय प्र वः शुक्रायाश्चा गिरो ऽग्ने त्वमसादग्ने त्वं
पारथ प्र कारवो मननेति सूक्तमाग्नेयव्रतस्य । विश्वेभ्यो देवेभ्यः
काण्डर्षये सदसस्यतिमा नो विश्वे शं नो देवा ये सवितुरग्ने १०

१ दिवसे ins. Ma only.

२ A and La ins. शिथ्यस्य ।

याहि धौः पितर्विश्वे देवाः प्रष्टुतेति सूक्तं वैश्वदेवव्रतस्य ।
 ब्रह्मणे काण्डर्वचे सदस्यति ब्रह्म जज्ञानं पिती विराजां
 ब्रह्म देवाङ्गारस्मिन् ब्रह्मन्देवास्यतस्य इति सूक्तं ब्राह्मव्रतस्य ।
 सतं च सत्यं च देवहृतस्य यन्मे गभं तरस्य मन्दीति प्राजा-
 पत्ये वसोः पवित्रं पवस्व विश्वर्षण इति सौम्ये जातवेदस्य
 इत्याग्नेये विष्णोर्नु कं सहस्रशीर्षा त्वमग्ने रुद्रा त्वार्धमिति
 वैश्वदेवे एकाक्षरं त्वक्षरितेति ब्राह्मे तत्तद्भूतदैवत्यं स्वाध्याय-
 सूक्तं तत्तत्काण्डं चाधीयीत ॥ १० ॥

तथैव धातादिव्रतविसर्गं कृत्वा ब्राह्मव्रतं विसृज्य नवा-
 १० न्युपवीतादीनि पूर्ववदृत्त्वा प्रवर्ग्यदेवताभ्यः कल्पयामि सारान्यै
 कल्पयामि महावीराय कल्पयामि पृथिव्यै कल्पयामि स्वाहे-
 त्युत्तरे सोमाय कल्पयामि पितृभ्यः कल्पयामि पितृभ्यो
 मन्त्रपतिभ्यः कल्पयामि रुद्राय कल्पयामि रुद्राय रुद्रहोत्रे
 कल्पयामि स्वाहेति दक्षिणे चाङ्गतीरेता कृत्वाग्ने व्रतपते ।
 १५ शुक्रियव्रतं बन्धयामीति शुक्रियव्रतं षाण्मासिकं त्रैमासिकं वा
 बन्धीयाच्चितः स्य परिचितः स्येत्यादिनानुवाकेन शिरो ऽहतेन
 वाससावेष्टयेद्यथेनमहः सूर्यो नाभितपेन्मुखमस्य । तस्माद्रेफा-
 यति । स्त्रीशूद्राभ्यामनभिभाष्य शुक्रियब्राह्मणारुणमराधणा-
 द्यारण्यकाण्डमधीयीत इति व्रतपारायणं विज्ञायते ॥ ११ ॥

१ This pratika only in B and Darpana.

२ Thus La and Ed, तद्वत् the other sources (My incomplete).

३ रेभायति Bh only.

४ नारायणाद्यरण्यं B.

अथावाहोपाकर्म कुर्यादापूर्यमाणपक्षे रिक्तापर्वणी वर्ज-
 यित्वा बुधवारं तिथिं गृह्णाति ^१ तथाचारं ^२ ऊत्सामिं परि-
 शीर्यं शिबं वापयित्वा स्वातं सुखाहं वाचयित्वा प्रोक्षणेः
 प्रोक्ष्यामिं प्रदक्षिणं कारयित्वा कूर्चं ददात्याषयित्वा दक्षिणे
 शं नो देवोरिति प्रोक्ष्य प्रधानाः पञ्चाग्रदाऊतीराव्यचरभ्या-
 मक्षतधानाभ्यां वा जुहोत्यग्नये पृथिव्यै ऋग्वेदाय यजु-
 र्वेदाय सामवेदायाचर्वणवेदाय ^३ वायवे ऽग्निरिषाय दिवषाय
 सूर्याय दिग्भ्यश्चन्द्रमसे ऽध्यायांयानध्यायायाध्यायदेवताया अन-
 ध्यायदेवताये ऋहाये मेधाये धारणाया आचार्याय
 रुद्रसं ऋषिभ्यः सप्तर्षिभ्यो मुनिभ्यो गुरुभ्यो ऽहोरात्रेभ्यो ऽर्ध-
 मासेभ्यो मासेभ्य ऋतुभ्यः सवत्सरेभ्यः परिवत्सरेभ्य इदावत्स-
 रेभ्य इदुवत्सरेभ्यो वत्सरेभ्यो ब्रह्मणे वाविश्यै प्रजापतय उग्र-
 मसे अत्रनाय वृहस्पतये सोमायाङ्गिरसे दर्भाय शङ्खाय
 सिद्धिताय सूक्तग्निरसे वैनतेयाय शिखिन ईश्वरायाधि-
 कृताधिदेवताभ्यः सहस्रस्यतिमहुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । ^४
 यनिं मेधामयाषिषं स्वाहेति पूर्ववत्प्राजपत्यव्रतवन्धं धातादि
 पञ्च वारहं मूषहोमं शिष्टाकारं च ऊत्सा ऊतशेषमदितिसे
 ऋष्यामिति भोजयित्वा योगे योगे तवत्सरमित्याचमनं ददा-
 त्यथ प्राप्नुवसुदसुषं ^५ वा ब्रह्माञ्जलिं कारयित्वा दक्षिण-

१ After नच A ins. चाञ्जेन ।

२ The Samhitā : अचर्ववेदाय ; in Vi My. this word is missing.

३ Thus Ma. Bh. and Darpana ; •सुख उदसुषो A and La.

मथासीनं वेदाग्नेदौ वेदं वा सूचसहितमथापयत्यन्तराग्नेव-
 मथापयितुकामो^१ उवाथापयेदध्वं पञ्चमार्धवष्टान्वा मासान-
 थायानुपाकुर्वीत^२ ऊर्ध्वं शुक्लेषु^३ कामं तु वेदाङ्गानो^४ति
 वेदोपाकरणमथ आत्रये पौर्णमास्यामग्निं परिसीर्यं शिथ्यं
 वापयित्वा सातं^५ पुण्याहं^६ वाचयित्वा^७ पूर्ववद्भूतवन्धं धातादि
 पञ्च वाहणं मूकहोमं स्निष्टाकारं च जुहोत्यथयनपारायणा-
 वेति आवणं^८ तथैव नैष्टिको यावज्जीवमात्रमधर्माप्यनु
 तिष्ठेत्तोपाकुर्वाणो वेदमधीत्य स्याद्यदिति विज्ञापते^९ ॥ १२ ॥

अथ समावर्तनं व्याख्यास्याम^१ उदगयन आपूर्यमाणपञ्चे
 तिथ्योत्तरेषु चिवाविशाखयोर्हस्तरोहिण्योर्दृगग्निं रसि वी नक्षत्रे
 यथापस्तचागारे गोष्ठे वाघारं उवाग्निं परिसीर्यं तथैव धातादि-
 व्रतविसर्गं उवा वयः सुपर्णा इति वस्त्रावकुण्डनं मोचयित्वा
 शुक्रियव्रतं विसृजतीम^२ सोमं व्यायुषं जमदग्नेरिति प्रधानं
 पञ्च वाहणं मूकहोमान्तं उवाोदयं तमस उदु त्यमित्येताभ्या-
 मादित्यमुपस्थायोदुत्तममित्युत्तरीयमथा वयमिति सूच-
 दण्डादीन्यपु विसृज्य^३ शिवो नामासीति चुरमुपसेन कर्ष-
 यित्वा सासतैराधावैः शिवा न इति शिरो ऽप्ययित्वा^४

१ Instead of अथापयति Vi My अथयनं करोति ।

२ These three words not in B; they are found in A La and the Darpana.

३ इति वि० om. Ed.

४ Thus B and Darpana; विसर्जयती० A; विसृज्य La.

५ Thus A La and Darpana; विसृजति B.

६ अपयित्वा La; अपयित्वा A; but cp. also Darpana: अंता

गोदानमपु उन्दन्मोषधे चावस्य यत्पुंरेणेति चतुर्दिशः धेनाव-
 पदिति सर्वतो नखान्तं वपति । शरावे शानुङ्गुगोशक्ति
 केप्रादीन्यादायेदमहममुद्येत्युदम्बरदर्भयोर्मूले गोष्ठे वा गूहये-
 र्ज्ञायाय ब्यूहध्वमिति दन्तधावनमौदुम्बरेण काष्ठेन करोति ।
 गौतोष्णाभिरङ्गिरापो हि ठेत्यादिभिर्ध्वग्निसिद्धभिः^१ स्नाप- ५
 यित्वा हिरण्यपत्रमानाम्नां प्रोक्षयतीति । पूर्वं तथा प्रधाना-
 हुत्वा पुरोदयादादित्यस्य ब्राह्मव्रतं विसृज्य शुक्रियव्रतस्य
 प्रहणविषर्गावित्येके । ॥ १३ ॥

दिवि अयस्तेत्यहते वाससी गन्धाभरणादीनि च प्रोक्ष्य
 नमो यहायेति गन्धं गृहीत्वा प्राचीनमञ्जलिं कृत्वापरसिद्धति १०
 गात्राण्यनुलेपयेत्तेजोवत्सव^२ इति वस्त्रं परिधाय सोमस्य
 नमूरसीत्युत्तरीयं गृह्णाति । पूर्ववन्मोषलादीन्याददीताभरण-
 कुण्डलमणीन्वदरेण^३ सुवर्णेन वा कृतानभच्छाद्य दर्भेण बध्नी-
 यात् । ॥ १४ ॥

तदग्नावुपरि धारयन्नायुषं वर्षस्यमुच्चैर्वादि शुनमहं प्रियं १५
 तेयमोषधीति पञ्चभिर्गुह्यात्संज्ञाजं च विराजं सेत्युदकपात्रे^४
 परिष्ठाप्य चतुभिरिद्धातवैरियमोषधीति ताभ्यां कुण्डलाभ्यां
 हस्त्रिणादिकर्णयोरसं करोति । शुभिक इति मणिना कण्ड-

१ दानेत्यादिभिः Ma ; दानिभिः Ed ; दानमयोभुव इत्यग्निः La Vi My.

२ वत्सव Ed only ; तेजोवत्सवितुः इति La ; cp. IX. 2 beg.

३ आददीत Ed La Vi ; आदधीत B ; आददत My.

४ Thus Ma Ed Bh ; उदपात्रे Vi My Darpana.

- मासुच्येदं ब्रह्म पुनीमह इत्यङ्गुलीयकं गृहीत्वा^१. यदाञ्जन-
 मिति दक्षिणं चक्षुर्धाम्ने मन इति वामं चाञ्जनेनाञ्जयित्वाः
 सुमनस इति सजमादाय देवस्य त्वेत्यादर्शमवेक्षेत^२ तेनैव
 वैष्णवं दण्डमृजं गृहीत्वादिन्द्रस्य वज्रो ऽसीति^३ वेगत्रेजमिति
 ५ चिरुन्माष्ट्यु^४पानहावित्युपानहावाह्य प्रजापतेः शरणं भुवः
 पुनात्विति दाभ्यां कृत्वा गृहीत्वाद्यो मे दण्ड इति पुनर्दण्डं
 प्रमादे सत्याहरेत्ततो^५ वाहनं पूजयित्वा प्रतिष्ठे स्थो देवताना-
 मित्यभिमृश्य रथंतरमसीति^६ रथमश्वो ऽसि हयो ऽसीत्यश्व-
 मिन्द्रस्य त्वा वज्रेणेति इस्तिनमारुह्यावतरैद्भ्यागतसुत्तमं^७
 १० कन्याप्रदः सः स्रवन्त्विति निरौक्ष्य यशो ऽसीत्यावसथे^८ विष्टरं
 कूर्चं पाद्यमर्थमाचमनीयं मधुपर्कं च संकल्पयति । ॥ १५ ॥
 तत्रोपवेश्य राङ्गमृदसीति कूर्चं दत्त्वापः पादाविति
 पादौ^९ सव्यादि प्रक्षालयति । स धौतपादो विराज इति
 स्वहस्तेन तद्भुक्तं परिमृश्य तेनात्मनो हृदयमभिमृशति ।
 १५ ततो मयि तेज इत्यर्थमाचमनीयं चाददौता मा गन्धशसेति
 मधुपर्कं दद्याद्देवस्य लेति प्रतिगृह्य यन्मधुनो मधव्यमिति
 प्राञ्जीयाद्योगे योग इत्याचम्याचमेदमृतापिधानमसीति ।

१ After गृ. Ed ins. (in brackets) ब्रह्म पुनात्वित्यङ्गुल्यां निश्चिप्य ।

२ Thus B ; सति हरेत्त. A, L.

३ After उत्तमं Ma ins. सातकं, perhaps it is the explanation of उत्तमं ।

४ Thus B and cp. गृहे of the Darpana ; चावसथं A, L.

५ Thus Ed only ; पादं B L Vi My.

धेनुं बद्धा . गौर्धेनुरिति^१ दणमुष्टिं प्रदाय गौरस्यपहतेति
 संसृष्य नृसुभूतमिति विशर्जयति^२ विराज इति पाद्यदानमा-
 मा गन्धशसेत्याचमनममृतोपस्तरणमसीति मधुपर्कदानं
 पृथिवीति तस्यान्नसंकल्पनममृतापिधानमसीति मुखवासदान-
 मिति विशेष इत्येके^३ ॥ १६ ॥

द्यौस्त्वा ददात्विति ब्राह्मणान्भोजयित्वा इन्द्राग्नी मे वर्च
 इत्येषां^४ प्रणामं कुर्यात्पुण्याहं वाचयित्वाज्येन व्याहृतीकृत्वा
 बान्धवैः सह धाम^५ मुञ्जीत^६ मधुधान्नोद्योदनायां तोय-
 पिष्टौ प्रतिनिधी^७ गृहीयाद्यन्नादापो वै सर्वा देवताः सर्वार्थ-
 साधका इति वेद्यर्थं संभारार्थं पृथिवी वनस्यतयः पश्वर्थमो-
 वधय इति वेदानुशासनं भवति^८ ॥ १७ ॥

अथ प्राणाग्निहोत्रविधानं^९ स्वयंज्योतिरात्मा यजमानो^{१०}
 बुद्धिः पत्नी^{११} हृदयपुण्डरीकं वेदी^{१२} रोमाणि दर्भाः^{१३} प्राणो
 गार्हपत्यो ऽपान आश्वनीयो ज्ञानो ऽन्वाहार्य उदानः सभ्यः
 समान आवसथ्य इति पञ्चाग्रयो भवन्ति^{१४} जिह्वादीन्द्रियाणि
 यज्ञपात्राणि^{१५} रसादयो विषया इवीयस्य फलमोमर्था-
 वाग्निस्तदेतमेकाध्वर्युरात्मयज्ञं^{१६} संकल्प्यामृतोपस्तरणमसीत्यन्नं
 प्रीक्ष्याधसूक्तेनाभिमृश्यार्जस्करमित्याधावं पीत्वाङ्गुष्ठानामिका-

१ गौर्धेनुरिति Ed (properly right!).

२ Thus (एषं) . Vi My Bh' L; •तेषां Ma Ed.

३ Thus Ed Vi L (My omits the word); धाम B.

४ Thus Ed, L; •निधि the other sources.

५ Only Ed ins. इति after फलमोम् । एकाध्वर्युनात्तम् • Ed, •ध्वर्यवनात्तम् • I

मध्यमैरादायासं प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहा व्यानाय
 स्वाहोदानाय स्वाहा समानाय स्वाहेति पञ्चाङ्गतीः पापं
 सृशमेव उल्लोर्जस्करमिति पुनश्चाधावं पीलाश्रीयादाचम्यापो
 गृहीत्वादित्याभिमुखमों प्राणानायायस्वेत्युदरमभिसृग्नेहृदि-
 षेन^१ कराङ्गुष्ठायेणाणोरणीयानिति दक्षिणपादाङ्गुष्ठे संस्ना-
 वधेदेवं सायंप्रातः प्राणाग्निहोचं यजेतात्मयाजिनामिदमिज्य-
 मग्निहोचं यावज्जीवकमिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^२ तदेवं
 भुक्त्वा गच्छन्तमनृणो ब्रह्मपदमभ्येतौति^३ सामपूर्वं माता पिता
 गुरुर्वा पैतृकादिकमृणत्रयं जायमानस्य ब्राह्मणस्य सहजात-
 १० मित्युक्त्वा वारयेदिति विश्रायते^४ ॥ १८ ॥

द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus (प्राणानायायस्य) Vi and Darpaṇa; प्राणानायाय स्वाहेति Ed
 L My; प्राणाय स्वाहेति Ma.

२ Thus B; ब्रह्माभ्येति पदमिति A L.

३ इति विश्रानाः प्राह A, L.

अथातः^१ पाश्चिग्रहणमष्टौ विवाहा भवन्ति ब्राह्मो देवः
 प्राजापत्यं^२ आर्षं आसुरो गान्धर्वो राक्षसः पेशाच इति,
 यदभिरूपं वृक्षवयःसंपन्नमाह्वयार्हयित्वा कन्यालंकृत्य दास्यते स
 ब्राह्म इति गीयते^३ । यदृत्विजो यज्ञस्यात्मनोऽलंकृत्य कन्यां
 प्रतिपादयति स देवो^४ । युगपद्भूर्मानुवर्तिनौ स्यातामिति^५
 वाचानुमान्याग्निकार्यं स्वयं कृत्वा यत्कन्यामर्हयित्वा दद्यात्स
 प्राजापत्यो भवति^६ । यद्भूमिधुनेनेकेन द्वाभ्यां वा कन्यां ददाति
 तमार्षमाचक्षते^७ । यत्कन्यामाभरणमारोप्य शक्या बन्धुभ्यो धनं
 दत्त्वाहरते^८ । तमासुरमामनन्ति^९ । कामयोगो यदुभयोः स
 गान्धर्वः^{१०} । प्रसह्य यत्कन्याहरणं स राक्षसः^{११} । सुप्तां प्रमत्तां^{१२}
 वा रहसि^{१३} यद्गच्छति स पेशाचो भवतीत्येतेषां^{१४} प्रथमे
 चत्वारस्तोत्रप्रदानपूर्वकाः शस्ता ब्राह्मणस्य नेतरे जघन्या
 यस्मात्क्षीनूर्वांस्त्रीनपरानार्हीजातः षट् पूर्वान्घडपरान्प्राजा-
 पत्येनोढाया जातः सप्त पूर्वान्सप्तपरान्दैवीसुतो दश पूर्वान्दशा-
 परानात्मानं चैकविंशतिकं ब्राह्मीपुत्रः पावयेदिति^{१५} ॥ १ ॥ १५

मातुरसपिण्डां पितुरसमानश्च षिगोत्रजातां लक्षणसंपन्नां
 ग्निकां कन्यां वरंथित्वा पञ्चाशेषु कुलस्य परिशुद्धौ सपिण्डैः
 शोचिष्यैः सह भूतं भुञ्जीत^१ । यस्मात्स पूतो भवतीति विज्ञा-
 यते^२ । कनिकदादिना कन्यागृहं गत्वा प्र सु गमन्तेति तामी-

१ अथ Vi My.

२ Thus Vi My ; •हरत Ed L; •हरेत् Ma.

३ हरति B, but the Bh., explaining एकान्ते, points to रहसि ।

४ इति om. A L; एषां instead of एतेषां L Vi My.

५ Ma adds विज्ञायते ।

चित्वाभ्रादन्नोमिति तथेक्ष्यमाणो गृहणाग्निमुखे कृते कन्या-
 प्रदो वरगोचनामं ग्रामान्तं तथैतामस्य सहधर्मचारिणी भव-
 तीति ब्राह्मे विवाहे धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं यज्ञापत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षि-
 पितृद्वयार्थं प्रजासहत्वकर्मभ्यो ददामीत्युदकेन तां दद्यात् ।
 ५ तां प्रजापतिः स्त्रियामित्युदकेन हरते । वस्त्रगन्धाभरणा-
 दीनि संभृत्य कनिक्रदादिना कन्यागृहं सह बान्धवैर्गत्वा तेज
 आयुः श्रियमिति वस्त्रादिनालंकृत्य प्रजापतिः सोममिति
 तथाभरणमारोष्याददौतेत्येके ॥ २ ॥

ततः सह स्नाताया वध्वा नववस्त्रासंकारायाः पुण्याहान्ते
 १० पाणिं गृहीत्वा सुमङ्गलीरियं वधूरित्यग्निग्राह्यामागत्य प्रांपुख-
 मासयित्वा तस्यै शुद्धाम्बरवेषः कूर्चं ददाति । ततः परि-
 स्तीर्याग्निरैत्विमामग्निस्त्रायतां मा ते गृहे द्यौस्ते पृष्ठमप्रजस्तां
 देवकृतमिति पञ्चवारुणान्तं प्रधानाञ्जुञ्जयाद्ग्रेरपरस्यामास्ती-
 र्णेषु दर्भेष्वज्ञानमातिष्ठेति वध्वाः पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणेन स्यर्ग-
 १५ यति प्रत्यङ्मुख इति पाणियहणं सरस्वतीति विसर्गमघोर-
 चक्षुरित्यासनं च कृत्वेमांसाजानित्यभिघार्येयं नारीति तथा

१. The reconstruction of this passage is difficult. The text as given above rests partly on Ed, partly on Ma Vi My; Ma: तथैतां तस्य सहधर्मचारिणी भवति ब्राह्मे विवाहे कृते यज्ञापत्यर्थं ब्रह्मदेवैर् ददामीत्यु०; Ed: तथैतामस्य ब्राह्मे विवाहे धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं यज्ञपत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षिपितृद्वयार्थं प्रजासहत्व-कर्मभ्यो ददामीत्यु०; Vi and My: तथैतामस्य सहधर्मचारिणी भवतीति ब्राह्मे विवाहे यज्ञपत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षिपितृद्वयार्थं प्रजासहत्वकर्मभ्यो ददामीत्यु०. L as given in the text, omitting, however, धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं ।

१ तथा० Ed, तथा० Ma, तदा० Vi My L.

२ प्रधानं instead of प्रधानान् Ma.

साजाञ्जलिना जुहोत्युदायुषेत्युत्तिष्ठति । प्रत्यङ्मुख इति वधु-
मुखेक्षणं सरस्वतीति पाणिग्रहणमघोरचक्षुरिति विसर्ग-
मिमांसाजानिति साजपूरणमियं नारीति होममुदायुषेत्यग्नि-
प्रणामं कुर्यादित्येके । ॥ ३ ॥

विश्वं ज्ञत त्वयेत्यग्निं प्रदक्षिणं कृत्वातिगाहेमहि द्विष ५
इत्यासित्वा^१ चिधैवं साजहोमं जुहुयात्ततो मूलहोमान्ते ऽग्निं
पतिघ्नन्तं वायुं निन्दितान्तमादित्यं घोरान्तं गन्धर्वं यज्ञो-
घ्नन्तं चन्द्रं पुत्रघ्नन्तं ऊत्वा व्याहृतिः । प्रासावीरित्यन्ते-
स्रतुभिः प्रवाहणं कृत्वा पुनः परिस्तीर्य खिष्टकृन्मिन्दाङ्गती
विच्छिन्नमृद्धिसप्तसमिद्धाहतीस^२ जुहुयाद्ग्रेरपरस्यामास्तीर्यो- १०
दगयाम्सप्त बर्हिषो वध्वा सह दक्षिणेन पादेनैकमिषे विष्णु-
रिति द्वे ऊर्ज इति त्रीणि व्रतार्थेति चत्वारोति पञ्च पशुभ्य
इति . षड्रायस्योषायेति सप्त सप्तभ्य इति तान्पर्यायेणाक्रम्य
गत्वा सखेति निवर्तेत । मम हृदय इति तस्या हृदयमभि-
मृशति । प्रोक्षणैः प्रोक्ष्य पुण्याहं स्वस्तिघोषेणारुन्धतीन्द्राण्य- १५
दितिः श्रीरिवेति वध्वा मनुः प्रजापतिः पुरुषोत्तमो महेन्द्र
इवेति वरस्य च^३ चत्वारि सोमान्यारोपयेयुरिति पाणिग्रहणं ।
ध्रुवदर्शनान्तमित्येके । ततः प्रभृति गार्हस्थ्यं धर्ममनुतिष्ठ-
तीति^४ विज्ञायते । ॥ ४ ॥

१ Thus Ed Bh ; चासीत Ma ; चासयित्वा L Vi My.

२ Instead of चक्षि (thus Ma) Ed : सस्रजोर, Vi My L सस्रजि ।

३ च not in Ed My ; given by B L (Vi : वरे च).

४ तिष्ठेवेति B.

अथ चतुर्थीवांसो^१ वैवाहिकमग्निं^२ वध्वा सहादाय सप्र-
वाहारयन्विति वधूं समं वधेत्यग्निं संग्रास्ति देहिणं पादमये
ऽतिहर देहलिं^३ माधिष्ठा इत्यावसये प्रविश्य प्राच्यामर्धं समा-
दधीताग्नेरपरस्यामानंदुहं चर्म लोहितं कृष्णाजिनं वा प्राचीन-
५ ग्रीवमुत्तरलोमास्तृणाति^४ । तत्र प्राङ्मुखमुदङ्मुखं वा वधूसुप-
वेश्य पतिरिह गावः प्रजायध्वमिति पश्चान्निषीदेता ज्योतिषां
दर्शनादाचंयमावन्यतरानुपेतावासातासुदिते^५ नचने प्राची-
मुदौषीं वा देवीः षडुर्वीरिति^६ दिग्मुपस्थाय मा हासहि
प्रजयेति चन्द्रं सप्तर्षय इति^७ सप्तर्षीं कृत्तिका नचत्राय्यरन्धतीं
१० च^८ ध्रुवचित्तिरिति ध्रुवं च दृष्टोपतिष्ठेयातां मनोऽन्नं तथा सह
संभाष्याथाग्नेयः स्थालीपाकः^९ । प्रजा स्थालीमिति स्थालीमभि-
मृश्याग्नेये जुष्टं निर्वपामीति स्थाल्यां तण्डुलान्निर्वाप्य वाचं-
स्यतये पवस्वेति वध्वा चरुं अपयत्यभिघार्योदगुदास्य परिसी-
र्याग्निमुपसमाधाय इत्यवाहमिति खिष्टकृता यजेत^{१०} । उत-
१५ शेषेण ओचियं ब्राह्मणं तर्पयित्वा^{११} तस्मा^{१२} षष्ठमं दत्त्वानुणो
भवतीति विज्ञायते । ॥ ५ ॥

१ Thus A L ; वैवाहिकाग्निं B.

२ Thus only the Darpaṇa and printed text of Saṃhitā ; देहिणिं Ma ; देहिनीं Ed ; देहिनीं My ; धेहिनीं Vi ; देहिनीं the Grantha MS. of the Saṃhitā ; देहलीं L.

३ Thus Vi ; •लोममासृ• My L ; •लोमोपसृ• Ma, Ed ; •लोमं . . उपसृ• Bh (उपरिलोमास्तोर्य Darpaṇa).

४ Thus (वासाताम्) A L ; असताम् Ma, चावसताम् Bh.

५ च only in Ed L and Darpaṇa.

६ तर्पयित्वा B ; •तासौ षष्ठमं L.

अत ऊर्ध्वं पर्वणि स्वासीपात्रेण यजेत^१ नित्यं यवैत्रींहि-
भिर्वा हस्तेन सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति प्रातराहुती
अग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायमाहुती जुहुयादम्य-
न्तरसंसर्गे ऽनुग्रते वा पत्नी हृच्छं चरति^२ ओषियागारान्म-
थित्वा वाग्निमादाय पुनरौपासनमादधीतो^३ दक्ष्याशुच्यादि- ५
संसर्गे च विधानं यज्ञप्रायश्चित्ते वक्ष्यामो^४ वियोगे पचस्यो-
पावरोहेति समिधं यावत्क्षणां तावत्तस्या^५ समारोष्य गच्छेद्दह-
रहसां प्रज्वाह्य ऊत्वा तथान्यां समिधं निदधाति^६ ॥ ६ ॥

पचने वावस्थे चरुमभिर्घार्यं वैश्वदेवं^१ यथा हेति
मण्डलं प्रदक्षिणमुपक्षिप्य परिमृज्याग्नये^२ स्वाहा सोमाय स्वाहे- १०
त्युत्तरदक्षिणयोर्मध्ये व्याहृतीर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा धन्वन्त-
रये स्वाहा कुङ्के स्वाहानुमत्यै स्वाहा^३ प्रजापतये स्वाहा द्यावा-
पृथिवीभ्यां स्वाहा व्याहृतीरिमा^४ मे अग्न इति चरुं सेधं
जुहुयादग्निहोत्राय स्वाहा वैश्वदेवयज्ञाय स्वाहा ब्रह्मयज्ञाय
स्वाहा देवयज्ञाय स्वाहा भूतयज्ञाय स्वाहा मनुष्ययज्ञाय १५
स्वाहा पितृयज्ञाय स्वाहा नमः स्वाहा प्रसन्नमहायज्ञाय स्वाहा
व्याहृतीः स्विष्टकृद्वाहृतीरथ गृहदेवताभ्यो यथादिशं बलि-
हरणं ब्रह्मणे नमो ब्रह्मपुरुषेभ्यो नमो वास्तोष्यतये नम इति
गृहमध्ये^५ इन्द्राय नम इन्द्रपुरुषेभ्यो नमो यमाय नमो

१ तावत् om A L.

२ Thus B ; परिषिष्य A L ; read perhaps परिमृज्य परिषिष्य ।

३ Here and below. व्याहृतीः or •तिः is found in the MSS.

- यमपुरुषेभ्यो नमो वरुणाय नमो वरुणपुरुषेभ्यो नमः सोमाय
 नमः सोमपुरुषेभ्यो नमो ऽग्नये नमो विष्टतये नमो वायवे
 नम ईशानाय नम इति । सर्वं दक्षिणे पितृभ्यो ज्ञातिवर्ग-
 पत्न्यन्तेभ्यः । कृतोपवीती यावन्तो ऽन्नार्थिनस्तावद्भ्यो निर्वपा-
 ५ मौति निरुष्याकाशे विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमो. दिवाचरेभ्यो
 नमो भूतेभ्यो नमो नक्षत्रेभ्यो नम इत्युच्छीर्षके त्रिया
 इति । पादतो भद्रकात्या इति । प्रतिदारं पूर्वान्तमुत्तरान्तं
 वा भुवंगयोर्मरुद्भ्य इति । चुर्याः पक्षयोरग्नय इत्युदधान्यामद्भ्य
 इति । पेषण्योरुभयोर्दृषद इत्युलूखलमुसलथोर्वनस्पतिभ्य इति ।
 १० शूर्पं चोषधीभ्य इति । वास्तुपृष्ठे शूनां च पतितां च
 अपचां पापरोगिणाम् । वयसां च क्रिमौणां च भूमावन्नं
 वपाम्यहमिति बलिशेषं निर्वपति । पूर्ववत्प्रवाहणं कृत्वा भूतिः
 स्मेति भस्मास्त्रिष्यापो हि छेति प्रोक्ष्य यत्ते अग्ने तेजस्तेने-
 त्यग्निमुदयमित्यादित्यं चोपतिष्ठेत् । नित्यं सायंप्रातः पत्नी
 १५ वा पुष्टिकामा^१ बलिं हरद्वैश्वदेवकाले प्राप्तमतिथिं शक्या
 तर्पयेद्दैश्वारो ह्येष भवति ॥ ७ ॥

तदेवं चिरात्तं हविष्याग्निनौ ब्रह्मचारिणौ धौतवस्त्रव्रत-
 चारिणौ स्यातां । ततो ऽपरस्यां रात्रौ चतुर्थ्यामलङ्कृत्याग्नि-
 सुपसमाधाय नव प्रायश्चित्तानि जुहुयाद्ग्रे वायवादित्यादित्य
 २० वायव्ये ऽग्ने वायवादित्य व्याहृतिर्भूर्भममिति चतुर्भिर्वधूमूर्ध्या-

१ Thus B; भूष्कामा Ed L, पूष्क. Vj My.

अथ जुहुयादंग्रिं प्रदक्षिणं कृत्वा प्राच्यासुदीर्घ्यां वा तासुप-
वेश्याभिद्धा प्रश्नशाखेनेति योनिमभिमृश्य सं ना मन इत्युप-
गच्छेदिमांमनुव्रतेत्यालिङ्गनं^१ मधु हे^२ मध्विदमिति^३ मैथुनं
कुर्वीत^४ सुप्रजास्वायेत्युपगमनं सं ना मन इत्यालिङ्गन-
मिमामनुव्रतेति वधूसुखेक्षणमित्येके^५ ॥ ८ ॥

अथ चिरात्रमृतौ मखवदासाः स्नानाञ्जनादीनि वर्जये-
देकभक्ता^६ स्यादखर्वेणाञ्जलिनायमेन^७ वा पिबेन्न शुल्बेना-
श्राति^८ न यद्दानीच्चेत्^९ न दिधा स्वपेद्यथोक्तं व्रतं कुर्या-
च्चतुर्थ्यां दन्तधावनं गन्धामलकादिभिः स्नात्वा श्वेतवस्त्रानु-
क्षेपना स्त्रीशूद्राभ्यामनभिभाष्यापरमदृष्ट्वा भर्तारं पश्येद्यस्मा-^{१०}
दृतुस्नाता यादृशं पुरुषं पश्येत्तादृशी प्रजा भवति^१ चतु-
राण्यो द्वादश भवन्ति षोडशेति चाचक्षते^२ प्रथमास्तिस्त्री
न गम्याः^३ पुमान्समासु विषमासु स्त्री जायते^४ शालित्रीहि-
यवानामसं पयसा प्राञ्चौयाद्यस्मादाहारमूला^५ धातवो

१ Thus the Samhitā (printed text and Grantha MS.); सन्नान्
Ma Vi My, सन्नान् मन् Ed, सन्नं मन L.

२ The text above given is that of Ma and L, with which the
Darpana and the Prayoga agree. A has सुप्रजास्वायेत्युपगच्छेत्सन्नान्
इत्यालिङ्गनम्, but as this is justly (in part at least) the view of the
रके (see below), the reading of Ma and L seems to be preferable.

३ Thus only the Grantha copy of the Samhitā; the printed
text of the S. and A : मधुहेन०, cp. Hir. I. 24. 6.

४ ०मुक्ता B L.

५ स्यान्न खर्वेणा० A L.

६ पदम् instead of पदान् A, पदं L.

भवन्ति । लक्ष्मीवटशुक्लसहदेवीनामन्यतममभिषूय^१ प्रक्षिपे-
 ह्निषे नासापुटे पुत्रकामाया वामे स्त्रीकामाया । न निष्ठी-
 वनं कुर्यात्^२ श्लोकरोषो वर्जयति । तत^३ एनां^४ यन्मे गर्भा-
 दिभिः^५ प्रोक्षणेः प्रोक्ष्य विष्णुर्योनिं कल्पयत्विति तामुप-
 गच्छेत् । परिषिच्य वैश्वदेवं वैष्णवं मूलहोमाङ्गहोमौ^६ ऊत्वा
 विष्णुर्योनिं कल्पयत्वित्युपगमनमित्येके । ॥ ९ ॥

अथ गृहीतगर्भालिङ्गानि शरीराटोपः सक्थिषीदनं द्वेषो
 भर्तुररुचिराहारो लालाप्रकोपः खरता वाचः^७ स्फुरणं योने-
 रिति गर्भस्य देवानुबन्धं ज्ञात्वा पूर्यमाणपक्षे पुण्ये पुंनाञ्चि
 शुभे^८ नक्षत्रे आज्येनाधारं ऊत्वा तां मङ्गलयुक्तामुपवेश्य
 परिषिच्य धातादि पञ्च वारुणं मूलहोमं खिष्टाकारं च
 ऊत्वा वृषो ऽसीति यवान्ददाति । पयो दधि घृतं समं
 गृहीतं चिद्वदित्यामन्ति । भृस्त्वयि ददामीत्येनां चिद्वत्प्रा-
 शयेदाषान्ताया नाभेरूर्ध्वमाभिद्वाहं^९ पुराश्चेति दर्भेण चिद-
 न्मार्ज्यं पुण्याहं कुर्याद्वाङ्मणान्नेन तर्पयति । ॥ १० ॥

१ • दृष्टम् • A, • दृष्टम् • B L and Darpana.— •न्यतमेनाभिषूय A L, •न्य-
 तरमभिषूय B.

२ Thus B ; तामेनां A L.

३ Thus Ed L ; गर्भादि Ma ; गर्भादिभिर्मन्त्रैः Vi My.

४ Thus Ed L ; •मौ च Ma ; •होमं Vi My.

५ वाक्स्फु • Ma ; (•खरता)स्फुरणं Ed ; L Vi My om. वाक् (वाचः my
 conjecture).

६ शुभे given by L Vi My and Bh.

७ अभिद्वाहं Ma.

अथ गर्भाधानाद्यष्टसु मासि पुष्यवर्षे भवति ' शुक्ल-
पक्षे शुद्धे ऽहनि पूर्वाह्ने ऽग्निमुपसमाधाय पूर्ववत्स्विष्टकारान्तं
उवा दक्षिणतो ऽग्नेरपरस्यामासीनायाः वृषो ऽवीति सर्षप-
मिश्रितान्यूवानाण्डौ स्य इति दद्याद्दक्षिणे माषधान्यौ प्रति-
निधौ स्यातामौ भूर्भुवः सुवो राकामहं यास्ते राके सोम ५
एव विश्वा उत त्वयेत्युदरमभिमृशेत्पूर्ववत्स्विष्टप्राशनादीनीति
विज्ञायते ' ॥ ११ ॥

अथ गर्भाधानाद्यष्टमे मासि सीमन्तोन्नयनं कुर्यात्पक्षो
दिनं च व्याख्यातं^१ पूर्ववद्भातादि^२ उवा चेष्या शकत्या सह
शशादुस्वपं सायपत्रं कुशाङ्कुरं च दर्भेण चिरावर्धौ भूर्भुवः १०
सुवरिति गृहीत्वा तस्यास्तथासीनायाः सगन्धवत्याः सीमन्ते
राकामहं यास्ते राक इति स्यात्पश्चिर्लोन्नयनं कुर्यात्सोम एवेति
पुरस्तादिव कुर्यात्पूर्ववत्स्विष्टप्राशनं पुष्याहाण्तमित्येके^३ ' ॥ १२ ॥

अथ विष्णुवस्त्रिमुत्तरप्रणिधावग्न्यादीन्देवानो भूः पुरुषमो
भुवः पुरुषोः सुवः पुरुषमो भूर्भुवः सुवः पुरुषं चेत्यावाह्य १५
तथैव निर्वापाद्याघारं^४ उवाग्नेः पूर्वस्यां दर्भासनेषु केशवं नारा-
यणं माधवं गोविन्दं विष्णुं मधुसूदनं चिविक्रमं वामनं श्रीधरं
ईषीकेशं पद्मनाभं दामोदरमिति नामभिर्देवं विष्णुमावा-

१ •नाथै A L.

२ •स्य instead of स्येत् B,— प्राशनोन्नयनादीनि Ed L My ; प्राशन-
स्यर्गनादीनि Vi.

३ भातादीन् B.

४ एके missing in Vi My.

५ Thus A and L; निर्वापनाघारं B.

स्थापोऽहिरण्यपवमानैः स्थापयित्वा तत्तन्नामार्चयत्यतो^१ देवाद्यै-
 विष्णोर्नु कं तदस्य प्रियं प्र तद्विष्णुः परोमात्रथा विचक्रमे
 चिदेव इति द्वादशाङ्गतीराज्येन जुत्वा पायसमाज्यसंयुक्तं
 इविदेवं^२ निवेद्य द्वादशनामभिरतो देवाद्यैर्विष्णोर्नुकाद्यैराज्य-
 मिश्रं पायसं^३ जुहुयाद्दृग्यजुःसामार्थर्वभिर्मन्त्रैर्वैष्णवैर्देवं संस्तुय
 नमोऽन्तैर्नामभिः प्रणमेत्यायसशेषं पत्नीं प्राशयति । ॥ १३ ॥

अथ जातकर्म^४ व्याख्यास्यामो^५ ऽरिष्टागारं यथोक्तं कृत्वा
 वृषभोषितं तिस्रसर्षपैर्धूपयित्वा तां प्रवेशयेत्तज्ज्ञाः स्त्रियस्त्रिस-
 सतस्रो वा परिगृह्यैनां संवाहयेयुः^६ कुक्षौ शिथिले हृदय-
 १० वन्धं मुक्ता सशूले जघने प्रजायत इत्यवधारयेत्^७ गर्भसङ्के-
 विशल्यां सुवर्चसां वा योनौ निष्पीड्य निदध्याद्भूपयेत्पिण्डीत-
 केनाहिकृत्या वा योनिं^८ हरिण्यपुण्या^९ मूलं हस्तपादयो-
 रादधाति^{१०} यदा नासाग्रं दृश्यते^{११} तदास्य^{१२} ग्रहस्थितिं ज्ञात्वा
 शुभाशुभं परीक्षेत^{१३} यस्मात्तद्गुणान्वितं^{१४} वर्धयेज्जायमाने
 १५ मातुर्हृदकुम्भं दक्षिणतः शिरोभागे स्थापयित्वा ततस्त्वर्यन्तीं
 पादतो^{१५} निधाय यच्चैव सोमः पवत इत्युदरमभिमृशेत्कुमारे

१ तत्तन्ना० Ed and Darpaṇa ; तन्नाम्ना० the other, MSS.

२ इविर् instead of इविदेवं Ma only.

३ च ins. Ma and Darpaṇa.

४ जातकं A.

५ Thus Ed ; पुण्या Vi My ; पुष्य Ma L.

६ इत्येतदास्य all, only Darpaṇa इत्यस्यै ।

७ Thus B and L ; ०न्वितो A.

८ Missing in A (पादयोः Darpaṇa) and L, where, instead of ततस्, we find सतस् (read पतस् ?).

जाते दारकमे ऽग्निं परशुं तस्मिन्दिरणं स्थापयित्वाग्ना
भवेत्यधरमुत्तरं करोति तस्योपर्यङ्गादङ्गादिति कुमारः
मेकया स्त्रिया धारचेत्तमद्भिरभ्युक्ष्य तिस्रदे ऽवपद्यसेति
सतिसमद्यतं मूर्ध्याधायौपासनमरण्यां निर्हरति ॥ १४ ॥

चुष्ट्यां कपासमारोप्य वृषभशकृत्पिण्डैर्जातकामिं साध- ५
येत्तमेनमुत्तपनीयमित्युदाहरन्ति १ तेनैव धूपं दद्याद्द्वारस्य
दक्षिणतो निधायङ्गारवर्णं परिस्तीर्य कणसर्वपैर्हस्तेन २ शण्डे
रथो ऽयः शण्डो मर्क आलिखन्विलिखन्नर्यम्ण आन्वीमुखः
केशिनीरेताम्नतैतान्पूर्व एषां मिश्रवाससो नक्तचारिणो
निशीथचारिणी तासां त्वमयं ते योनिर्मम नामेति व्याह- १०
तौश्च ङ्ङत्वा प्रचास्य पाणिमवनीमालभ्य यत्ते सुसीम इति
मेधायै घृतं करोति ३ वचा पथ्या हिरण्यं मधु सर्पिरिति
मेधाजननानि ४ भवन्ति ५ प्राङ्घ्नीघृतं ६ पथी वचाधिकं चाम-
नन्ति ७ सुवर्णं दर्भेण धद्धान्तर्धाय घृतं भूर्ष्टं च इति प्राङ्मुखं
प्राशयति ८ नित्यं सायंप्रातरेवमहरहङ्ङत्वा ९ मेधायै पायये- १५
दुष्णश्रीताभिरद्भिरेन स्थापयित्वा चेन्निधौ त्वेति नीत्वा या
दैवीरिति मातुरङ्गे १० स्थापयित्वा ११ तासां त्वेति स्तनौ १२ प्रचा-

१ A and L ins. जुहोति, but afterwards (line 11) ङ्ङत्वा follows.

२ ०जमनौ भवति B.

३ Thus A L and Darpana ; ब्राह्मि० B.

४ एव instead of चहरहः B.

५ Thus B and Darpana ; उपस्ये instead of चङ्गे A and L.

६ स्थापयति A and L.

७ Thus B and Darpana ; स्तनं A L.

स्वायं कुमार इति दक्षिणादि पायथेर्दापो हविष्विति न्यस्तं-
 सुदकुम्भं शोधयित्वा नित्यं सायंप्रातरादधाति ^१ तथैव घृत-
 प्राशनान्तं कर्म कृत्वा स्नात्वौपासननिर्हरणादि ^२ करोतीत्येके ^३
 द्वितीये पञ्चमे सप्तमे ^४ नवमे चाङ्गि शयनादिकं शोधय-
 तीति ^५ ॥ १५ ॥

अथ वास्तुसवनं व्याख्यास्यामो ^१ नवे वास्तुन्युषिते ^२ ऽपि ^३
 सूतकप्रेतकयोर्वापयित्वा मृन्मयानि भाण्डानि पुराणानि
 त्यक्त्वा नवानि परिगृह्णान्यान्परिष्कृदान्यथोक्तं शोधयित्वा ^४
 भूमियज्ञेनेहा निवसेद्यस्माद्वास्तुसवनेन शुद्धिर्वस्त्वनामाधारो
 १० वास्तुसवनस्य ^५ वास्तोष्पते प्रतिजानीहि वास्तोष्पते शम्भयेति
 दाभ्यां यजेत भूमियज्ञाय स्वाहा यज्ञदेवतं प्रसोदये स्वाहेति
 दौ भूमियज्ञदेवत्यौ मेदिनी देवी देवी हिरण्यगर्भिणी
 समुद्रवती सावित्री शुक्रे शुक्रे वायुपरी जलशयनीति, पञ्च
 भूमिदेवत्या व्याहृतीर्जला पुण्याहमहमग्ने अग्निं गृह्णामीत्यग्नि-
 १५ षाहर्भपूलेनाग्निं गृहीत्वा प्रथमादैनद्राहुवंगादारभ्य वास्तुनः
 कुशमृत्साहिरन्तस्य धामं परीत्या ब्रह्मस्नानात्पर्यग्निं कार-
 यित्वापरद्वारेण विष्टजेत्तथैवाणोरणीयानिति प्राचेणान्वपः

१ • चादिकं Ed and L.

२ Om A and L; also according to the Darpana the word be-
 longs to the text.

३ Thus Ma; शोधयति Ed; शोधयेदिति L Vi My.

४ • जैते Vi My.

५ पि om B.

६ शोधयेत् B.

सावयित्वा शिष्टाभिः सर्वेषु प्रोक्ष्यंतीं वारुणाङ्गुवंगादा^१
याम्यात्सौम्यादारभ्य^२ पर्यग्याधावसुती^३ स्याताम् ॥ १६ ॥

ये ते शतं^४ वरुणोदुत्तममयाश्चाग्न आपः सृजन्तु शिग्धा-
नीति चत्वारो वरुणदेवत्या^१ विश्वे देवस्य विश्वे अद्येति द्वौ
वेश्वदेवावतो देवा इदं विष्णुस्त्रीणि पदा विष्णोः कर्माणि ५
तद्विष्णोः परमं तद्विप्रास इति षड्वैष्णवा दावाद्यावित्येके^१
इद्रमन्यं व्यम्बकमिति द्वौ इद्रदेवत्यौ^१ ब्रह्म जज्ञानं हिरण्य-
गर्भं इति द्वौ ब्रह्मदेवत्यौ^१ मिश्रवासस एताग्नेतैतानिति द्वौ
कौबेरौ^१ युवमेताभ्यग्नीषोमावान्यं दिव इति त्रयो ऽग्नीषो-
मीया^१ वृहस्यतिर्देवाणां वृहस्यतिः सोमं वृहस्यते अति १०
यदुपयामगृहीत इति चत्वारो वारुणस्यत्याः^१ चातारमिन्द्रं
महाः इन्द्रो य अजसा महाः इन्द्रो नृवद्भुवस्त्वमिन्द्रेन्द
सानसिं प्र ससाहिषे ऽस्माकमिन्द्रो भूतस्त्रेन्द्रो धौरिन्द्रं प्रण-
वन्तमिन्द्रो वृचमिन्द्रो बभूवेन्द्रो ऽस्मानिति^४ त्रयोदशेन्द्राः^१
यमो दाधार नमस्ते निश्चतय इति द्वौ याम्यौ^१ मिचस्य १५
सर्वणीधृतो मिचो जनाग्र स मिचेति त्वयो मैत्राः^१ भूमि-
यज्ञदेवत्यादयो^१ व्याहृत्यन्ता इज्यन्ते^१ तस्माद् द्युत्तरं शतमा-
ङ्गतयो वास्तुसवनस्यान्तर्हीममिति विज्ञायते ॥ १७ ॥

१ Thus (भुवङ्गादायाम्यात्) B ; भुवङ्गादायव्यात् Ed ; *गाद्याम्यात् L Vi My.

२ *इती Ma only.

३ All (also the Darpana) एते शतं ।

४ A and L स्माकमिति (!).

अथ दशमे द्वादशे वाङ्मि भवत्युत्थानं^१ तथैव जातकार्थिं
 समारोप्य यावन्मयस्य कर्माणि तानि सर्वाणि मथित्वाङ्मिन्नेव
 कुर्यादिसृष्ट्यौ शौकिकाग्रावित्येके^२ स्वात्वागारं यथोक्तं शोध-
 येत्^३ चुरकर्मादिना शुद्धो भूमियज्ञमसगोत्रेण याजयेदि-
 त्येके^४ तथा हरणमौपासनस्य धातादि पञ्च वारुणं मूला-
 होमो भोजनं ब्राह्मणानाम्^५ ॥ १८ ॥

अथ नामकरणमा चत्वारिंशद्विषादा पञ्चाशद्दिनाद्वा
 पाके नैनां नियुञ्जीत^६ तत्रैव^७ शुभे पुंनाञ्चि नचचे परिस्तीर्याग्निं
 तथासीनस्याक्षतं कुमारस्य मूर्ध्नि विन्यस्य पञ्च वारुणं प्राजा-
 १० पत्यं खिष्टाकारं च ऊत्वाद्य^८ पूर्ववत्त्रिदशप्राशनं^९ दीर्घान्त-
 मभिनिष्ठान्तं वा घोषवदाद्यन्तरं द्विप्रतिष्ठितान्तस्यं मृष्टाक्षर-
 पदस्वरं द्विवर्णं चतुर्वर्णं वा नाम शस्यते^{१०} यथोक्तं मम नाम
 प्रथममिति गोत्रनामयुक्तं तदहं नाम कुर्यात्^{११} हे^{१२} नामनी
 तु^{१३} नचत्रनाम रहस्यमन्याधानात्परमाङ्गिताम्यादिस्त्रकर्मन्तं
 १५ प्रकाशं नाम भवेदचतोदकपुष्पाक्षरसगन्धसमैः पाणिभ्यां
 दक्षिणेताराभ्यां कुमारस्य शाङ्करिरिवेति कन्याया^{१४} मन्दे-

१ Thus Ma La Vi My ; शोधयित्वा Ed Bh.

२ Thus B and La ; याजयतीत्येके Ed ; याजयतेति Vi My.

३ नियुञ्जेत्तत्रैव Ma, नियुञ्जेदत्र Bh.

४ Thus A ; जुञ्ज्यादस्य Ma La ; जुञ्ज्यात्, without चस्य Bh ; चस्य seems to be superfluous.

५ हे नामनीति A ; हे नामनी इति La.

६ कन्यकाया B.

वानन्ददायिनीति वदन्पादत^१ आरभ्य क्रमेण देहाङ्गसन्धौ
शिरसि च निक्षिपेत्युष्णाहम्^२ ॥ १६ ॥

अथ वर्षवर्धनं^३ दारकस्य जन्मनक्षत्रं यद्दैवत्यं मास्य देवता
प्रधाना भवति^४ तस्मादाधारं ऊर्वां तदधिदेवता^५ नक्षत्राणि
च जुहुयाद्ग्रये कृत्तिकाभ्यः प्रजापतये रोहिण्यै सोमाय ५
मृगशीर्षाय रुद्रायाद्राया अदित्यै पुनर्वसुभ्यां बृहस्पतये
तिष्याय सर्पेभ्य आश्लेषाभ्यः पितृभ्यो मघाभ्यो ऽर्यम्णे फल्गु-
नीभ्यां भगाय फल्गुनीभ्यां सवित्रे हस्ताय त्वष्ट्रे चित्रायै
वायवे निष्ठाया^६ इन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां मित्रायानूराधेभ्य
इन्द्राय ज्येष्ठायै प्रजापतये^७ मूलायाङ्गो ऽषाढाभ्यो विश्वेभ्यो १०
देवेभ्यो ऽषाढाभ्यो ब्रह्मणे ऽभिजिते विष्णवे श्रौणायै वसुभ्यः
अविष्टाभ्यो वरुणाय शतभिषजे ऽज्ञायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यो ऽह्ये
बुध्न्याय^८ प्रोष्ठपदेभ्यः पूष्णे रेवत्या अश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां
यमायापभरणौभ्यः स्वाहेति व्याहृतिः^९ ॥ २० ॥

सुषमं वैरवणमग्नीषोमीयं^{१०} वैष्णवं धातादि मूलहोमं १५
यद्देवादि कूष्माण्डहोममा सावित्रतवन्धाङ्गुहोत्युपनीतस्य च

१ पत्त'instead of पादत Ed My La.

२ तदादिदेवता B and Ed.

३ Thus Ma and printed text of Samhitā; स्वात्या Ed La and Grantha copy of Samhitā; स्वात्यै Vi My.

४ निर्धृतये instead of प्रजापतये A La and Grantha copy of Samhitā.

५ बुध्न्यै Ma La Vi My. •

६ Thus Ma La Ed Vi, •तीः My.

७ Thus La Ed Darpana and both texts of the Samhitā; वैरवणं Ma•Vi My.

तत्तद्भूतसूक्तानि । वेदस्नातकस्य यदङ्गि विवाहो भवति
 मासिके वार्षिके चाङ्गि तस्मिन्न्यत्स्वयं^१ चाङ्गः पारंपर्यागत
 शिष्टाचारं । तत्तत्करोति^२ । तथाशिष्टोमादियज्ञानामाधान-
 नक्षत्रे वर्षान्ते करोति । तदेवं वर्तमानस्य यद्यष्टमासाधिकां-
 ५ श्रौतिवर्षाणि रविवर्षेणाधिगान्यधिगच्छेयुः^३ स दृष्टसहस्रचन्द्रो
 भवति । तमेनं क्रियायुक्तं पुण्यकृतं ब्रह्मशरीरमित्याचक्षते ।
 तस्मान्मान्दीमुखं कृत्वा शुक्लपत्रे शुद्धे ऽहनि पूर्वाह्ने पूर्ववद्धृत्वा
 तथैव कपिल इवेति वृद्धस्य वृद्धाया वा वदन्नक्षतो-
 दकादीन्मूर्ध्यादध्यात्सर्वदेवताः सहस्रं च ब्राह्मणानामर्चन-
 बलिभ्यामन्नेन तर्पयेत् । ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य सायं स्थण्डिले
 सहस्रं पिष्टेन सोमरूपाणि करोति । राजतेन पात्रेण कुमुद-
 पत्रैः सोमस्यार्चनं । तस्य दक्षिणे रोहिणीगणं वामे चाना-
 वृष्टिगणमर्चयति । सहस्रशः सुवर्णरजतमुक्तादौनि शक्त्या वस्त्र-
 तण्डुलापूपानि च दद्यादश्वमेधफलावाप्त्यै । वर्षवर्धनमिति
 विश्रायते । ॥ २१ ॥

अथ षष्ठे मास्यन्नप्रशनं । शुक्लपत्रे दिने शुद्धे तत्राज्ये-
 नाधारो धातादि मूलहोमं पूर्ववत्त्रिवृत्प्रशनं । प्राप्सुखं
 मङ्गलयुक्तं कुमारं विष्टरमारोष भूरपामिति पायसमन्नं
 प्राशयेद्योगे योगे तवस्तरमित्याचमनं ददात्यथ प्रवासागमनं ।

१ यस्मिन् instead of त. B.

२ तत्करोति A

३ अधिकान्यधि. A La.

पुष्पापूपदक्षिणादिसंभाराङ्कुमारं^१ च गृहीत्वा कनिक्रदादि-
 नाक्षयं, गुहस्य गच्छेत्प्रदक्षिणमर्चनं प्रणामो गुहस्य^२ तच्छि-
 ष्टेन पुष्पादिना गुहस्य शेषमिति तन्नामोहित्वा^३ ब्राह्मणसंज्ञक्य
 शान्तिं वाचयित्वा निवर्तयेत्प्रोक्ष्यागतं सोमस्य त्वेत्यङ्गमा-
 रोषायुषे वर्चस इति पिता मूर्ध्नि जिघ्रति^४ वृषभं नमस्कृत्य
 दक्षिणपाणेः^५ साङ्गुष्ठमङ्गुलीर्गृहीत्वा कनिष्ठाद्यग्निरायुष्मानि-
 त्यादिकैर्विषर्जनमायुष्टे विश्वतः प्रतिष्ठ वाचाविति दक्षिणादि-
 कर्णयोर्जपनमुदङ्मुखं ब्रह्मादिदेवानां गुरुणां च प्रणामं कार-
 येत्^६ पादोदकं दत्त्वा पूर्ववत्सगुडभक्ष्यस्यान्नस्य सपिण्डैः
 शोचिथैः सह भोजनं^७ स्वस्तिवाचनं^८ पिण्डवर्धनमिति १०
 विज्ञायते ॥ २२ ॥

अथ वर्षे प्रथमे तृतीये वा चौडकमुत्तरायणे पञ्च
 अपूर्णमाणे पुंनाम्याक्षरो^१ मूलाहोमान्ते मङ्गलयुक्तमग्ने-
 रपरस्तां कुमारमुषवेश्योत्तरे, साक्षतं गोशृङ्गच्छरावे गृहीत्वा
 माता ब्रह्मचारौ वा धारयेच्छिवो नामासीति ग्रहणं चुरस्य^२
 शिवा नो भवयेति शिखायां तीक्ष्णीकरणं^३ गोदानमुन-
 क्तिरिति, गवादिदक्षिणाकरणमाप उन्दन्वित्यपां सेकं शिर-
 सोषधे चायस्त्रेणमिति साक्षताङ्कुरदर्भौ प्रागुत्तरायौ मस्तके
 स्वापयेत्स्वभित्ते नैऋ^४ हिंसोरिति चुरं निधायोर्ध्वायमोषधी-

१ संभारं instead, of 'संभारान् A.

२ तन्नामोहित्वा A.

३ पादो B.

४ •वाचनं A La and Darpana ; •वचनं B

रिति^१ येनावपेदिति येन पूषेत्यसावायुषेति पूर्वादिप्रदक्षिणां
 दूर्ध्वं सुरोमाणं हित्वा ज्योक् च सूर्यं दृश्य रति चूडां विभ-
 जेद्विप्रमेण स्रष्टैकार्षद्धार्षद्व्यार्षपञ्चार्षसप्तार्षाचूडा^२ विभजेदनु-
 दितस्रैकामिदमहमसुथेत्युद्गुम्बरदूर्ध्वोर्मूले^३ गोष्ठे वाष्पादर्थे-
 ५ त्नातं^४ वस्त्रादिनालङ्कृत्योपवेश्य दक्षिणे पक्षे प्रायश्चित्तादि
 धातादि पक्षे वारुणं मूलहोमं कृत्वा पुण्याहं कृत्वा नापिता-
 थान्नदानं गवादिदक्षिणां गुरवे सुराणां पूजनं तर्पणं
 प्राञ्जणानामन्नेन करोतीत्यष्टादशं संस्काराः शारीराः । ॥
 २३ ॥

तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus Ma La; •या षोडशी• Ed. and printed text of Samhitā;
 •र्ध्वं प्राशोडशी• My and Prayoga; •र्ध्वं ग्राम षो• Vi; धांपत्नी also the
 Jrantha text of S.

२ Thus my conjecture; सप्तार्षां चूडां La Ed; सप्तार्षचूडां Vi; सप्तार्षा-
 चूडा My; सप्तार्षेया चूडा: Ma.

३ विभजति instead of •जेत् B, विभजति La Vi My; एकां om. Ma La.

४ •या नृचवे• B.

भारवत्येकविंशती धासुं दर्भान्^१ दर्वीसुकुसुवप्रणीताज्य-
 स्यासीत्सत्सालीरग्रेत्तरे स्वासुखं^४ संन्यस्योद्वरेत्यग्निमुद्धार्य-
 त्थैरिन्धुयेदेदिं^४ परिमृज्य प्रागाद्युत्तरान्तं दर्भानासीर्येधा-
 दौनग्निगुण्डं च प्रोचयति^५ प्रणीतामासाद्य पविचं निधा- ५
 याद्भिः पूरयति^६ पृथिव्यापो गृहीष्यामीति पूर्ववदुत्पूयोत्तरे
 निधायान्यस्यासीं गृहीत्वा पूर्ववदाज्यं संस्त्रय्य चतुर्थी-
 वदाग्नेयं चरुं स्यात्यां पक्वाग्निं परिसमूह्य देवस्य त्वेति दर्वी-
 मादाय प्रचाख्योत्तरायं निधाय परिषिचेध्वान् गृहीत्वाज्य-
 मनत्त्वंकमनूयाजमपोद्य चोन्परिधीनाधारौ च पूर्ववन्निधाय १०
 शेषान्पञ्चदशेधाप्रणायामेनाग्नौ क्षिपत्याज्येनाधारौ संस्त्राय्य^७
 ऊत्वाग्नेये सोमायेति जुहोति^८ दर्व्यां चरुं गृहीत्वाभिघार्याव-
 दानं गृहीत्वाग्नेये स्वाहाग्नेये स्विष्टकृते स्वाहेति ऊत्वाचानूयाज-
 मग्नौ प्रक्षिप्य प्राजापत्यं जयान्व्याहतीस्य^९ पाहि नो अग्न एमसे
 पाहि नो विश्ववेदसे यज्ञं पाहि विभावसो सर्वं पाहि शत- १५
 क्रतो कामावकीर्णः कामाभिद्रुग्धः सं मा समुद्रादिति
 स्विष्टाकारं च जुहोति^८ परिषिच्य प्रणिधिं^६ चालयति^७ ।

१ अथ पर्वणि Ma La Ed, पर्वणि not in Bh Vi My.

२ Thus B; संमृज्य A La.

३ दर्भे. A La.

४ स्वासुखाद्यस्यो. B.

५ चाय B.

६ षीं Vi My.

७ चालयति La.

भस्माक्षिप्यात्मानं प्रोक्ष्याग्निं वैश्वानरसूक्तेनोपस्थात् प्राणायासेन
 दमोस्तुर्दिग्मुत्यायाद्भिः प्रोक्ष्य द्वावपोक्षान्यानाप्यावन्तामिति
 जुहोति^१ द्वावपि गृहीत्वाद्भिः प्रोक्ष्याग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति
 ऊत्वा चोन्परिधीनाघारसमिधौ च जुहुयाद्द्वार्धं कर्तुमशक्तः
 समिधि स्वात्मन्यरण्यां वा समारोपयेदिति विज्ञायते^२ ॥ १ ॥

अथ सति व्रीहिनीवारश्यामाकयवानामाग्रयणे देवताभ्यः
 स्वाह्यां चरुं पक्वा नवेन तण्डुलेन पक्केनापि^३ जुहोत्यग्नये
 स्वाहेन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विश्वेभ्यो^४ देवेभ्यः स्वाहा सोमाय
 स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति^५
 प्रतायुधाय ये चत्वार इति पितृभ्यः सोऽवीती ग्रीष्मो हेमन्त
 इदुवत्सराय भद्रान्नः श्रेय इत्यायुष्या इत्यादिभिस्त्रिभिर्व्याह-
 त्यन्तं^६ ऊत्वा दक्षिणे धरण्यां पितृभ्यो बलिदानमाप्यायन्ता-
 मिति तण्डुलैरास्यमधिपूर्याचम्य शिष्टैरन्तर्वशे^७ परमेष्ठ्यसौति
 विकिरति^८ तदेवं शालीनयायावरादिवृत्त्यन्तरमाश्रित्य^९
 गार्हस्थ्यं धर्ममनुतिष्ठतीति विज्ञायते^{१०} ॥ २ ॥

अथाष्टका^{११} माघप्रौष्ठपदयोरपरपक्षे ऽष्टम्यामष्टकां कुर्यात्
 सप्तम्यां नवम्यां चयोदश्यां वा^{१२} सायं पूर्वद्युः स्वाध्यायाघार-

१ भूति स्तेति ins. Ma.

२ अपि missing in B.

३ जुहोति ins. A La.

४ त्रिभिः om A La.

५ चवशिष्टे. B.

६ शालिन. B La.

७ These two words not given by Ma; चयाष्टकां La.

८ प्रोह. all exc. Ed.

वतः शुचीनसगोचाम्नाह्वयानाह्वयाभिपूज्य युग्मान् श्वरान्विश्वे-
 देवार्थं श्वरानयुग्मान्विषर्षे इधोरेकैकं वा निमग्नार्थदृ-
 परेद्युरपराधे देशे शुचावाधायौपासनाग्निं^१ वैश्वदेवमाधारं^२ ऊत्वा
 स्थासीं संधास्य^३ विश्वेभ्यो देवेभ्यो^४ जुष्टमिति^५ स्थास्यां तण्डुला-
 निर्वाप्य^६ सतिष्ठं चरमपूपान्यपि पचेदग्नेर्दक्षिणस्यां नान्दी-
 मुखवन्मण्डलान्युपलिप्यास्वासनमित्यासनानि^७ सदभंतिले-
 खासनेध्वासयित्वा^८ वस्त्राद्यैरलंकृत्य ब्राह्मणाग्रत्यङ्गुखान्विश्वे-
 देवानुदगन्तं पुष्याद्यैः पितृनुदङ्गुखाग्रगन्तं गन्धाद्यैः पूज-
 यति^९ स्वधा नम इत्युक्त्वा तेषां करे तिष्ठोदकं दत्त्वा
 प्राप्नोतु भवानिति ब्रूयात्^{१०} ओं तथा प्राप्नवानीति प्रतिब्रूयुरग्नौ^{१०} १०
 होमं करिष्यामीत्युक्ते^{११} कुर्वध्वेति तैरनुज्ञातो ऽग्निं परिषिच्य
 विश्वे देवस्य विश्वे अद्य प्रजापते न त्वत्सुभूः स्वयंभूः सं ते
 पयांसि सोम यास्त^{१२} इति रौद्रं ब्राह्मं वैष्णवं व्यहृत्यन्तं

१ ०नाग्नी A.

२ वैश्वदेवमाधारं B.

३ प्रथोत्थ Ma.

४ देवेभ्यो जुष्टं निर्वपामीति Ed La My.

५ Thus A La and Prayoga ; निरूप्य B.

६ ०क्षिप्यनिर्दभं तलेध्वासयित्वा Ma ; ०क्षिप्यास्वासनमित्यासनानि सदभंतिले-
 खासने० Vi My La and thus also Ed, which, however, puts into
 brackets the words चस्वासनमित्यासनानि ।

७ प्रति om. Ma Ed ; it is added above the line in Vi.

८ उक्त्वा B.

९ After यास्ते La Vi My ins. चा ते धामानि, Ed. puts these words
 in brackets.

देवानां सर्पिःशोकरणावत्पितृणामप्याज्येन^१ उक्त्वा इत्थं कथं-
मिष्ट्यभिषार्थं पक्वेनापूपमिश्रेण जुहोति^१ गामुपाकृत्य पशु-
बन्धवसंज्ञप्रोत्सिध^२ वपासुद्धृत्य पक्वया तथा वह वपामिति
शोमं चामनन्ति^१ ॥ ३ ॥

- ४ दक्षिणपश्चिमे ऽग्नेरेकोद्दिष्टवन्निर्वापस्थानं तद्दक्षिणस्यामवटं
चोपकंस्थोद्भूयमानमिति दर्भैस्त्रिभिर्दक्षिणान्तं सकृदुत्सिखेत्^१
गायत्र्या प्रोक्ष्य स्थाने निश्चिन्नि सर्वमिति दक्षिणाघानयुग्मानु-
दुम्बरपत्रदर्भास्त्रिलैरासृणाति^२ पोषाय त्वेति सकूर्चाचतं
पाचसुदकेनापूर्य पितरो मे प्रसौदन्त्विति^३ प्रणम्या म आग-
१० त्विति पितृनावाह्य दक्षिणाभिमुखो ऽभ्यर्चयत्या मा वांजयेति
पाचं प्रमाज्याग्निरिन्द्रेति चरुं निर्वपति^४ दर्भेण तमष्टधा
विभज्य साज्यं पिण्डाङ्कत्वा सद्योत्तरपाणिभ्यामयमोदन इति
पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो ज्ञातिवर्गभ्यः पितृपत्नीभ्यः
पितामहपत्नीभ्यः प्रपितामहपत्नीभ्यो ज्ञातिवर्गपत्नीभ्यः पिण्डं
१५ निर्वपामीति निर्वपत्येवं मातुः पित्रादिभ्यः पिण्डदानं
केचिद्दन्त्यञ्जनदन्तधवनदधिसक्तुमधुव्यञ्जनेचुबदरीफलान्यर्प-
येच्छूर्पेणाकाशोपरि^५ पुष्यतिलाचतदर्भाश्चिसेदूर्जे वहन्तीरिति^५
परितः साव्योदकं^५ दत्त्वामूर्तीनामिति तत्पाचोदकेनावटं पूर-

१ अपि ०१३ B.

२ •संज्ञप्रोत्सिध• all exc. Bh.

३ •युग्मानुदुम्बर• Ma, •युग्मोदुम्बर• A•La.

४ •वदरपत्र• B.

५ •ति पिष्ठागपरितः साव्यो• A La; •ति परितः प्रसाव्यो• Ma; Bh. also
साव्य ।

यति । चक्षुषेणान्यैश्चाज्ञाद्यूपोपदंशैः । पूर्ववद्वाङ्मणान्यथाहृत्ति
 भोजयेत्तेषु हृत्तेषु पितरसृष्टा^१ भवन्ति । वाग्यताभुञ्जाना^२र्चुः
 पैटकाः आवयेदुच्छिष्टं संगोध्य तच्चान्नं विकिरेदाचान्तेभ्यो
 मुखवासं निवेश्य रजतं तिलं सुवर्णं वा दक्षिणां पशुकांस्य-
 यानदासग्रथमरमनादीनि परिच्छदांस्य यथाशक्ति ददात्यन्नशेषं
 तेभ्यो दर्शयित्वा यथोक्तं करणीयमाचमनोच्छिष्टशोधनो-
 त्यापनविसर्जनादन्यदिशेदेवपूर्वमाचरेदन्यथा^३ रक्षांस्यपहरेयु-
 र्ममो वः पितरः इति पितृभिवन्द्य पिण्डानुदासयेद^४सु^५
 हृत्तिरा मा वाजस्येति मुक्तवतस्तान्नमस्तृत्योत्तिष्ठतेत्युत्थाय
 परेत 'पितर इति प्रभासयति । पितृभुक्तं पितृजीर्णमित्यन्त- १०
 होमान्ते^६ ऽग्निमालये प्रतिष्ठाय पञ्च महायज्ञाङ्करोति ।
 दरिद्रो ममेयमष्टकेति कक्षमग्निना दाहयेच्छोचियाय पानीयं
 वा दद्यादिति विज्ञायते । ॥ ४ ॥

अथातो ऽमार्वास्यायां पिण्डपितृयज्ञं यजेत । पूर्वं ऽहन्यपां
 मेध्यमिति समूहं बर्हिराहृत्य सहदेवाच्छिद्य सहदाच्छिन्न- १५
 बर्हिषः समाहरत्युपोय्य श्वो भूते ऽपराद्धेऽग्निं प्रणम्य प्राचीना-
 वीत्यध्वर्युर्दक्षिणाग्नेर्दक्षिणपश्चिमस्थां चक्षुष्याज्यस्थाञ्जीसुक-

१ पितरः सुष्टप्ता La Vi My.

२ •पूर्वमा• La Vi My Bh ; •पूर्वमा• Ma ; Ed. omits this word.—
 आचरति instead of आचरेत् A La.

३ उत्थापयेत् instead of उदासयेत् Ma alone.

४ After •जीर्णमिति Ed ins. उपजुष्टा उता ; La Vi read उपजुष्टान्त-
 होमान्ते ; My ins. उपजुष्टा ।

- सवेधनेषुण्डोपाचरफशूर्पोलखलमुसलादिपाचाण्यैकैकशः^१ प्रयु-
 ज्जौ^२ 'अपहता असुरा इति वेदिं परिमृज्याथात् पितर
 इति दक्षिणाग्निं सकृदाच्छिन्नवर्षिषा परिसृणाति^३ 'पितृभ्यो
 जुष्टं निर्वपामीति स्यात्सौ सपवित्रां व्रीहिभिरापूर्य त्रेनैवाभि-
 ५ मृश्य तथैव ताञ्कूर्पे निरुप्याभिमृशेदन्वाहार्यस्य^४ दक्षिणस्यां^५
 पश्चिमस्यां^६ वोत्तरपश्चिमग्रीवं^७ कृष्णाजिनमास्तीर्योर्ध्वमुखखलं^८
 संस्थाप्य व्रीहीन्प्रक्षिप्य पत्न्यवघातं कृत्वा विवेचनवर्जं परावापं
 सकृत्करोत्यर्धयुः स्यात्स्यां तण्डुलानद्भिः सकृत्परिस्राव्यान्वाहार्यं^९
 जीवतण्डुलमस्त्रिंशं चरुं अपयेदक्षिणतः स्यात्सौ मेक्षणं च^{१०}
 १० दर्भेष्वासाद्यानुत्पूतसर्पिषा पक्कमभिघार्थं शुन्धनां पितर
 इति वेद्यां परितः कूर्चेनापः स्रावयेत्सोपवीती दक्षिणाग्ना-
 विधान्कृत्वा मेक्षणेन चरुमभिघार्यावदायाग्रये कव्यवाहनाय
 स्वधा नमः स्वाहा सोमाय पितृमते स्वधा नमः स्वाहा
 यमाय चाङ्गिरस्यतये स्वधा नमः स्वाहेति जुहोति तदग्नेः
 १५ सधूममेकमुल्लसुकमुद्धृत्यापयन्वसुरा^{११} इति पश्चिमतो वेद्यां
 संन्यस्य निर्धूमं तं विसृजेत् ॥ ५ ॥

१ •नेक्षणद्वीउपाच• Ma, नेक्षणं द्वीउपाच• Bh.

२ •न्वाहार्यदक्षि• A La.

३ पश्चिमस्यां वा om. A La.

४ La and A (but of these Ed in brackets) ins. मुखलं च ।

५ परि om. B.

६ च in Vi and My only.

७ एकमुल्लसु La Ed, एकमुल्लसु B, एकानुल्लसु Vi My

यजमानः प्राचीनावीती दक्षिणपूर्वे स्फोर्गोत्सेवनं कृत्वा
 तत्राङ्घ्रिः प्रोक्ष्य स्फ्यं निधाय तस्मिन्सूर्योदकान्त इत्यङ्घ्रिकेन
 तर्पयित्वा पश्चिमे सकृदाच्छिन्नवर्हिषि पितृन्पितामहाग्रपिता-
 मंहानभ्यर्थावाचीनपाणिरेतत्ते ततासी ये च त्वामन्विति
 प्रत्येकं दक्षिणान्तान्पिण्डान्दद्यादाङ्घ्रिः^१ पितरसावाङ्घ्रिः पिता- ५
 महासावाङ्घ्रिः प्रपितामहासावित्यभ्यञ्जनमेतानि^१ वः पितर
 इति कश्चिपूपवर्हणवासोऽञ्जनं चार्पयेत्पूर्ववदूर्जं वहन्तीरिति
 पिण्डं परिषिच्य त्रिरुदकाञ्जलिं दत्त्वा तथैव पितृभिवन्ध्य
 प्रवासयति^१ प्रजापते न त्वदिति गार्हपत्यं गत्वा यदन्तरिच-
 मित्युपतिष्ठेतानाहिताग्नेश्चैवमौपासनाग्नौ^१ चरुं अपयित्वा १०
 जुहुयादौपासनस्य संस्काराभावाद्यदन्तरिचमिति मन्त्रेण
 गार्हपत्यशब्दं विनेवोपस्थानं कुर्यादपां लौघधीनामिति मध्यमं
 पिण्डं दत्त्वाधत्त पितरः इति पत्नीः प्राशयेद्देवा पुमांसं
 जनयति^१ द्विर्पिताः चेद्यजमानस्तथैव पिण्डं दत्त्वा यन्मे
 मातेत्येकस्मिन्पिण्डे तौ द्वावपि ध्यात्वाच पितरो यथाभाग- १५
 मिति प्रणमेद्ये समाना इति सकृदाच्छिन्नमग्नौ कृत्वा पात्राणि
 दन्दमाहरतीति विज्ञायते^१ ॥ ६ ॥

अथ आहुं^१ मासि मास्यपरपक्षे ऽन्यतमे ऽहन्यजन्तर्चे
 ब्राह्मणनिमन्त्रणादि सर्वमष्टकावत्तथाज्यचरु कृत्वापि पिण्डार्थं

१ This passage is difficult to restore. I have accepted the reading of Ma. The text of the mantra in the Samhitā seems also utterly corrupt.

१ चनाहिताग्नेः instead of •ग्निः Vi My.

पात्रे समवदाद्यं ब्राह्मणान्भोजयित्वा नमो वः पितरो रसायेति
 पिण्डं प्रथमं पिण्डभ्यो नमो वः पितरः सोम्यास इति द्वितीय-
 तृतीयौ मितामहप्रपितामहाभ्यां^१ पितृभ्यस्तत्पत्नीभ्यः पिण्डा-
 नर्पयतीति विशेषः^२ पितरि जीवति पिण्डा^३, न निर्वाप्यास्त-
 ५ मेवास्मादिना^४ यथेष्टं तर्पयेद्यस्मिन्दिने ज्ञातिर्मुतस्तस्मिन्मासि
 मासि प्रेतायैकं पिण्डं निरूप्यैकं भोजयेदा संवत्सरान्मासि-
 श्राद्धमष्टकां च न कुर्यादा सपिण्डीकरणादित्येके^५ पितृपूजा
 प्रेतपूजा भवेत्पितृप्रेतं^६ चोद्दिश्य^७ पूजनं सर्वं श्राद्धं भवतीति^८
 पिण्डपितृयज्ञः कर्त्तव्य एवेति विज्ञायते^९ ॥ ७ ॥

- १० अथ चैवी^१ चैव्यां पौर्णमास्यां षष्ठं शोधयित्वासंज्ञित्य
 दम्पती नववस्त्रोत्तरीयपुष्पाद्यैरर्चकुर्यातामाघारे कृते
 देवताभ्यः स्वाह्यां चरुं अंपयित्याज्येन यीशो हेमन्त ऊर्णं मे
 पूर्यतां^२ अथिे जातरे वैष्णवं च ङ्गत्वा साज्येन चरुणा मधुस्य
 स्वाहा माधवस्य स्वाहा शुक्रस्य स्वाहा, शुषिस्य स्वाहा नभस्य
 १५ स्वाहा नभस्यस्य स्वाहेषस्य स्वाहोर्जस्य स्वाहा सहस्य स्वाहा
 सहस्यस्य स्वाहा तपस्य स्वाहा तपस्यस्य स्वाहर्तुभ्यः स्वाहर्तु-
 देवताभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहौषधीश्राय स्वाहा अथिे स्वाहा
 औपतथे स्वाहा विष्णवे स्वाहेति जुहोत्यपरेणाम्निं देवीं
 अथिं देवं औपतिं च प्राक्पुखमभ्यर्च्य हविर्निवेदयति^३

१ पिण्डो न निर्वाप्यास्त० Vi My alone.

२ Thus Ma; प्रेतान्बोद्दिश्य La Ed; प्रेताननुद्दिश्य Vi; प्रेतानुद्दिश्य My.

३ पूर्यतां Ma Ed, but both copies of the Samhitā पूर्यतां ।

चेत्याणि^१ . पक्वान्यन्नानि ब्राह्मणानसूक्तेन // भोजयित्वा
सपिण्डैर्युक्तो भुञ्जीत^१ ॥ ८ ॥

अथाश्वयुजौ^१ आश्वयुज्यां पौर्णमास्यां गोष्ठे ऽग्निं समा-
धीधाधारं जुहुयाद्गनेः प्राच्यां भवं देवमावाद्याभ्यर्च्य तृणानि
संभृत्य गाः स्थापयति^१ भवायेति स्थास्यां निर्वापश्रपणं^२ ५
कृत्वाग्नौ परिषेकं कुर्यात्^१ भवाय शर्वादेशानाय पशुपतय
उषाय रुद्राय भीमाय महादेवाय स्वाहेति रुद्रमन्यं व्यम्बक-
मित्याज्यहोमान्ते मेक्षणैः चरुमवदायाभिघार्यावदानं मंगृह्य
पूर्ववज्जुहुयाद्कपचैर्देवं^३ चरुं निवेद्याज्यशेषेण तृणान्यभ्युक्ष्य
गोभ्यः प्रदाय प्रदक्षिणं मस्कारौ करोतीति विज्ञायते^१ ॥ ९ ॥ १०

अथाग्नौ नित्यहोमान्ते विष्णोर्नित्यार्चा^४ सर्वदेवार्चना
भवति^१ अग्निर्वै देवानामवमो विष्णुः परमस्तदन्तरेण सर्वा
अन्या देवता इति ब्राह्मणं^१ तस्माद्गृहे परमं विष्णुं प्रतिष्ठाप्य
सायंप्रातर्होमान्ते ऽर्चयति^१ षडङ्गुलादहीनं तद्रूपं कल्पयित्वा
पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे प्रतिष्ठां कुर्यात्तस्मात्पूर्वं तृतीये ऽहन्योपा- १५
सनाग्निकुण्डं कृत्वा पूर्ववत्प्रोचणोत्सेखनादि कर्म कुर्याद्वितीयस्यां
वेद्यां षट्त्रिंशद्दङ्गुलप्रमाणैर्दर्भैः कूर्चेन वा परिस्तीर्य परिधी-
नूर्ध्वसमिधौ निधायोर्ध्ववेद्यां यथादिशमिन्द्रादिदिग्देवा-
न्दक्षिणे ब्राह्मणमुत्तरे सोमं च पुष्याद्यैरभ्यर्च्य तथैवाधारं

१ चैत्रियाणि B.

२ श्रपणौ B.

३ Thus B, and the Prayoga also points to a plural; ०पक्षे देवं
A La.

४ नित्यार्चना B.

- जहोति ^१ दग्नेः स्वाहा हनुभ्याः स्वाहेत्यङ्गहोममतो देवादींश्च
 ज्जत्वे पुनश्च सूक्तं जपन्सुवर्णनाट्युन्मेषणं करोति ^१ मघां तटाके
 जलपूर्णपात्रे वा ^२ ये ते शताद्यैर्वस्त्राणि ^३ कुशांश्चास्तौर्यं विष्णु-
 सूक्तेन देवं प्राक्शिरः शाययित्वाधिवासयति ^४ । द्वितीयदिवसे
 ५ स्वात्वा रात्रौ पूर्ववदाधारं ऊत्वाष्टौ कलशानाहत्य पञ्चगव्य-
 घृतदधिचीराक्षतोदकफलोदककुशोदकरत्नोदकैः पूरयित्वा
 देवमभ्यर्च्य वसोः पवित्रमग्न आयाहीषे त्वोर्जे त्वा शं नो
 देवोश्चत्वारि षट्ङ्गा ^५ सोमो धेनुं चत्वारि वागिदं विष्णुरिति
 कलशैः स्थापयित्वापोहिरण्यपवमानैर्गन्धतोयैश्च स्थापयत्यग्ने-
 १० रुत्तरस्यां ब्रौहिभिर्वेदिं कृत्वा विष्टरं ^६ न्यस्य ^७ वस्त्राण्यांस्तौर्यं ^८
 देवमारोप्य वस्त्राद्यैरलङ्कत्यार्चयति ^९ पुण्याहं कृत्वा स्वस्ति सूक्तेन
 तामभिमृश्य स्वस्तिदा ^{१०} विशस्यतिरिति प्रतिहरां बद्ध्वा
 पूर्ववद्देवं शाययीत ^{११} ॥ १० ॥

- कालविहीनं कुम्भमुत्पूतैराधावैरापूर्गं देवस्य पार्श्वे निधाय
 १५ प्रणवेनाभिमृश्य कूर्वाचतसुवर्णरत्नानि प्रक्षिपेन्निष्कलं देवं
 हृदये ^{१२} तथाधावे ^{१३} इक्काभं रक्तास्यनेत्रपाणिपादं श्रीवत्सारू
 चतुर्भुजं पौताम्बरधरं शङ्खचक्रधरं शीम्यं सकलं ध्यात्वा

१ वैते शब्दः Ma La Ed ; वा एते शताः Vi My ; एते शता also Bh. ;
 acc. Ac. to the Samhitā the mantra begins ये ते शः, cp. IV. 14.

२ Thus Vi La Ed and printed text of the Samhitā ; षट्ङ्गः Ma
 My and Grantha copy of the Samhitā.

३ Thus A La ; विष्टरे वस्त्राण्यास्तौर्यं Ma ; संन्यस्य Bh.

४ हृदयागदाधावे A La.

प्रणमेदग्निं परिषिच्य शौचं प्रशंस्य दक्षिणं प्रविध्यामो भूः
 पुरुषमो भुवः पुरुषमो सुवः पुरुषमो भूर्भुवः सुवः पूर्वेषु
 नारायणं विष्णुं पुरुषं सत्यमच्युतमनिरुद्धं श्रियं मूर्ध्नीमिति
 नाभावाद्यु निर्वापं कृत्वाज्येन विष्णुसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यामतो-
 देवादौष्किये जातो मेदिनी देवोति चतुरावर्त्य ऊत्वा नाभा ५
 साध्यं चरुं जुहुयात्प्रभाते स्नात्वा प्रणवेन देवसुत्याय
 शकुनसूक्तं जपन्सह कुम्भेन देवमानीय गृहे वायव्यां देवायतने
 ऽग्निशाखायां वार्चापीठे रत्नं सुवर्णं वा संन्यस्य विष्णुसूक्त-
 पुरुषसूक्ताभ्यां विष्णुं प्रतिष्ठापयामीति प्रतिष्ठाप्य विम्बस्य
 मूर्ध्नि नाभौ पादे च १ सुवर्भुवर्भूरिति हृदये प्रणवं विन्यसेदं १०
 विष्णुरिति देवं ध्यायन्कुम्भस्यमाधावं शक्तियुतं २ कूर्चेनादाय
 विम्बस्य मूर्ध्नि विष्णुमावाहयामीति 'संस्त्राव्यावाहनं करोति'
 विधिर्नैवाराध्य हविर्निवेदयति ॥ ११० ॥

अथ नित्यार्चनमतो देवा इति देवं प्रणम्य निर्मास्य-
 मपोद्घोत्पूतैराधावैर्याहत्या ३ वेदिं परिमृज्य पूर्ववद्देवं ध्यात्वा १५
 प्र तद्विष्णुरिति कुशपुष्पदर्भान्यतमेनासक्तं ४ कल्पयित्वा चीणि
 पदेति पाद्यं शं नो देवीरित्याचमनं दद्यादिषे त्वोर्जे त्वेति
 स्नापयित्वा विष्णोर्नु कमिति वस्त्राभरणैरसं करोति ५ पर्ववत

१ A La om.

२ After च Ma La ins. क्रमेण ।

३ Thus Vi My ; शक्तियुतं La Ed ; शक्तिं Ma ; शक्त्या युतं Bh.

४ B कपोद्य instead of चपोद्य ।

५ Thus A ; कुशपुष्पाद्यन्वत. Ma.

वत्पाद्याचमनं दत्त्वा तद्विष्णोः परमं पदमिति पुष्पं तद्विप्रास
 इति गन्धं परो माचयेति धूपं विष्णोः कर्माणीति दीपं
 चिर्देव इत्यर्थं दत्त्वा पुनराचमनं ददाति । तदस्य प्रियमिति
 हविर्निवेदयेदिदं विष्णुरिति पानौघं तथाचमनं विचक्रमे
 ५ पृथिवीमिति सुखवासं च दत्त्वा द्वादशाष्टाचराभ्यां पुष्पाणि
 ददाति । तं यज्ञपुरुषं ध्यायन्पुरुषसूक्तेन संस्त्रय प्रणामं
 कुर्याद्यज्ञेषु विहीनं तत्संपूर्णं भवतीति श्रुतिर्दिजातिरतन्द्रितो
 नित्यं गृहे देवायतने वा भक्त्या भगवन्तं नारायणमर्चयेत्त-
 दिष्णोः परमं पदं गच्छतीति विज्ञायते । ॥ १२ ॥

१० अथ ग्रहशान्तिं व्याख्यास्यामो । सहायत्ता लोकयात्रा ।
 तस्मादात्मविह्वले प्राप्ते यहास्यम्यक् पूजयत्यादित्यसन्द्रो ऽङ्गारको
 बुधो बृहस्पतिः शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुसेत्येते नव ग्रहा ।
 रक्तासितातिरक्तश्यामप्रीतसितासितरुष्णधूसवर्णाः । अनसा-
 प्यतिगृहहरीन्द्रशचीप्रजापतिशेषयमाधिदैवत्याः । मध्याग्नेय-
 १५ दक्षिणेशान्योत्तरपूर्वपश्चिमनैर्द्वैतवायव्याश्रितास्तस्माच्छुद्धे देशे
 मनोरमे गोमयेनोपलिप्ते स्वे स्वे स्थाने शास्त्रिव्रीहिभिः
 सिकताभिर्वा चतुरश्रं वृत्तं तुव्याकारं । त्रिकोणमष्टाश्रमर्ध-
 चन्द्राकारं वज्राकारं दण्डाकृतिं ध्वजाकृतीति । क्रमेण
 पौठान्युपकल्प्य तेषु कूर्चं निधाय तद्विष्णुपार्श्वं तदधि-

१ • शेषयमा अधि • Ma.

२ अर्धचन्द्रं My La Ed.

३ • कृत्तुर्ध्वजा • Ma, • कृत्तुं ध्वजाकृतिमिति La.

४ उपलिप्य B.

देवतासुहिष्य^१ पीठान्युपकल्प्याहवनीयान्वाहार्यगार्गर्हपत्यावसथ्य-
 मभ्याक्रमेणीपकल्प्याग्नौष्पाधयित्वा र्चयेत्करवीरशङ्खपुष्पोत्पृ-
 नन्यावर्तचम्यकमल्लिकासितगिरिकर्णिकाकल्हारतापिञ्जकपुष्पै-
 स्तदर्शवर्षैः पुष्पैर्गन्धैः पूर्ववदभ्यर्च्य शुद्धोदनपायसगुडो-
 दनदधोदनगौडिकचित्रोदनकसरमाषोदनकणोदनानि क्रमेण ५
 निवेदयेत् ॥ १३ ॥

तदधिपांस्तदर्शणाभ्यर्चाघारं ऊत्कारकपलाशखदिरापा-
 मार्गशत्योदुम्बरशमीदूर्वाकुशान्यथा क्रमेणा सत्येन सोमो
 धेनुमग्निर्मूर्धोद्बुध्यस्व बृहस्पते अति यच्छुक्रं ते अन्यच्छं नो
 देवीः कथा नश्चिवा फेतुं क्षणमिति क्रमेणाष्टशतं सप्तविंशतिकं १०
 वा त्रिमधुराक्ताभिः समिद्धिस्ररुणाज्येन च जुहुयादाहवनीये
 शशिशुक्रयोरन्वाहार्ये ऽङ्गारकराङ्गोर्गर्हपत्ये ऽसितकेत्वोरावसथ्ये
 गुरुबुधयोः मध्ये सवितुरित्यग्निं दूतं ये ते^२ शतं सुब्रह्मण्य
 इदं विष्णुरिन्द्रं प्रणवन्तं गन्धद्वारां ब्रह्म जज्ञानं शं नो मिधत्तां
 यमो दाधारेत्यधिदेवेभ्य आज्येन तत्तत्स्थाने जुहुयाद्विष्णो- १५
 नुंकादौन्^३ मिन्दाऊत्याआवितादौन्मुला पायसकसरगौद्याद्यैः
 पूर्वोक्तचरुभिर्घाञ्ज्याणांभोजयित्वा रक्तधेनुमादित्याय शङ्खं
 सोमाय ताम्रमङ्गारकाय हिरण्यं बुधाय शुक्रं वासो बृहस्पतये
 हयं शुक्राय क्षणां गां शमैश्वराय राहोष्वागं केतुरायस-

^१ तदधिदेवम् • Vi My. तदधिदेवतम् • La Ed.

^२ So here all the Mss., as against p. 63, l. 3

^३ Instead of •कादौन् Ma •कादि ।

दण्डमित्यात्मा विरुद्धानां तदर्हं^१ दद्यात्सर्वेषामंलाभे सुवर्णं^२ ।
 जन्मकर्मसांघातिक्रमामुदाधिकवैनाशिकर्चसंस्थेषु क्रियाकास-
 विरुद्धेषु यद्येवमेतच्छुभर्चेध्वारभेते^३ तेन नवग्रहा दुःखां बाधयः
 शान्तिं यान्ति^४ अन्यथा महत्तरो दोषो भवति^५ यद्ग्रहपूजा
 पुरस्कृत्य सर्वकर्म समारभेदिति विज्ञायते^६ ॥ १४ ॥

चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus B; तदर्हमर्हे A, Ia

२ Ma ins. वा ।

अथाहिताग्नेः पत्न्या गृहस्यस्य स्त्रिया । ब्रह्मपादिषो
 ऽनारोपितकार्यस्य च^१ दहनविधिं व्याख्यास्यामो^२ । यथो^३स्ते-
 वार्षिकैररिष्टैरायुरात्मीयं परीक्ष्य तृतीये पञ्चमे नवमे वाङ्गि^४
 सुमूर्षुर्वाग्भवान्यस्यविधानाङ्गय पूर्व प्रियं भाषित्वैहिकं^५संभोगं^६
 पारलौकिकं^७ चात्मनो^८ विभजेदुपस्थिते ऽहनि शुचौ प्रदेशे
 सिकतातले^९ दर्भाप्रगपानासृणाति^{१०} । दक्षिणाग्रानित्येके^{११}
 तचासीत् शयौत् वा दक्षिणशीर्षमस्याध्वर्युः शं गो मिच इति
 शान्तिमात्मनः कृत्वायुषः प्राणमिति सुमूर्षोर्दक्षिणे^६ कर्णे^७
 जपेत्संज्ञानमिति धामे च^१ प्राप्ते प्रयाणकाले शुक्लमहो माघाः
 षडुत्तरायणमग्निर्ज्योतिरनेन पथा ब्रह्मपदमपुनरावृत्त्याभ्येति^८ १०
 धूमः^९ कृष्णो रात्रिर्माघाः षड् दक्षिणायनं चान्द्रमसमेतज्ज्योतिः
 प्राप्य^{१०} निवर्तत इति गतौ चोभे विज्ञाय शान्तिं ज्योतिष्मतीं
 जपतीन्द्रियाणौन्द्रियार्थेषु^{११} निरुध्य क्रमेण घण्टावसानिके^{१२}

१ च in B and La only.

२ वा० B; चा० A La.

३ ०हिकसंभोगं Mss. exc. Vi.

४ चात्मने Vi My La.

५ Thus Ma La Vi My; सिकतासिलान् Ed and to this reading points. Bh also.

६ सुमूर्षोः in Vi My La, not in Ed Ma; supported by the Bh.

७ दक्षिणकर्णे Ed Vi.

८ Thus La: अपुनरावृत्त्याभ्येति Ed; अपुनरावर्त्याभ्येति Ma; पुनरावृत्त्या० Vi; पुनरापत्न्या० My.

९ धूमः La Vi My; the Bh., धूमो धूमवर्षः points to धूमः ।

१० प्राप्यते Vi My.

११ ०वसानिके Vi.

पञ्चमे निदिष्टे^१ नानाविधे स्वयंभ्योतिषि ब्रह्मण्यद्वितीये तथो
 ऽसौ सो ऽहमित्यात्मोपासनक्रमेण^२ वा समादधीत^३ । यस्मा-
 त्प्रयाणकस्ते^४ यं ध्यायति तन्मय एव भवत्यात्मेति ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति^५ । तदेवं देवकृते^६ प्रतिसंहारे गन्धात्मकं भूमेर्गुणमोप-
 ५ प्रथमं यमन्ति^७ । तदास्य भ्रमतीव शरीरं व्यावतिष्ठेतापां^८
 गुणोद्रेकादिन्वितो ऽग्निः प्रविश्य प्राणायतनमर्माणि दारय-
 स्नाडीमुखेभ्यो रसं दहति^९ । तदा दह्यमानमिव शरीरं मन्यते^{१०}
 ततः कौलासं शुष्यति^{११} । मुक्तबन्धे श्लेष्मणि पित्तेन सहाग्नौ
 पतिते स चाग्निरर्थाभावाच्छाम्यति^{१२} । वायुस्तिर्यग्ध्वमधश्चैव^{१३}
 १० शरीरं व्यालोलयति^{१४} । तस्मान्मुह्यति^{१५} । तदा खैः खैः कर्मभि-
 हन्मुक्ताः^{१६} पञ्च वायवो विद्वज्जन्धात्मनः स्थितिमभिनिष्क्रा-
 मतस्योच्छ्वास ब्रह्मसुक्ताहतेरिव^{१७} मन्दं मन्दमूत्राणमुदावहति^{१८}
 तदा वेगेनोत्थाय वायुमूर्तिर्भ्रमन्निवास्य^{१९} कण्ठे खुरखुराय-

१ ०ष्टे Ed only.

२ आत्मोपा० Ma Bh My.

३ प्रायण० Ed.

४ देव० A La.

५ Reading uncertain. I have accepted the reading presen-
 ted by Ed ; व्यावतिष्ठेता० Ma ; व्यावतिष्ठतोपां Vi ; व्यावतिष्ठेत the Bh,
 explaining विशेषेणावतस्ये (pointing to व्यवतिष्ठे); व्यावतिष्ठतासां La ; My
 is incomplete.

६ एवं instead of एव B.

७ मुक्ताः instead of उन्म० B.

८ Thus tentatively emended ; ०मुक्ताहतेरिव Ma Ed ; ०ब्राह्म
 मुक्ताहते० My, Vi corrupt ; ब्राह्मसूत्याहतेरिव La ; Bh presents मुक्ता ।

९ अस्य om. La A.

मांषो^१ विष्णुमेव विहरञ्चसूकावत्पदात्पदान्ति^२ विष्णु-
त्कामति^३ धर्माधर्मावूर्ध्वभावो^४ ऽधोभावश्च^५ ज्ञानाज्ञाने ऋष-
दुःखे चेश्वरवशात्तेन सह^६ प्रतिष्ठेयाताम् । ॥ १ ॥ ०

अथ^७ वै विगतानिष्ठचेष्टं देहं मृतकमाश्चायं गेहाद्वहिः^८
शुचौ देशे धित्तिःसुगादिना स्नापयित्वाव्याभिषेचनं^९ याम्बा- ५
संकरणं बर्हिषा पादकरयोरङ्गुष्ठौ^{१०} बध्नीयाद्यस्याभोक्ता शकल^{११}
इत्यहतेन वाससा पादतोदशान्तमाकादयति । तथैव शयन-
मभ्युक्ष्य गाङ्गेयेति^{१२} ग्रायथीत^{१३} नैतदन्ये स्युःशक्यनाहिताम्या-
दीनां सर्वौषधिपृक्तेभोदकुम्भन^{१४} ज्ञाने स्नानासंकारौ स्याता-
मिति विशेष^{१५} उखास्वग्रीनादाय यज्ञभाण्डानि नवानि १०
मृत्तयानि^{१६} घटशरावादीन्यौदम्बराणि समित्परिधिशाखा-
पचाण्यन्तरबर्हिर्हिरण्यशकलतिष्ठाचतदधिमधुचौराज्यादीनि^{१७}

१ Thus Ed My La Bh ; पुरपुरा० Ma Vi.

२ जलकवत् A La. ५

३ ऊर्ध्वभागाधोभागौ च Ed only.

४ सहायना B.

५ अथो A La.

६ मृतकं instead of मृतं Vi My La.

७ These two words om. Vi My ; only Vi has a trace of them : मृतमाग्नेयमे शुचौ ।

८ ऽव्याण्य om A La ; ऽभिषेकं Ed only.

९ ऽङ्गुष्ठे B.

१० Mantra uncertain ; यस्योभेत्ता शकल La Vi My.

११ गाङ्गेय इति Vi My Bh.

१२ ऽप्रयुक्तेभो. instead of ऽपृक्तेभो B.

१३ मृत्त० all exc. Ed.

१४ A and La पाचाण्य instead of पचाण्य

संभ्रमोत्तरस्थां॑ पूर्वतस्तस्मात्प्रस्यति॑ स्नात्वाध्वर्युः॑ पिष्टमेध-
विभिन्नाग्निहोत्रेण यथास्वमग्नौ दक्षिणाभिमुखः प्राचीनावीती
परिसौर्यं सतिलेनाचतेन वैश्वदेवं ऊत्वा गृहदेवताभ्यो बलिं
हरेत्॑ श्वस्य भारकाः सपिण्डाः पञ्चसंबन्धिवर्गाः॑ वा तदर्थं
५ समानौ द्वौ चत्वारो वा स्नाता दर्भरज्जुसंबीता दर्भाम्बरधराः
स्युः॑ पुत्रास्त्यष्टिकायोगेमाग्नौनसंकरं॑ गृह्योयुः कुम्भं च॑
पत्नीतराण्यन्ये ऽनुनयन्ति॑ पश्चाद्गुप्तारेण॑ मेरोरंह इति
मृतकमुद्धृत्य यथाप्रवेशं गृहान्निर्गम्य हरेयुर्ग्रामान्ते पालाश्या
शम्या वा शाखयाप्रदक्षिणमपेत वीतेति त्रिविधोस्त्रिरपक्रमं॑
१० दक्षिणान्तं मार्जयित्वाहोभिरङ्घ्रिरिति दक्षिणस्थां तामुत्सृजति॑
तत्र तिलाचतोदकैः प्रोक्ष्य मेरोरंह इति दक्षिणशीर्ष-
मवतारयेयुर्हृत्तरचाप्युद्गारांवतारयोरेवमेतेन॑ कुर्वीरंस्तथै-
वाग्न्यादिसंभारान्निधाय तस्माद्वाग्न्यां दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु
त्रिगुणेश्वराणि त्रीणि मृत्पिण्डान्यवाच्यन्ते न्यस्य हव्येन विष्णुं

१ पूर्ववत् B instead of पूर्वतः ।

२ स्नातो A, स्नानोध्वं La.

३ Thus La Vi My Bh ; पञ्चसंबन्धवर्गा Ma Ed.

४ चिह्नं B.

५ चं om. B. °

६ नयन्ति Ma Vi My, नयन्ति La.

७ Thus Ed Vi ; हृत्तरच Ma Bh My La.

८ त्रिः om. B.

९ उद्गर instead of उद्गार B.— चनेन instead of स्तेन Ed.

ब्रह्माणं तिस्रास्तोदकैर्दक्षिणाभिमुखो ऽभ्यर्चयति^१ तथाप-
 सव्यं^२ कृद्येन रुद्रं पूजयेत्^३ आधानक्रमेण श्रवाभिमुखं^४ स्वे
 स्वे^५ ऽग्नौ जुहुयात् ध्रात्रे ऽर्यम्णे ऽग्नाय मित्राय वरुणाय
 त्वष्ट्रे इन्द्राय पूष्णे भगाय विवस्वते^६ पर्जन्याय विष्णवे स्वाहा
 व्याहृतीर्ब्रह्मणे^७, स्वाहा व्याहृती रुद्रेभ्यो ऽपसव्यं होमो ५
 मृगव्याधाय शर्वाय भवाय पिनाकिने भवनायेश्वराय स्थाणवे
 कपालिने निरृतये ऽजायैकपदे^८ ऽहये बुध्नियाय स्वाहेति
 व्याहृतीः^९ ॥ २ ॥

पूर्ववत्पूजनं मृत्पिण्डानां^१ मृतकस्य चेलोपमार्जनैः सिम्वातं
 वाताप्तं वान्त्विति चिः कृत्वा तथा अग्नेचणमुद्धृत्यानु यज्ञ- १०
 भाण्डं नयति^२ मृत्पिण्डं वैष्णवं, तेषामप्यु चिपति^३ ब्राह्मं
 तत्रैव पिदधाति^४ रौद्रमादाय गच्छेच्चितोद्देशं^५ वनं नदीतीरं
 शिखोच्चयं वा प्रत्यग्दक्षिणतश्च प्रवणं गृह्णाति^६ भिन्नच्छिन्न-
 मलवस्त्रौककेशकपाशास्थितुषाङ्गारोषरेरिणपाषाणवृक्षमूलोद्दे-
 शान्वर्जयेत्तत्र^७ चिताप्रमाणं कायमात्रायामं तदर्धविस्तारं १५

१ अभ्यर्च्य La VI My.

२ सव्यः Vi My.

३ स्वे once B.

४ Instead of विवस्वते Ma and printed text of Saṃhitā दिवस्वतये।

५ Here and below we find व्याहृतीः or ०तिः or ०तिं or ०ती ।

६ Thus Ma ; ऽजायैकपदे and ऽर्चिर्बुध्नये the others.

७ संनयति Ma.

८ निचिपति Ma.

९ चितोपदेशं B.

१५ ०द्वसदेशान् B.

- मृहीत्वा पूर्वङ्गाख्या सहिरण्यया वा प्रमाज्योत्सर्जन-
 मभ्युक्षणं च^१ तासु वीधीष्वपसर्पातः^२ सर्पत प्रेता इति^३
 तिस्रो नव वा कर्षद्दक्षिणापवर्गाः स्फोने परशुना वा
 भागावगाढविस्तारं मध्यपूर्वापरतश्च खनति^४ तिलतण्डुलाभा-
 ५ मपसव्यं मुष्टिभिर्विभ्रमाय दहनपतये पितृभ्यः स्वधा नम इति
 तास्तथा पूरयित्वा शेषान्मूर्धतो विकीर्य^५ मध्ये मृत्पिण्डेन सह
 हिरण्यशकलमवदधाति^६ दक्षिणाद्यैर्दक्षैस्तत्प्रमाणैरास्तौर्यं शकुं
 तदिस्तारोच्छ्रयं दक्षिणाद्याण्येधांसि चिनोति^७ कुरु मध्विति
 साङ्गं कृष्णाजिनमधोलोम^८ दक्षिण्यीकं यद्याहिताग्नि-
 १० रास्तृणाति^९ चितापूर्वं मृतकं तथा निधायाम्नींश्च सर्वानथ
 दक्षिणामुखः प्राचीनावीती परिस्तौर्यं यथास्वमग्नौ जुहोत्य-
 ग्रये सोमायेन्द्राय यमायं वरुणाय कुबेराय पृथिव्या अद्भ्य-
 स्तेजसे वायव आकाशायाहङ्काराय बुद्धय इन्द्रियेभ्यः पुरुषाय
 सूर्याय जीवाय मनसे पञ्चभूताधिप्रतये परमपुरुषाय
 १५ सुकृताय धर्माय ध्रुवाय वृषाय स्वाहेति व्याहृतीः^{१०} शिवं
 यात्विति मृतकं प्रोक्ष्य चितायां तिलानवकीर्यं तत उद्भू-
 त्यावतारयेयुः^{११} सप्तसु प्राणमार्गेष्ववाचीनपीणिर्हिरण्यशकलानि

१ अपसर्पत य इति Ma in acc. with the printed text of Samhitā ;
 अपसर्प सर्पत प्रेता इति A and La, more in acc. with the grantha
 ms. of S., which reads अपसर्पातः(ः) सर्पत etc. — वीधीषु La only.

२ विकीर्य Ma Bh My La ; वकीर्य Ed Vi.

३ •सोमं Bh Vi.

सप्त मधुनाक्लान्या वो वहेति^१ प्रत्यस्यत्याजाक्लानीत्येके^२
प्रसाभे^३ सप्ताज्यविन्दुनिति^४ विश्वायते^५ ॥ ३ ॥

तिस्रस्तण्डुलदधिमधुचौराणां यथासाभमिश्रमास्ये^६ चिपे-
त्तदास्यं^७ दर्भेण सृशन्दिस्तुर्होत्रं जपति^८ पृथिवी होता
द्यौरध्वर्यु^९ इद्रो ऽग्नीदृहस्यतिरुपकरोति चत्वार्यासौदन्तानि^{१०}
स्तुर्होत्रं^{११} तथा नासिकापुटयोर्दशहोत्रं^{१२} चित्तिः सुक्
चित्तमाज्यं वाग्देविराधोतं बर्हिः केतो ऽग्निर्विज्ञातमग्नि-
र्वाक्पतिर्होता मन उपवक्ता^{१३} प्राणो हविः सामाध्वर्युरित्येतानि
दशासौदन्तानि दशहोत्रं^{१४} तथाक्ष्णोः षड्दुतारं^{१५} सूर्यं ते
चतुर्वर्तिं प्राणो द्यां पृथमन्तरिक्षमात्माङ्गैर्यज्ञं पृथिवीं शरीरै-^{१६}
रित्येतानि षडासौदन्तानि षड्दुतारं^{१७} तथा कर्णयोः पञ्च-
होतारमग्निर्होताश्विनाध्वर्युं त्वष्टाग्नीन्मित्र उपवक्तेति पञ्चा-
स्तामासौदन्तानि पञ्चहोतारं^{१८} तथा कौकसासु सप्तहोतारं^{१९}
महाहविर्होता^{२०} सत्यहविरध्वर्युरच्युतपाजा अग्नीदच्युतमना
उपवक्तानाध्वर्युस्याप्रतिष्टयस्य यज्ञस्याभिगरावयास्य उद्गातेति^{२१}
सप्तास्तामासौदन्तानि सप्तहोत्रं^{२२} जघनेन दक्षिणायेषु दर्भेषु

१ Reading of pratēka uncertain •क्लान्या वो वहेति Ma Ed Vi La and printed Samhitā-text ; •क्लान्यावहेति My ; वा न वह grantha ms. of Samhitā वापो वह Bh. ; cp. VII. 2.

२ प्रत्यस्य instead of प्रत्यस्यति B La.

३ तस्य ins. A La.

४ •विन्दव रति Ma.

५ पञ्चहोत्रं B La.

यज्ञपात्राणि प्रयुक्तत्तरेण प्रोक्षणीं संकृत्य मृत्पात्रं दाह-
 चितां च प्रोक्ष्याथ दर्शपूर्णमासवत्तूष्णीमाज्यानि गृह्णाति
 जुह्वां दृत्सुपभृति दधि भ्रुवायां मधु चीरमग्निहोत्रहवण्यामपि
 वाज्यमेव सर्वासु यान्यासेचनवन्ति पात्राणि तानि संपू-
 रयत्यभ्युक्ष्येतराणि पात्राण्यवाचिनोति तथाप्य आया-
 हीति जुह्वा दृत्दानमिषे त्वोर्जे त्वेत्युपभृता दधि देय-
 मग्निमीड इति भ्रुवायां मधु ग्रं न इत्यग्निहोत्रहवण्यां
 चीरं तानि तिलाक्षतादीनि तथापोह्य दर्शपूर्णमासानु-
 योज्यान्यस्मा उपाहरति अग्ने मृतादिति स्फ्यं जुह्वा दक्षिणे
 हस्ते निदध्याद्राजसनीत्युपभृतं सव्ये विश्वं दिधुचुरिति
 भ्रुवामुरसि तत्रैवाग्निमश्रत्यादित्यरणिमग्राग्रं या लोका
 इत्यग्निहोत्रहवणौमास्ये स्यातामित्याज्यस्रवौ नासिका-

१ Thus all the Mss; Ed only मृतं, दृत्सुपभृतां Bh. read मृतं पात्रं, cp. Hir. pi. sū. p. 36, l. 15.

२ चाथ प्रोक्ष्य A La; Ma om. चाथ, Bh. ins. it after प्रोक्ष्य and cp. Hir. l. c.

३ अभ्युक्ष्येतेतराणि Ma.

४ Thus Ma My; वा ज्ञा चिनोति Vi; वाण्यवाचि Ed La; अवाचिनोति Bh.

५ अयाग्र Ma only.

६ उपभृति Vi My.

७ वायां and हवण्यां Vi My.

८ Ed La My ins. ददाति, Vi दधाति ।

९ Thus A and La; अग्ने दृता Ma; अग्नेर्दृता Bh.

१० राजसन्नित्यु Ma.

११ दिधुचु Vi My; दिधुचु Ed; दधिचु Ma; दिदिधुमिति Bh, दिधिचुरिति La.

१२ Original text uncertain. Thus Ma and probably Bh; हवणौमास्यता A; वौमास्यता La.

मुटयोर्वाहणावित्याज्यसाली^१ कण्ठे^२ कराविति प्राश्चिं
 भित्त्वा वा^३ कर्णयोर्मुञ्जराराण^४ इत्युखसमुसौ इन्वोर्हार्थ-
 मिति^५ यावाणकौ दत्सु यदि ते स्यातां^६ तडष्टकमिति
 कर्पाणानि शिरःस्थाने सलाट एककपालं^७ विष्णो रराट-
 मिति प्रोच्य पिष्टसंयमनीमुदरे^८ परशुमुदिते मेति क्वित्वा
 वैकं^९ शूर्पं पार्श्वयोरस्येति सांनाय्यकुम्भं वक्षणे यदि
 संनयेत्सत्यव्रतेति दृषदपले अण्डयोः^{१०} सत्यं बर्हिर्ज्योतिषे-
 त्यग्निहोत्रस्थालीमन्वाहार्यपंचनं च पृष्ठयोरिन्द्रसेनेत्युपाव-
 हरणीं पादयोर्धन्मनीषिणां^{११} मलदेति वेदं कुर्वे चूडि-
 कायां^{१२} चन्द्रमा प्रभवेतौडापात्रं शिरःस्थाने^{१३} तत्रैव तथो-
 पसादनिकमेवं^{१४} यथास्थानमर्पयित्वावशिष्टानि प्रक्षेप-
 स्थादौनि लौकिकसंभारभाण्डानि धेनुर्वहाणामित्यन्तरा^{१५}
 सक्थिनो^{१६} क्षिपेत्^{१७} स्फादौनि यज्ञपात्राणीममग्ने चमस-
 मिति निर्वपेदित्येके^{१८} ॥ ४ ॥

१ Thus Vi My La ; °वारणादित्या० B ; °वारणासीत्या० Ed.

२ वैकं Ma.

३ Thus A La ; °मुञ्जरेरा इत्य० Ma ; मुञ्जरेराणाम् Bh.

४ °संयमनमु० B ; read पिष्टसंयमनीम् ।

५ वैकं Ma.

६ The mantra without यन् acc. to Ed ; यन्मनीषा मंदेति Ma.

७ Thus Vi My ; °सादनीक० B La ; °सादनीमेवं Ed.

८ Thus Ed ; अन्तरासक्थिनिक्षि० La Vi My ; अन्तरासक्थे Ma.

९ Here the two recensions diverge widely. The one group (A, i.e. Ed, La Vi, My) reads as I have printed, the other group (B, i.e. Ma, Bh) ends the Khanda with क्षिपेदिति विज्ञायते । ४ । and gives the sentence स्फादौनि . . निर्वपेदित्येके after the sentence which ends with करोति (page 77, line 3).

अनाहिताग्नेः सुवादीनि धेनुर्वहाणामित्यादधीतेमसग्ने
 चमभमिति कृताञ्जलिः पुरतः स्थित्वा प्रोक्ष्य कृष्णा-
 ग्निसमादायोर्ध्वलोत्था तेनाच्छादनं करोति^१ बान्धवाः
 कनिष्ठप्रथमास्त्रयः^२ सर्वे वा सिम्वातेन पूर्ववत्सव्यापमर्थमुप-
 ५ वीजयन्ति^३ यस्मात्सिम्वातादेश पथि सुखं यातीत्यामनन्ति^४
 पत्नी पुत्रो सनाभिरन्यो वा समानो जलपूर्णकुम्भमादाय^५
 शिरस्तः प्रसव्यं सिञ्चन्पर्येति^६ पृष्ठतो ऽध्वर्युरास्त्रितः शिरःस्थं
 परशुना घटं किञ्चिद्भिन्नत्ति^७ तां धारामनुमन्त्रयत इमा
 आपो मधुमत्यो ऽस्त्रिंशो लोक उपदुहन्तामिति^८ द्वितीयं
 १० पर्येति^९ मध्यतो भिनत्ति^{१०} तां धारामनुमन्त्रयत इमा
 आपो मधुमत्यो ऽन्तरिक्षे ते लोक उपदुहन्तामिति^{११}
 तृतीयं पर्येति^{१२} तत उपरिष्ठाद्भिन्नत्ति^{१३} तां धारामनु-
 मन्त्रयत इमा आपो मधुमत्यः स्वर्गे ते लोक उपदुहन्ता-
 मिति^{१४} ततः स कुम्भं पृष्ठतः क्षिपति^{१५} यदि पूर्वतः
 १५ क्षिपेन्न शर्मणे कुलस्येति^{१६} ताः कृपालावग्रेषाः प्राणस्थानेषु
 सर्वेषु भूः पृथिवीमित्यपो नयति^{१७} प्राचीमुदीची वा निष्कान्त्य
 दिशं शिखां यज्ञोपवीत्यप^{१८} उपस्पृश्य^{१९} प्राणायामं कृत्वाद्वा

१ •स्त्रियः instead of •स्त्रयः Ma Ed La.

२ Ed reads चिः कृत्तोपवी• after सव्यं; only Bh. has the plural of the verb.

३ जलपूर्णे Vi My La. .

४ अप om. A La.

श्रोषधौर्वनस्यति हिरण्यं वासामे^१ गां ब्राह्मणान्वेषयित्वा^२
 देवस्य त्वेति शक्त्वा दक्षिणामध्वर्युप्रभृतिभ्यो^३ दद्याद^४ वरं
 ददात्यथाध्वर्युरग्नौग्वाह्य नियुञ्जीत^५ सव्येन । सुक्तग्रिखः
 प्राचीन्ववोत्याग्नेय्यामग्निर्धनुभिः सवितेति संभारैः सेनेन्द्रस्य
 धेनेति पत्नोभिराहवमौयं ददाति^६ वाचस्यते विधे नामन्निति
 ग्रहेर्वाचस्यते वाचो वीर्येणेत्युमुखीभिर्नेष्ट्यामन्वाहार्यं^७
 सोमः सोमस्य वाचस्यते ऽच्छिद्रयेति ग्रहेर्वाचस्यं गार्हपत्यं^८
 वाग्घोतेत्युत्तरस्यां पुरस्ताच्च सभ्यावसथ्यौ दत्त्वा ब्राह्मण
 एकहोतेति स्थित्वा हृदयं जपत्याज्याक्ताभ्यां पाणिभ्यां परा-
 वृत्तमुखो ऽङ्गुष्ठबन्धौ^९ विमुच्य पादावुपलम्पत्यैशान्यां कृता- १०
 अलिरयं घर्म इत्युपतिष्ठेतानाहिताग्नेः सुवर्णघर्म इत्युपस्थान-
 मितरेषां कपालसंतपनाग्निर्कर्षया^{१०} दहनमित्येके ॥ ५ ॥

स^४ उपवीती^४ सं त्वा सिञ्चामीति शान्तिं जप्त्वाप-
 तिष्ठेतोदयं तमस इत्यादित्यमतो ऽप्रदक्षिणमनौचमाणा^५
 यामधर्मेणाधोमुखा निवर्तेरन्^६ अशानान्निर्गच्छतो विजमे १५
 दर्भरञ्जं प्रसार्यैको मावतरतेति वारयेन्न पुनरवतरिष्याम
 इत्यधस्तात्तुल्याः प्रथान्ति^७ विसृज्यान्ते ऽनुयाता गच्छन्ति^८

१ वासामेत Ed only.

२ •वेचित्वा Ed ; •षानीचित्वा La Vi ; ब्रह्मनिचदित्वा My.

३ •संतपनाग्निरिक० A La, but the reading as given above, is mentioned by Ed in a foot note.

४ सोपवीती A La.

५ •मनिरोचमाणा Ma Ed.

- तथैव विजने ऽपः प्रपद्यमानान्यूर्वाक्तां शाखां प्रसार्य खालो
वा अपिण्डो वा राजपुत्रो वा वारयेत्प्रतिमन्त्रेण तोयधिं
दक्षिणासुखाः सर्वे प्रकीर्णकेशाः प्रपद्येरन्मसु सकृन्नि-
मज्ज्योत्तौर्याचन्य दक्षिणासुखा प्राचीनावीतिनो मुक्कृर्शिखाः
१ सर्वे सनाभयो दक्षिणायेषूदुम्बरपर्णेषु तिलाचतेषु चिद्दकाञ्जलिं
तिलमिश्रं प्रेतस्य गोचरनामपूर्वमासावधेदसावेतत्त उदकमिति
सथोत्तराभ्यां पाणिभ्यां ददते सर्वे चाप्रा मिताम्बर-
वाससा जलमादाय कनिष्ठपूर्वं यावदायान्ति यत्तत्र स्त्रिय
प्राङ्गस्तत्कुर्वन्ति गोमयेन गृहं शोधयित्वापल्लियोत्कथा
१० चिद्गन्धा पुष्पतिलाचतैः स्वस्त्यस्तु वो गृहंणामिति यस्मिन्देगे
प्राणोत्क्रान्तिस्तत्र च विकीर्य द्वारस्य निर्गमनदक्षिणभागे
समनुलिप्य पुष्पाद्यवकीर्याम्बुवह्निहिरण्यगोमयोदुम्बरपत्र-
तिलाचतानि निधाय धूपदोषादिनोपगतान्तावत्प्रतिगृह्युः^१
तदग्नौ सपन्नं वस्त्रतोयेनाप्त्य धान्यान्नतं सतिलमासभ्य
१५ ततो वस्त्रं सुवर्णं गोमयं च स्पृष्ट्वा तत्र स्थित्वा नासन्नान्विसृज्य
दृष्ट्वायं गृहं प्रविश्य लोकयाचामासौरम् तदेवमहोरात्र-
सुपोष्य प्रातः पूर्ववत्पथोपस्थाय चितास्थीन्पुसंवेद्य पयसा-
ज्येन प्रचास्याकृतिं कृत्वा पुष्पादिभिरभ्यर्च्यन्नापपाद्यैस्तुष्णीं

१ Thus Ma Bh (शानि० Ma); चाप्रा मिताम्बरवाससा Vi My La, thus also Ed (only मिताम्बरावा०) ।

१ Exact reading uncertain. I have followed A (note the neglected sandhi instead of उपगतान्तावत्). Ma: धूपदोषादीनिवेदिताः तावत्प्रति०, but the Bh. explains उपगतान् ।

निवेद्यैतेन^१ विधिनाकृतिं दहेद्यस्मात्कुक्षस्य मङ्गलसुसरा^२ च
गतिर्भवति^३ तदङ्गं तं चिन्तयित्वा सतण्डुलं वस्त्रं कांस्यं
पानीयं च दद्यात् एष नम्रप्रतिष्कन्दो ऽस्य भवति ॥ ६ ॥

७ कृत्वा गुरवे पानीयार्थं शक्त्वा दक्षिणां दत्त्वा सायं-
प्रातस्त्रिरुदकाञ्जलिं दत्त्वा नित्यमेकैकं^४ वर्धयित्वा तर्पयेत्पूर्व-
वदपो^५ वासमादायाश्चाप्त्याभ्यर्च्य बलिं ददाति जलान्तमा
दशाहात्ततः प्रभृत्येकभक्ता^६ निरानन्दा अधःशायिनो भवेयुः
मातापित्रोर्हतवासाः^७ परिवत्सरं ब्रह्मचारिव्रतं चरेद्यस्माच्चौर्ण-
पित्व्रतो वंशं वर्धयेच्चतुर्थे ऽहन्यस्त्रिसंख्यनं कुर्यात्सप्तमे ऽहनि
चित्तां पिधाय पैष्टिकमाकारं कृत्वा पुष्पतिलचूर्णलाजधूप-
दीपाद्यैः पूजयित्वा बलिं निवेद्य जलं दद्याद्दशमे ऽहनि
तीर्थस्य विसर्जनमुदकाप्तुं तदङ्गं भूमौ तत्रैव तीर्थस्थाने
ऽपिधाय बलिस्थाने पायसं प्रक्ष्यतण्डुलैः पक्कं चिभिर्मृत्पात्रै-
र्गृहीत्वा तेनैवाश्रया सह पिदधादिति विसर्जनं साये^८
ऽङ्गुष्ठीष्टपात्राण्युद्दीप्य^९ तीर्थं विसृज्य स्यात्सैकादश्यामेको-
द्विष्टमन्ये चाचचते^{१०} वानप्रस्थस्य पत्न्याश्च गृहस्यवद्दहनं
कुर्यात् ॥ ७ ॥

१ तेन instead of यत्नेन B.

२ मङ्गलस्य० Ma La Ed ; मङ्गलम् Bh.

३ नित्यं..तर्पयेत् om Ma, but in Bh there are traces of these words.

४ ० भुक्त्वा B.

५ ० पित्रोश्चतवासाः A.

६ Thus Ma and La ; सायाम्ना० Ed ; सायेन्यु० Vi My.

यो ह वै धर्माधर्मौ परित्यज्य दक्षिणे देवानदक्षिणे
 पितृभ्यमारोष्य^१ सर्वमात्मनि पश्यत्यतिरात्मयांजिमस्तस्य^२
 वेदाग्निरिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^३ तथा योगी देवसायुज्यकः
 परकायप्रवेशीत्येते ऽप्यनग्नयः^४ शरीरमेतेषां^५ न स्पृश्यं
 काष्ठैरन्तरीकृत्य रज्जुभिर्दंड्या समुद्रगां नदीं, नीत्वा वालुक-
 प्रदेशे श्वभ्रं खनति^६ तत्रासयित्वा वालुकैरेव^७ पिदध्याद^८ च^९
 गाथा भवन्ति ।

यथा सन्न्यासिनां कायं ये वहन्ति द्विजातयः ।
 पदे पदे यज्ञफलं लभेरन्ननुपूर्वतः^{१०} ॥
 १० अनाथानां श्रवं चैव ये वहन्ति द्विजातयः ।
 तत्संस्कारकृतो ये च ये च आह्वानि कुर्वते ॥
 तेषामेव फलं प्रोक्तमश्वमेधस्य धर्मतः ।
 मृतानां तु शरीरं यदग्नेर्हविरिति कृतम् ॥
 तस्मात्पुण्यशरीराणि दहन्त्यः^{११} शुद्धिर्भवेत् ।
 ११ परदेशगतस्यापि सद्यः शौचं विधीयते ॥
 इति विज्ञायते^{१२} ॥ ८ ॥

अथापहासां^{१३} स्नातको विधुरः कृतस्वैडो वृत्तजातो वा

१. Thus A and La ; पश्यति । आत्मया० Ma ; the Bhāṣya is missing here.

२ Thus Ed ; एषां instead of एतेषां Ma ; शरीरमेतन्नस्यंश्च Vi ; शरीरमेतेषांश्च My, La.

३ वालुकैरपिद० Vi My La.

४ Thus B and La ; •दानुपूर्वतः Vi My ; •दानुपूर्वतः Ed.

५ दहन् Ma Ed ; वदन् Vi My Bh La.

६ •दासाः all the Mss., •दासाः Ed only.

कुमारः कुमारो च विधवा वीरविधवासूतविधवा सूतिका
 मूढगर्भिणी पतिग्नौ मिन्दिता घोरा यशोग्नौ पुष्यग्नौ
 दीक्षितोन्मितामार्तवा^१ पाषण्डमूकवधिरा मन्त्रवर्जिता पाप-
 बुद्धिदुःश्रीणा स्त्री^२ च^३ दहनमेतेषामापहास्यं^४ चाचरते^५
 यो वात्मयाजौ स्यातकोऽप्राप्तगृहवृत्तो मृतदारो वा विधेत
 तस्य इ वै तद्गृह्य विफलं मा भूदिति विशेषार्थं यथा-
 विभवानुरूपं दक्षिणां दत्त्वा तुल्यां कांचित्कन्यां तस्मै दाप-
 यित्वा तथा सहोषितस्य प्राप्तगृहवृत्तस्य पूर्वोक्तेन विधिना
 दहनं कुर्यात्^६ तथैव कन्यां च मृतां प्राप्तयौवनां तुल्येन पुंसा
 प्राप्तगृहवृत्तां दहेत्^७ दन्तजातस्य कृतचौडस्य वा तद्देशां^८
 तचाग्नौ^९ व्याहतीर्त्तवा सावित्र्या दहनं कुर्यात्^{१०} सूतिकां
 मूढगर्भिणीं पुंस्यस्त्रीमार्तवां पाषण्डमूकवधिरां मन्त्रवर्जितां
 पापगुद्धिं दुःश्रीणां स्त्रियं पुरुषं वा तूष्णीं दावाग्निना
 दहेदित्यापहास्यं विज्ञायते ॥ ६ ॥

अथात्रटादिकं^{११} बालस्य मरणेऽसंक्रत्य वाससा पक्षेण
 वाष्प्राद्य केनापि साधारं नयति^{१२} तत्र^{१३} आग्नेने दक्षिणो-

१ Before अनार्तवा Ed ins. त्यक्तभर्तवा which obviously is a glossetina.

२ स्त्रीति च A and La.

३ Instead of आपहास्यं (Thus La Vi My, and to it points also Bh.) Ma Ed आपदिधानं ।

४ तद्देशां तत्र चाग्ने Ma and Ed (only एतेषां instead of एषां) ; तेषां प्रवृत्तं (तं चतं My La) तचाग्नौ Vi My La.

५ अथात्रटादिकं B.

६ Thus Ed and Bh ; तथा Vi My Ma La.

सुरमवटं तत्प्रमाणं खनति । दृतचौराभ्यामवटमभ्युक्ष्य
दक्षिणां दभौगवकीर्यं तत्र साधारमाधाय श्रवमाप्रमिमै-
सिखसाजैरचतेर्वासं पूरयित्वा पिधायोपरि दृतचौराभ्यासुषणं
बलिदानं वा कृत्वागच्छेत्सास्योढकटानं^१ कर्थात्^२ श्रवणं^३
१ चिपेदिति^४ ॥ १० ॥

अथादाह्याभ्याख्यास्यामो^५ न दाह्यो ऽतुष्यो भवति ।
तुष्यो ऽपि पापरोगान्वितो रज्जुशस्त्रविषविभ्रमप्रतिषिद्ध-
दृतस्यात्मघाती ब्राह्मणादिहीनहतो ऽग्निदग्धो ऽस्य मृतो
व्याडहसिपशुमत्तहतः स्वकिखिषाग्निभूतसंपातभृगुपतन-
१० महौघपरिसर्पणमहाध्वगमनप्रवासदुर्गव्याध्युपेक्षाव्यर्थप्रायोपवेश-
नेषु मृतो^६ न दाह्यो भवत्या^७ दन्तजननात्राग्निरा चौडकादेत्या
पञ्चमादर्षाहारकस्या सप्तमात्कन्याया नाग्निस्त्रिणी भूमौ
बलिनिर्वपणमित्येके ॥ ११ ॥

अथाकृतिदहनमन्यथानृणस्येष्टापूर्तं देवीः पितरस्य नाश्रन्ति ।
११ यस्मात्कुलस्य मङ्गलायाकृतिदहनं^८ धीयते^९ तस्मान्मासे
संवत्सरे वा काले पालीशशास्त्रानां सपत्त्राणां षडधिकशतत्रयं
दभौंस गृह्णाति । शुद्धे देशे गोमयेनोपसिन्ने तिष्ठात्तानव-

१ ० मच्छेत् । अस्यो० B.
२ बलिं ins. Ma Ed.
३ Ed adds विज्ञायते ।
४ Thus Vi La ; मृतो न दाह्या भवन्त्या Ma Ed ; मृतो न दाह्या भवत्या My.
५ माह० Ma Ed Bh.
६ धीयते Vi My Bh ; विधीयते Ma Ed.

कीर्यं यथाहिताग्निः कृष्णाजिनमासीर्यं तत्राकृतिं तावतीं
 करोति^१ तत्रास्थीनि पाक्षाशदण्डाः पक्षाणि मांसं शिरा
 रोमाणि च दर्भा भवन्ति^२ तस्याङ्गान्युद्दिष्टास्त्रिगणना^३
 शिरस्रत्वारिंशत्कण्ठं दश बाह्व शतमङ्गुलयो दश वक्षस्त्रिंश-
 दुदरं विंशतिर्दृषणे सौवर्ण्यां च सप्त शिभ्रं चीष्णूह शतं^४
 जानुनी दश जङ्घे विंशतिरङ्गुलयो दशेति विन्यस्य पक्षाणि
 मांसं शिरा रोमाणि च दर्भैः कृत्वा बध्नीयात्तदेवमाकृतिं^५
 पुरुषस्य स्त्रिया^६ वा कृत्वा तस्य तस्याग्नौ व्याहृतीर्ज्ज्वा^७
 पूर्ववद्दहत्या भस्मसादाकृतिदहनमित्येके^८ ॥ १२ ॥

अथैकोद्दिष्टं व्याख्यास्यामो^१ दशमे चाह्वयनश्रनमत्यथे^२
 गुरुणां त्रिशक्ताः कृशवृत्तयो^३, घृणावन्तः सकलेन्द्रिया
 मुक्तयोनिदोषा ब्राह्मणाः पात्रमित्यामनन्त्येकस्त्रयः पञ्च सप्त
 नवैकादश वा शक्त्वा^४ निमन्त्रिता^५ भवन्त्येकादशदिने
 मृतकनिमित्तत्वाच्चैमित्तिकमेकोद्दिष्टश्राद्धममन्त्रकमाचचौरन्^६
 समन्त्रकं संस्कारं कृत्वा कथममन्त्रकं^७ तस्मात्सपिण्डीकरण-^८
 वद्भुत्वा श्राद्धमित्येके^९ गृहस्य पूर्ववच्छोधनं कृत्वा दर्भेण स्यासी
 वद्धा तिषोदन्^{१०} कथमिति पाचयेत्ततः स्नातानुशिष्यानर्हते

१ तद् om. La Vi My.

२ शियो B.

३ These two words only in B.

४ चाह्वयनश्रनम. B; चाह्वयनश्रनम. Ed La; चान्वयनश्रनम. Vi My.

५ कुशट. Ma Bh My La.

६ नि om. B. ०

- वाचसो वसानांश्चकुण्डलाङ्गुलीयकधारिणो दक्षिणामुखा-
 न्याचीनावीतिभौ दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु सतिलेष्वासनेषु दक्षिणतो
 ऽग्निर्वेष्यं प्रापसव्यं वाचयतः सिकताभिर्दक्षप्रागपरमरत्निमात्रं
 वित्तव्या^१ दक्षिणतो भागोन्नतं स्थानं कल्पयेन्निधायैदुम्बरीं
 * प्राखां पूर्ववद्दर्भेणापसव्यं कृत्वा स्वननं तिलानामुक्षणमयुग्मानां
 दक्षिणाद्यं बर्हिषामुदुम्बरपत्राणां चास्तरणं^२ तत्र सतिलाच्चतं
 पुष्पमेकं निधाय गोत्रनामादिना तस्यार्चनमभिघार्य
 कथ्यस्थालीं तिलोदनेनाङ्गुलाग्रेषु सूक्ष्मं पिण्डं कृत्वा पवित्र-
 पाणिरवाङ्मुष्टजानुभ्यां^३ भूमिं पौडयन्निर्वपति^४ वस्त्रोत्तरी-
 १० यादिदध्युपदंशवदरप्रमृति^५ भक्ष्यं मुखवासं चार्पयेत्^६ सतिला-
 चतपवित्रमुदकुम्भं निदध्याच्छूर्पेणाच्छाद्य पिण्डमुपरिष्टात्स-
 तिलाच्चतं पुष्पं दर्भेण निदध्यात्तदीयं वस्त्रं कांस्याद्युपानट्कृत्वा
 च सर्वं निवेद्य तेभ्यो दानं पिण्डशेषादि पात्रेषु तेषामभि-
 घार्यार्पयित्वा भुञ्जतामित्यङ्गुष्ठमूलं गृहीत्वा भोजनं पूर्व-
 १५ वदुच्छिष्टमपनीय बर्हिर्दक्षिणस्थामवटे प्रक्षिप्य सह पिण्डेन
 तज्जलं स्थावयेत्^७ वायसेभ्यो बलिदानमथवा श्वषण्डालानुपहते
 देशे विसर्जनं पिण्डस्य^८ श्वेनकाकादीभ्यः^९ वारयेद्यज्ञात्तद्रुपाः
 पितर आगच्छन्ति^{१०} स्नात्वा स्वस्तिवाचनमस्त्राद्यदानमौपासन-
 हरणं वैश्वदेवं च कुर्यात्पूर्ववद्वैकोद्दिष्टमिति^{११} ॥ १३ ॥

१ Ed is the only source which reads वित्तव्याचतं ।

२ उपविच. B.

३ इति. om. Ed La and apparently Bh ; दंशं A La ; वदती B.

च य तथा मासि मासि तद्दिने पिण्डनिर्वापो ' मासे
 तैलसंपर्कस्तौथे वा मङ्गलयोगो भवति ' यस्मादेकोद्दिष्टा-
 क्षिमासः षण्मासो वत्सर इति वा प्रेताप्यायनकालक्षमास्तेषु^१
 कालेष्विष्टकाले' पितृस्थानगतायेति क्रमेण त्रिभिः पिण्डैस्तस्य
 पिण्डसारोपणं , सपिण्डीकरणं कुर्यादैश्वदेवाचारं अपरं १
 पूर्ववन्निखोदनस्य ' वैश्वदेवं जुत्वा प्राचीनावीती वीतिहोच-
 मिति समिधं कव्यमाविध्य^२ दग्ध्वा पृथिवीगतानन्तरिचगता-
 न्दिविगतानिति पितृणामावाहनं^३ जुष्टाकारादिसंवापनात्मं
 कर्म कुर्यादक्षतांदिनार्चयित्वा तिस्रः समिधो ऽग्नये
 कव्यवाहनाय स्वधा नमः स्वाहेत्युत्तरस्यां सोमाय पितृमते १०
 स्वधा नमः स्वाहेति दक्षिणतो^४ यमाय चाङ्गिरस्यतये स्वधा
 नमः स्वाहेति मध्ये ' चक्षुरास्यमिति होमश्च^५ एते य इह
 पितरु^६ उग्रन्तस्त्वा सा नो ददात्वित्यृचः पितृदेवत्या जुत्वा^७
 पृथिवीमतेभ्यः पितृभ्यो ऽन्तरिचगतेभ्यः पितामहेभ्यो दिवि-
 गतेभ्यः प्रपितामहेभ्यो^८ जुहुयात् ' ॥ १४ ॥ १५

पूर्ववद्यथोक्तस्थाने निहन्मि सर्वभिति तिस्रोदुम्बरपत्र-
 दर्मानासौर्वाचयित्वा' पितृंस्तस्थानात्प्रमुखतस्तस्य च स्थानं

१. कामे instead of कालस् La 'Vi My.

२. Thus Vi My La; •मासिध Ed; •मादग्धा Ma; Bh. 'चावीर्य(I).

३. दक्षिणस्यां B.

४. Thus Ed; La Vi and My are incomplete here; होममेवे चः
 पितर Ma. For the mantra cp. II. 2 : 22. 3.

५. In Ed only.

६. Ma ins. स्वधा नमः स्वाहेति ।

कृत्वा तथैव तत्राचार्ययथा मा वाजस्येति पात्रं प्रस्थापयति
 तत्राग्निरिन्द्रेत्यथै निक्षिप्य सतिष्ठं दृत्तं चतुर्धा कृत्वा
 पिष्ठाङ्करोत्यथमोदनं इति पिष्ठाङ्गीप्रधानाभिर्वपति ।
 प्रथमं च मृतासो पितर इत्युच्यन्ते तत्पूर्वमृताः^१ पितृभ्रा-
 ५ श्तेषां पूर्वमृताः^२ प्रपितामहासोभ्यः परे ज्ञातिवर्गा भवन्ति ।
 तस्मात्तेषां चतुर्णां पिण्डनिर्वापः क्रमेण भवति । तस्य च
 स्थाने तथैव पिण्डमेकं निक्षिप्य^३ पितृस्थानगतायेति तत्पिण्डं
 विधा कृत्वा पिण्डे पिण्डे तथैकैकं^४ भागं^५ निक्षिपति ।
 यस्मादेष परिवत्सरान्ते पितृत्वं प्राप्तवांसस्माद्यज्ञेनैगमुद्दिश्य^६
 १० पैदकं कुर्यात्तत्सर्वं जस्यपिण्डदानादि विनास्य नाद्या पितृभ्य
 इति कुर्याद्वाच्यामवटं स्यस्रवदायतावगतं^७ सगित्सीद-
 कुम्भेनोर्जं वहन्तीरिति तर्पयित्वा मुखवासादिदक्षिणां दत्त्वा
 शूर्पेणाच्छादयित्वा पितृभुक्तं पितृजीर्णमित्युपजुह्वान्तुहोमो^८ ।

१ चत्वं instead of दृत्तं Ed only ; this reading may be right.

२ मोदनम् all exc. Ed., इति om. Ed.

३ तत्पूर्वमृताः Ed. तत्पूर्वं वे मृताः Ma.

४ तेषां पूर्वमृताः Ed. तत्पूर्वं वे मृताः Ma. again.

५ निक्षिप्य all, only Ed निर्वाप्य .

६ Thus Bh ; तथैकैकभागं La. Vi My ; तथैकं भागं Ma ; तदेकैक-
भागं Ed. .

७ यज्ञेन only in Ma, but La Vi My (तस्मादादेननु०) show a trace
of it.

८ Thus Ma, and this reading is mentioned in a footnote
in Ed, where the text runs : सधिस्रवदाय तास्मावगतं ; सधिस्रव-
दायतावगतं La Vi ; सधिस्रवदायतावगती My.

ब्राह्मणानां तर्पणमसनं पूर्ववत् यथैवतस्य^१ वत्सो^२ गवाश्वज-
महिषमण्डलेषु यत्र क्वचन^३ गतां गामन्वेद्य तामेव तर्पयति
तथैव यथाविधिदत्तजलपिण्डदानादि यत्र वा गतं तमेवानू-
द्दिष्य^४ प्रीणयति^५ । तस्मात्प्रयत्नेन पेटकं कुर्यान्मो स नास्तिको
भूदिति ब्राह्मणमिति सपिण्डौकरणं^६ । तस्माद्धितीये द्वितीये
वाङ्गि^७ तेभ्यस्त्रयाणां पिण्डानां क्रमेण निर्वापणमष्टकां
करोतीति विज्ञायते । ॥ १५ ॥

पञ्चमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ यथा स वत्सो Ma.

२ कश्चिद् B.

३ Thus Ed; •नुद्दिष्य Ma Bh La Vi My.

४ प्रयत्न न B.

५ Thus Bh only; वाङ्गि the others.

- अथ निषेकादिसंस्काराणां प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामः
 स्वात्मा संकल्प्ये पुण्याहे विधिवत्संस्काराङ्कुर्यात् । चतुर्दि-
 चतुर्हस्तं सोचर्मत्युक्तं । सोचर्ममात्रोपसृप्ते पूर्ववदग्निं निधा-
 याभिमुखमासीनमग्निं ध्यात्वाघारं जुहुयात् । सर्दक्षादा
 ५ वाघारे^१ क्रियालोपे विपर्यासे च व्याहृतीर्महाव्याहृतीर्गायत्री
 सावित्रीं मिन्दाहुतीं^२ वैष्णवं च द्विरावर्त्य^३ हुत्वा पुनराघा-
 जुहोति । स्यण्डले परिस्तरणादिसंभारे च प्रमाणवर्जिते हीं
 मिन्दाहुतीं सावित्रीं व्याहृतीसु^४ जुहुयात् । अतिजोरभा-
 दक्षिणोत्तरयोः प्रागग्रं^५ कूर्चं^६ निधाय ब्रह्मसोमौ संकल्पयति
 १० सर्वं युगं प्राच्यासुदीच्यां वाग्रमन्तं^७ च दैविके करोति
 सर्वमयुगं दक्षिणस्यां^८ पश्चिमस्यां वाग्रमन्तं^९ च पैद्विके करोति
 होमे न्यूनोऽतिरिक्ते च पूर्णाहुतीं मिन्दाहुतीं जुहोति
 विशेषेऽनुक्ते सुवेण होतव्यमाज्यं इविव्याहृतिर्मन्त्रं प्रायश्चित्तं
 अनुक्ते वैष्णवं प्रायश्चित्तमग्नावाज्ये चरौ वा^{१०} होमे^{११} मच्चिक-
 १५ क्रिमिरोमपिपीलिकादिपतने तद्गुणोद्य बर्हिषोद्दीप्य प्राजा-
 पत्यमाग्नेयमन्थायतने । गोवराहश्वसर्पमण्डुकमाजाराद्यैर्गमने

१ Instead of वाघारे Ma : वाघारहोमे हीने ।

२ Here and elsewhere the Mss. मिन्दाहुतीर् or •हुतिं ।

३ •हत्वा Ma Vi My ; cp VI. 1 (p. 90, l. 3).

४ प्रागग्रं कूर्चं B.

५ वाघ• Bh only.

६ Thus La Ed ; दक्षिणपश्चिमस्यां वाघ• Vi My ; दक्षिणपश्चिमस्या-
 मग्र• Ma.

७ हीने in B only.

तत्पदानौदं विष्णुरिति प्रोक्ष्य वैष्णवं रौद्रं च 'परिसरणादि-
 सभारणां दाहे भेदे ष्ठेदे नाग्रे च तत्तत्स्थाने संयोज्य
 मिन्दाङ्गतौ हिरावर्त्य जुहुयात् ' आचारे कृते तस्मिन्नाग्रे
 समुत्सर्गे ऽग्निं ध्यात्वा तद्गन्धायं ते योनिरिति समिधमा-
 रोष्योद्गुच्छेति सौकिकाग्रे समिधं निधायोज्ज्वालय परिषिष्य ५
 मनो व्योतिरयासाग्रे मिन्दाङ्गतौ व्याहृतौस जुहुयात् '
 सर्वहोमानामनो स्विष्टकृत्प्रभृत्यन्तहोमे हीने विष्णोर्मुक्तादि-
 मिन्दाङ्गत्याग्रावितादीश्चुहुयात् ' ॥ १ ॥

ऋतौ संगमनं निषेकमित्याहुः ' स्वभार्यायामृतुस्वातायां
 षोडशाहे संगमने हीने ऽग्निमाधायाघारं कृत्वा वैष्णवं १०
 ब्राह्मणैन्द्रमाग्रेयं दक्षः स्वाहेत्यङ्गहोमं जयानभ्यातानायाद्भृतो
 कृत्वान्तहोमं जुहोति स्वातामलंकृतां भार्या पूर्ववद्भुञ्जेत् '
 ऋतौ प्रथमे होमं जुहुयात् ' ऋतावृतौ संगमनं करोति '
 ततः सा भार्या गर्भमाधाय पुत्रं जनयति ' पुत्रेषु पितरः
 प्रीता भवन्ति ' तेनैव स्वर्गं गच्छन्ति ' तस्यां पुत्रहीनायां १५
 पुत्रार्थमन्यां विवाहं कुर्यात् ' यस्य भार्या पतिव्रतं पुत्रवती
 साध्वी च सर्वा सिद्धिमाप्नोति ' तस्माद्गुह्यामसाध्वी बान्धव-
 संनिधौ त्यक्तान्यामुपयच्छेत् ' गर्भाधानादिसंस्कारेषु गान्धी-
 मुखे ऽभ्युदयमादौ हीने दैविकेन सदैकाहे पैतृकवत्कृते
 च तत्कार्यमशुभं भवति ' तस्मात्पूर्वेषु दैविकवत्कुर्यात् ' इति १०
 विष्णोर्देवौ चतुरः पितृन्ब्राह्मणान्परयित्वा गान्धीमुखः पितरः

प्रिबन्नामिति इसे यवोदकं दत्त्वाधारान्ते पूर्ववद्धोमं ऊत्वा
 ब्राह्मणाभोजयेदुद्यन्तं^१ वा ददात्यन्यथा^२ गान्दीमुखं कृत्वा
 पुनः शुभकर्म कुर्यात्^३ जातकर्मात्यावयोर्गान्दीमुखं वर्ज-
 वेदित्येके^४ ॥ २ ॥

- ५ गर्भाधानकाले स्तीते क्रियाहीने विपर्यासे च पूर्व-
 वदाधारान्ते सुवर्णेन गर्भवत्कृत्वा तस्याः कुक्षौ संन्यस्य दर्भेषु
 बन्धयेत्परिषिष्य वैष्णवं ब्राह्मं रौद्रमैन्द्रमाग्नेयं बार्हस्पत्य-
 मङ्गहोमं च ऊत्वा पूर्ववद्गर्भाधानं कुर्यात्^५ विष्णुसूक्तेनो-
 दरमभिमृशति^६ सुवर्णगर्भमादाय ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा ताम्भोज-
 यति^७ पुंसवनसीमन्तयोश्च गर्भाधानवत्प्रायश्चित्तं ऊत्वा तौ
 करोत्यन्तःपुंवद्रूपयुतं^८ सुवर्णगर्भं पुरुषसूक्तेनोदरमभिमृशतीति^९
 विशेषो^{१०} विष्णुबन्धौ हीने वैष्णवं विष्णुसूक्तं चतुरावर्त्य
 ऊत्वा विष्णुबन्धिः कर्तव्यो^{११} लौकिकाग्नौ गर्भसंस्काराञ्चुह्येति^{१२}
 पितुरौपासनाग्नावित्येके^{१३} भर्तुर्मरणे तर्पिता भ्राता सपिण्डो
 १५ योनिबन्धुर्वा कुर्यात्^{१४} गर्भिण्याः प्रथमे गर्भे कृता गर्भ-
 संस्कारास्तस्याः सर्वगर्भाणां संस्कारा भवन्तीत्येके^{१५} ॥ ३ ॥

• कुमारस्य कुमार्याश्च जनने सपिण्डानां दग्धहमाग्नौचं

१ Thus B; उद्यन्तं A and La.

२ Ed ins. गान्दीमुखे हीने वैष्णवं ब्राह्मं रौद्रमेते य इह पितर उग्रनखा
 वा नो ददातु शिविवीजवेभ्य इत्यादि पितृदेवत्या ऊत्वा । तथा ।

३ •युक्तं Ed only.

४ •दरमभिमृशति My; •दरमभिमृशति Vi; •दरमभिमृशति
 La. Ed; •दरमभिमृशति Ma.

विधीयते । पुरुषस्य सपिण्डता षष्ठपुरुषावधिः कन्यार्था-
 स्त्रिपुरुषावधिर्भवति । चाशौचे सूतके प्रेतके च सन्ध्या-
 पासनादिनित्यकर्माण्यन्यानि^१ दैविकपैत्रकाणि स्वार्थायदान-
 प्रतिग्रहाणि च वर्जयति । कुमारे जाते जातकाग्रौ प्रातर्होमे
 हीने व्याहृतीस्यतुरावर्त्य ऊत्वा सायं द्विगुणं सायं हीने
 प्रातर्द्विगुणं पूर्ववदा दशाहाञ्जुहोत्यतीते ऽप्येवं जातकर्म
 कुर्यात् । जातकाग्रौ समुत्सन्ने तद्भस्म^२ पूर्ववत्समिधमारोष्य
 सौकिकाग्रौ निधाय प्रायश्चित्तं ऊत्वा तथैव जुहुयात् ।
 दशमे ऽहनि जातकाग्रिमरण्यामिधे^३ वा समारोष्य तमेवाग्निं
 मथित्वाधाय वास्तुहोमोत्यानहोमौ ऊत्वाग्निं समारोष्याप्रमादं^४
 निदधाति । उत्पानस्य काले ऽतीते वैष्णवं ब्राह्मं रौद्रं
 प्रायश्चित्तं ऊत्वा पूर्ववत्कुर्यात्सामकरणस्य वैष्णवं मूलाहोमं
 यद्देवादिद्रिग्देवत्यं च ऊत्वा नामकरणं करोति ॥ ४ ॥

नक्षत्रहोमे 'हीने स्कन्ददेवत्यं नवग्रहदेवत्यं वैष्णवं प्राय-
 श्चित्तमन्नप्राग्ने काले ऽतीते बालेनैवाग्ने भुक्ते च जातकाग्रौ
 वैष्णवं ब्राह्ममाग्नेयमैन्द्रं^५ सौम्यं बार्हस्पत्यं च ऊत्वाष्टमे दशमे
 द्वादशे वा मासे ऽन्नप्राग्ने ब्राह्मणभोजनं च कुर्यात्तत्काले ।
 प्रवासागमनपिण्डवर्धनयोर्हीने मूलाहोमं जुहोति । चौडके
 काले ऽतीते मन्त्रवर्जं कृते च जातकाग्रौ वैष्णवं मूलाहोमं

१ सन्ध्यापा. all exc. Ed.

२ भस्मनि 'Ed only.'

३ समिधि instead of रणे B.

४ सौरं instead of रेण्ड Ma.

ब्रह्मं वाहणमाग्नेयं रौद्रं च ऊत्वा यथाशक्ति सुवर्णपशुदान-
ब्राह्मणभोजनानि कृत्वा षोडशं कुर्यात् १ ॥ ५ ॥

अथ निषेकादीनां सामान्यप्रायश्चित्तं १ विष्णोर्नुकादि-
मिन्दाङ्गत्याश्रावितादौन्दिरावर्त्य ऊत्वा तत्तत्कर्म कुर्यादिति
४ केषित् १ अथवाप्युपनयनं यावत्तावत्कालं गर्भाधानादिषोड-
शान्तेषु होनेषु तन्त्रयित्वैकहोमे कुर्याच्चेत्पिता चान्द्रायणं
पुत्रः प्राजापत्यं चरित्वा ब्राह्मणभोजनसुवर्णपशुदानानि कृत्वा
विष्णोर्नुकादिमिन्दाङ्गत्याश्रावितादौ रौद्रं मूलहोमं वैष्णवं
च दिरावर्त्य प्रत्येकं कृत्वा तन्त्रयित्वैकहोमे गर्भाधानादीन्
१० कुर्यात् १ आघारान्ते होमस्यैका भवत्यादावन्ते च प्रत्येकं
परिषेकं करोतीति विशेषः १ ॥ ६ ॥

ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातमात्रस्य १ ब्राह्मणस्य प्रथमजन्म
स्यादुपनयनसंस्कारे १ द्वितीयं भवति १ द्वितीयजन्मन्यान्वार्थः
पिता सावित्री माता १ दाभ्यां जन्मभ्यां द्विजो भवत्यष्टवर्षे
१५ ब्राह्मणमुपनयीतेति श्रुतिस्तस्माद्गर्भाधानाद्यष्टमे वर्षे ब्राह्मण-
स्योपनयनं श्रेष्ठं १ तदसंभवे नवमे दशमे वाप्या षोडशात्कुर्या-
१ त्वोडशे वर्षे ऽतीते पूर्वोक्तमुद्दालकप्रायश्चित्तं १ गर्भाधानादि-
संस्कारं च कृत्वा शूद्रे १ ब्राह्मणभोजनसुवर्णपशुदानानि

१ इति विश्वयते instead of इति विशेषः Vi My.

२ ०जातमात्रे A, ०जातमात्रो La.

३ ०सकप्रायश्चित्तं Ed Bh; ०वत्तं Ma Vi My; ०सकप्रायश्चित्तं वत्तं L

४ शूद्रे Vi My.

कुर्वात्पिता शान्द्रावणं चरित्वा तस्य जातकाग्निमाधायाचारं
 उवा त्मिन्दाउतौ पूर्णाउतौ ब्राह्मं वैष्णवं साष्टशतमावर्त्तं
 उवा पूर्ववदुपनयनं कुर्यात्पितृभ्रातृज्ञातिसगोचभातुसादिषु
 यः श्रेचिर्विदानुपनयनं करोति १ अन्यथा मन्त्रान्धकारौ तेन
 वाचयति १ पित्रादिबान्धवालाभे ऽन्यं ब्राह्मणमुपनयनार्थं ५
 भजेत १ व्याधिदुर्भिक्षाद्यैरन्यजातौ न्यूनं समाश्रिते सुवर्ण-
 पशुभूत्यादौन्दत्वाग्निमाधाय वैष्णवं यद्देवादौग्ब्राह्मणैर्द्वं वाहणं
 मूषहोमं व्याहृत्यन्तं उलोपनयनं कुर्यात् १ ७ ॥

उपनयनप्रभृति ब्रह्मचारी पूर्ववत्त्रात्वा सन्ध्यामादित्यं
 चोपस्थाय तर्पणं ब्रह्मयज्ञं च कृत्वा सायंप्रातरा समावर्तना- १०
 चित्यमग्नौ समिद्धिजुहुयात् १ नित्यस्नानविहीने १ पूर्ववत्त्रात्वा
 जुम्बकाय स्वाहेति निमृज्य नारायणं ध्यायन्सुजुम्बकेनाघ-
 मर्षणसूक्तेनाघमर्षणं कृत्वा वैष्णवमन्त्रार्जपति १ सन्ध्योपासन-
 विहीने १ स्नात्वा दैश प्राणायामांश्चत्वाष्टशतं सावित्रीमधौत्य
 सन्ध्यामुपास्य वैष्णवांसौरमन्त्रांसु जपति १ पुनःसन्ध्यागमा- १५
 दनशनं कृत्वा सन्ध्यामुपासीतेत्येके १ तर्पणहीने दिगुणं तर्पयति
 ब्रह्मयज्ञविहीने पुरुषसूक्तपूर्वं यजुःसंहितां स्वाध्यायं करोति १
 प्रातःसमिद्धोमे हीने सायं दिगुणं सायं हीने प्रातर्दिगुणं १
 दिनचये स्नानादौ हीने पूर्ववत्त्रानजपं १ कृत्वा सौरमाग्नेयं च

१ नित्यस्नाने हीने La Vi My.

२ सन्ध्योपासने हीने Ma La Vi My.

३ Thus Bh, La Vi My ; ० जपो Ma Ed.

इत्था समिद्धिर्जुड्यासंप्रराचौ हीने नित्यकर्मस्यवकीर्णो^१
भवति । ८५ ।

अथावकीर्णप्रायश्चित्तं^२ संप्रराचं स्वान्मध्योपासनस्वाध्याय-
समिद्धोमभेदाचर्यादिहीने मेखसोपवोताजिनदण्डधारणादि-
१ ब्रह्मचर्यवर्जिते^३ च पादकच्छसुपवासं वा, कृत्वाग्निमाधाय
परिसौर्यं परिषिञ्च्येन पाहि नो अग्न एनसे पाहि नो
विश्ववेदसे यज्ञं पाहि सर्वं पाहि कामावकीर्णः कामाभिद्रुग्धः
सं मा सिञ्चन्विति^४ इत्था पुनरुजां सह रथ्या पाहि
चतसृभिः^५ स्नाहेत्यतो देवा इदं विष्णुरिति जुड्यात् ।
२० पितृज्येष्ठयोरन्येषामुच्छिष्टभोजने मधुमत्स्यमांससूतकप्रेतका-
न्नाद्यभोज्यभोजने^६ च पुनरुपनयनं करोति । ८६ ।

अथातः पुनरुपनयनं^७ पादकच्छसुपवासं वा कृत्वाग्नि-
माध्यायारान्ते स्नाहेत्या पलाशसमिधो^८ इत्थाज्येन विष्णु-
सूक्तं मिन्दाडत्यात्रावितादीन् पूर्णाडतीं स्नाहेतीत्य इत्था
१५ पूर्ववदुपनयनं करोति^९ उपनयेत्स्नाजिनदण्डधारणव्रतभेदा-

१ Thus B; •कौर्षी Vi La Ed; •कौर्षा My.

२ •चर्यादिवर्जिते Ma.

३ Here again the two groups diverge widely. I have ac-
cepted the reading of B; Ed: विश्वन्विति प्रहोभि (var. चतुर्पहोभि)
इत्था पते पाहि चतसृभिः। Vi: सृष्टिभिरुजां पते पाहि च०। My: सृष्टिभि-
रुजायते पाहि च०। La, on the whole, sides with group A.

४ Thus Ma Bh La Vi My; •प्रेतकाद्यभोज्य० Ed.

५ पालाश० Ma Ed La Vi;—समिधो La Vi My.

चरन्मि^१ पुनःसंस्कारे वर्ज्यन्ते^२ । इथवा सावित्रीमष्टशतमा-
वर्त्याभिष्टं तथैव दृतं प्राञ्चोयाद्गुरोरुच्छिष्टं वा भुञ्जीत् ।
ततः^३ पूतो भवति । ॥ १० ॥

पारायणव्रतबन्धविसर्गं च काले^४ ऽतीते^५ हीने^६ इथुप-
नयनाग्निमाधायाधारान्ते तत्तद्भूतसूक्तं^७ वैष्णवं चतुरावर्त्य
ऊत्वा वेदव्रतानां बन्धं विसर्गं च कुर्यात् । उपोपाकर्मणि चतु-
र्वेदादिमन्त्रान्ब्राह्मणमार्षं चतुरावर्त्य ऊत्तोपाकर्मं कुर्वीत ।
श्रावणहोमं ऊत्वान्ते सावित्या सहस्रसमिधो जुहोति ।
श्रावणे उपोपाकर्मवत्प्रायश्चित्तं विधीयते । प्राजापत्यादिवेद-
व्रतान्याचरन्वेदानधीयीतानधीयानः सर्वकर्मबहिष्कार्ये भवत्य- १०
शक्तो ऽपि यत्किञ्चिच्छाखामधीयीत । समावर्तनं कृत्वा
स्नातको व्याहृत्याग्नावाज्यमा पाणियहणान्नित्यं जुहोति । समा-
वर्तनक्रियाहीने पाणियहणे कृते चान्द्रायणं चरित्वाग्नि-
माधाय सावित्रीं वैष्णवं ब्राह्मणमार्षमाग्नेयं शतमावर्त्य ऊत्वा
'समावर्तनं', कृत्वा^८ पुनर्विवाहं^९ करोति^{१०} । पुनर्विवाहे पूर्ववत्सर्वं ११
कुर्यात् । ॥ ११ ॥

१ मैत्रचर. Ed only.

२ Thus Ed La My; वर्ज्यं । तथैव Vi; वर्ज्याः B.

३ च ins. La Vi My.

४ काञ्चान्तीवे Ma Ed Bh.

५ क्रियाहीने Ed only.

६ तत् double La Vi My, once Ma Ed.

७ La Vi My om.

८ Ed om.

- ब्राह्मणो ब्राह्मणीं नग्निकां 'गौरौ' वा कन्यां चचियः
 चचियां वैश्यां वैश्यां वरयेदृष्टवर्षादा दशमां नग्निकां
 रजस्यप्राप्ते दशवर्षादा द्वादशाद्गौरौत्यामनन्ति^१ समावर्तनं
 कृत्वा विवाहकाले ऽतीते क्रियाहीने ऽप्युपमंथनाग्नावांघारं
 ५ कृत्वा ब्राह्मं वैष्णवमाग्नेयं शतमावर्त्य कृत्वान्मर्थं पुत्रार्थं च
 ब्रह्मादिषु चतुर्षु पूर्वस्ताभे परेण ब्राह्मणो विवाहं कुर्यादा-
 सुरादिष्वसत्पुत्रा जायन्ते^२ तस्मादासुरेण गान्धर्वेण विवाहे
 कृते चान्द्रायणं चरित्वाग्निमाधाय ब्राह्मं चचस्त्रिंशदैष्णवं
 सावित्रीमाग्नेयं शतमावर्त्य कृत्वा ब्रह्मादिष्वेकेन पुनर्विवाहं
 १० कुर्यादासुराद्विगुणं गान्धर्वं गान्धर्वाद्विगुणं राक्षसे राक्षसा-
 द्विगुणं पैशाचे प्रायश्चित्तं करोत्यासुराद्यैः शसैः चचियवैश्या
 विवाहं कुर्यातां पूर्वेषामस्ताभे परेण^३ ब्राह्मणेनासुरगान्धर्वौ
 च विधिना कर्तव्यावित्येके^४ होमं कृत्वा राक्षसपैशाचौ
 चेत्यपरे^५ ऽन्यथा कन्यागमनप्रायश्चित्तं करीति^६ ॥ १२ ॥
- १५ रजःप्राप्तौ^७ कन्यां^८ विवाहे कृतेः कृत्वा चरित्वाग्निमाधाय
 वैष्णवं सावित्रीं शतमावर्त्य कृत्वा तां पुनर्विवाहं कुरुते^९
 विवाहे होमकाले कन्यायां^{१०} रजस्युत्पन्ने तां स्नायचित्तान्य-
 दस्तं परिधाय पुण्याहं कृत्वा प्रोक्षणैः प्रोक्ष्य मिन्दाकृत्या-

१ नग्निकां La Ed.

२ Thus Ma My; गौरौमित्या० Vi Ed La.

३ Thus Ma Ed Bh; रजःप्राप्तां Vi; रजःप्राप्तं My; रजःप्राप्तकन्या-
 विवाहे La.

४ कन्याविवाहे Vi My.

५ कन्या Vi My; Ma and La om. this word. •

प्रावितादीभ्याश्चतीस्र ऊत्वा कर्म प्रवर्तेत^१ । तस्मिन्प्रायश्चित्तपरिसमाप्ते
सा वधूः प्रोचिर्भवति । ज्येष्ठे तिष्ठत्यनुजेन विवाहे कृते परि-
वेत्तानुजसाम्नायणं चरित्वा परिवृत्तिं ज्येष्ठं विवाहं कार-
यित्वा पूर्ववत्प्रायश्चित्तं ऊत्वा पुनर्विवाहं कुर्यात्^२ ॥ १३ ॥

परदेशगते ज्येष्ठे द्वादशवर्षे ऽतीते मृतस्येवाकृतिदहनादि
कर्म कृत्वा प्रायश्चित्तं ऊत्वा विवाहं कुरुते । तस्मिन्पुनरागते
ऽनुजः^३ पूर्ववत्प्रायश्चित्तं^४ ऊत्वा विवाहं^५ करोति । ब्रह्महत्याद्यैः
पतिते ज्येष्ठे बान्धवमन्निधौ वारिपूर्णघटत्यागेनैव तं त्यक्त्वा
साम्नायणं चरित्वा विवाहं कुरुते । विवाहान्ते वधूः गृह्यादि-
वाहाग्निमौपासनं वधूं च स्वगृहमानौयोत्तरस्यां यथोक्ते ऽग्नि-
कण्डे पूर्ववद्वर्हिषा खनित्वा प्रादेशमात्राः प्रागन्ताश्चोत्तरा-
न्तास्त्रिस्तिस्रो^६ लेखाः षडुल्लिखित्वा^७ प्रोक्ष्य हिरण्यकलं
प्रोक्ष्यैवा निधाय तत्राग्निं निदधाति । सो ऽग्निर्नित्यं^८ धार्य-
यत्तुर्थे ऽहन्याग्नेयस्यालोपाकं वैश्वदेवं च कुर्यादित्येके । ॥ १४ ॥

पाणिराहणप्रभृति गृहस्थो ऽपि नित्यं स्नानं सान्ध्यो-
पासनं ब्रह्मयज्ञं च कृत्वा नित्यमग्न्याधानादिवाहाग्नावौपासने
परिस्तीर्य^९ परिषिष्य सायंप्रातर्ब्रीहिभिरग्निहोत्रहविषा वा

१ प्रवर्तेरन् Vi My.

२ कुरुते Vi My.

३ चानुजः A and La.

४ प्रा० ऊत्वा वि० om. Ed ; ऊत्वा वि० om. La Vi My.

५ तिस्रः once A and La ; Ma and La read •तरान्ताश्च ति०.

६ •त्रिस्तिस्र A.

७ •नित्यो A and La.

- होमं जुहुयात् । सायं होमे हीने प्रातरग्नये स्वाहा वैश्वानराय
 स्वाहेति प्रातर्होमि हीने सायमग्नये स्वाहा पथि कर्ते स्वाहेति
 प्राथसिन्नाङ्गीकृत्वा पूर्ववदा व्यहोतुः होतृपासने ऽजसे
 वर्तमाने व्यहे होमे विच्छिन्ने पतिरेकोपवासं कृत्वा तत्पुन-
 ५ राधानं करोति । सद्यो ऽनुगते क्षिप्रं व्यहोतुः ऽग्निं ध्यात्वा
 तद्गन्धाय ते धोनिरिति समिधमारोष्योद्बुध्यस्वेति शौकिकाग्नौ
 समिधं निधाय पूर्ववत्प्राथसिन्नाङ्गीकृत्वा नित्यं जुहुयात् । अनु-
 गते व्यहे ऽतौते ऽन्याग्निनापि संसर्गे च पत्नी प्राजापत्यं पाद-
 कृच्छ्रं वा पतिरेकोपवासं कृत्वा पुनराधानं कुर्यात् ॥ १५ ॥
- १० अथातः पुनराधानं । पूर्ववदरण्यां मथितं व्याहृत्या
 ओचियागारादाहृतं वाग्निमाधाय पूर्ववदाधारं जुहुयादग्निं
 परिषिच्योत्पूतमाज्यं सुवेणादाय सुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 पूर्णाङ्गीकृत्वा जुहोति । तथा चतुर्गृहीतं गृहीत्वा तन्तुं
 तन्वन्नुद्बुध्यस्वाग्ने चयस्त्रिंशत्तन्तव इति तन्तुंमतीक्ष्णो ऽग्ने
 १५ ऽभ्यावर्तिन्नग्ने ऽङ्गिरः पुनरूर्जां सह रथेत्यभ्यावर्तिनीसुतसो
 मनो ज्योतिरिति मनस्वतो प्रजापतिर्जयानिति प्राजा-
 पत्यमन्वग्निरुषसामित्यनुख्यामयाश्वाग्ने ऽसीति प्राथसिन्तीया-
 मुदयं तमस इति ज्योतिष्मतीमायुर्दा अग्न इत्यायुर्दा
 मिन्दाङ्गीकृत्वा व्याहृतौष प्रत्येकं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पुनराधानं
 २० कृत्वा पूर्ववदौपासनं जुहोतुः होतृपासनं धार्यं कर्तुमशक्तो ऽध्वानं

१ Before पूर्णाङ्गी (०ति, Ed My, ०तीर् Vi) Ma ins. द्विः कृत्वा ।

२ कृत्वा Vi My.

गमिष्यन्वाप्यथं ते योनिरित्यरण्यां समारोष्य पुनर्जातवेद^१
 इत्यहरुर्मथित्वा जुहुयात् ' अथवा या ते अग्न इत्यात्मन्युपा-
 वरोहेति समिधं^२ वा समारोष्य तेनैव लौकिकोप्राववरोष्य
 जुहुयात् ' समारोपणे कृते होमे विच्छिन्ने पूर्ववत्प्राय-
 चित्तमा दादशाहाप्सुहोति ' दादशाहे विच्छिन्ने पुनराधानं
 करोति ' मासे विच्छिन्ने प्राजापत्यं षण्मासे चान्द्रायणं
 संवत्सरे प्राजापत्यं तप्तकच्छं चान्द्रायणं चरित्वा तद्व्यं
 ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा पुनराधानं कुर्यादग्नौ त्यक्ते भूणहा भवति '
 पर्वणि पर्वणि स्वाधीपाकः प्रसिद्ध^३ ' एवमौपासनं^४ जुत्वा^५
 पञ्च महायज्ञां करोति ' ॥ १६ ॥

ब्रह्मयज्ञो देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञश्चेति
 पञ्च महायज्ञाः ' सावित्रीपूर्व^६ नित्यमिषे^७ त्वोर्जे त्वेति
 यथाकामं नैमित्तिके सावित्रीपूर्वैर्दादशसूक्तैरग्निमीडे पुरो-
 हितमिषे त्वोर्जे त्वाग्ने आयाहि शं नो देवीरिति चतुर्वेदादि-
 मन्त्रैर्वा स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञः ' पक्वेनाग्नेन वैश्वदेवेन देवेभ्यो १५
 होमो देवयज्ञः ' पितृभ्यो बलिहरणं पितृयज्ञो ' भूतेभ्यो
 बलिदानं ' भूतयज्ञो ' ऽतिथिभ्यो ऽभ्यागतेभ्यो ऽन्नप्रदानं^८

१ ऽवेदस La Vi My.

२ Thus A and La ; समिधि B.

३ प्रसिद्धमेवौपासनं जुत्वा Vi ; प्रसिद्धमेवमौपासनं जुत्वा My ; जुत्वा La.

४ Thus La Ed ; Ma has नित्यं but not सावित्रीपूर्व ; Vi My incomplete.

५ अन्नदानं B.

मनुष्ययोः । गृहस्यो यत्पकं भुञ्जीत पक्वेन^१ तेन भोक्ष्यन्-
भोक्ष्यन्वापि स्वगृहे तस्मिन्मौपासनाग्नौ लौकिकाग्नौ वा
सायंप्रातर्वैश्वदेवं जुहुयात्^२ । रात्रावमन्त्रकं बलिहरणं पंढी वा
करोत्येकाहे वैश्वदेवहोमे हीने मनो ज्योतिरिति प्रायश्चित्तं

५ ऊत्वा वैश्वदेवं जुहुयात्^३ ॥ १७ ॥

त्यहे होमे हीने तन्तुं तन्वन्नित्यादि^४ तन्तुमतीर्वेषावं
जुहुयाद्वाद्वाहे ग्नावौपासने^५ स्थालीपाकं कृत्वा पूर्ववद्व-
कौर्णप्रायश्चित्तं जुहोति^६ । प्रवाचे ऽध्वनि परस्य गेहे च
भोक्ष्यन्लौकिकाग्नाविन्धनाभावे^७ भस्मापोह्याङ्गारे ऽङ्गाराभावे

१० जले वा जुहोत्यन्नाभावे जलेनैव वैश्वदेवं कुर्याद्वैश्वदेवान्ते
यज्ञेनातिथिमभ्यागतं च भोजयति^८ । तद्योरागतयोर्भोजने
हीने^९ वैश्वदेवप्रायश्चित्तं करोति^{१०} । पाणियहणप्रभृति
गृहस्यधर्मात्प्रनुतिष्ठेत्^{११} । चतुर्थीव्रतक्रियाहीने संगमनेः कृते
चान्द्रायणं चरित्वाग्निमौपासनमाधाय वैष्णवं ब्राह्मणमार्घ-
१५ माग्नेयं^{१२} बार्हस्पत्यं च ऊत्वा पुनश्चतुर्थीहोमं कुर्यादौपासने
स्थालीपाकादीन्याकयज्ञसंस्कारजुहोति^{१३} ॥ १८ ॥

१ Ed om.

२ इत्याद्यैर् Ed.

३ Vi My ins. विच्छिन्ने, Ma हीने ।

४ च ins. Ma Ed.

५ •धर्मान् instead of •धर्माणि Vi Bh.

६ ब्राह्मणमाग्नेयमार्घं B.

७ संस्कारान् instead of संस्मान् B.

अथातः पाकयज्ञसंख्यानां प्रायश्चित्तं^१ द्वाविंशत्यज्ञेषु पञ्च-
महायज्ञानुष्ठानं प्रथमो यज्ञः^२ तस्य प्रायश्चित्तं पूर्वमे-
वोक्तं^३ पर्वणि स्यात्सुीपाके हीने पादहृच्छुमुपवासं वा कृत्वाग्निं
प्रणम्य प्राणाधामं कृत्वाग्निदैवत्यं पथिकदैवत्यं च स्यात्स्यां द्वौ
चरु पक्वाग्निं परिस्तीर्य परिषिष्याज्येनाग्नेयं सौम्यं स्विष्टा-
कारं मिन्दाङ्गतौ वैष्णवं व्याहृत्यन्तं ऊत्वा पूर्ववत्स्यात्सुीपाकं
द्विगुणं जुहुयात्^४ आग्रयणहोमे हीने नवाग्ने भुक्ते^५ पाद-
हृच्छुमुपवासं वा कृत्वा स्यात्सामैन्द्राग्रं चरुं अपयित्वा
पक्वेनाज्यमिन्नेणाग्नेयमैन्द्रं वैश्वदेवं स्विष्टाकारं पूर्णाङ्गतौ
वैष्णवं च ऊत्वा पूर्ववदाग्रयणं कृत्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा नवासं^६
भुञ्जीत^७ यथोक्तकाले^८ ऽष्टकाहोमं ऊत्वा पितृभ्यः पिण्डं
निरुप्य^९ ब्राह्मणान्भोजयेद्यवाष्टकेति ब्राह्मणान्भोजयेदुद्यन्तं^{१०}
वा द्वादश्याष्टकाहीने वैश्वदेवपैतृकौ द्वौ चरु पक्वाज्यपक्वाभ्यां
वैश्वदेवं वैष्णवं रौद्रं साम्यं पैतृकहोमं^{११} च चिरावर्त्य पूर्व-
वदष्टकां कुर्यात्^{१२} ॥ १६ ॥

पिण्डपितृयज्ञे मासिमाद्दे च हीने ऽष्टकावत्प्रायश्चित्तं
जुहोति^{१३} चैचीयज्ञांवेहीने चरुं पक्वाज्येन^{१४} चरुणा सौम्यं

१ 'च ins. B.

२ यथोक्ते काले La Vi Ed.

३ निर्वाप्य Ma. ;

४ Thus Ma Bh Ed ; •द्यन्तं La Vi My.

५ पैतृकं होमं La Ed ; होमं om. Vi My (reading •कं)

६ पक्वा साम्येन La Vi My.

श्रीदैवत्यं विष्णुसूक्तं मिन्दाऊत्याश्रावितादीनुत्वा पूर्ववद्वेष्या
 यजेताश्वयुजीयज्ञविहीने चरं पक्वाण्यचरभ्यां^१ रुद्रसूक्तं मिन्दा-
 ऊत्याश्रावितादीनुत्वा पूर्ववदाश्वयुज्या यजेत । प्रातर्हेमान्ते
 विष्णोर्नित्यार्चने हीने सायं दिगुणं सायं हीने प्रातर्दिगुण-
 मर्चनं हविर्निवेदनं च कुर्यादा द्वादशाहाद्द्वादशाहे ऽतीते
 पुरुषसूक्तविष्णुसूक्ताभ्यां ऊत्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हविर्निवे-
 दयति । ॥ २० ॥

षष्ठः प्रश्नः समाप्तः ॥

अथ मृतसंस्कारप्रायश्चित्तं ' जातकसंस्कारो मृतसंस्कार-
 सेति द्वौ संस्कारौ भवतः ' पूर्वेणोमं लोकं^१ पुरेण^२ परलोकं
 जयति ' मृतसंस्कारः^३ शरीरस्य दहनमित्याहुः ' निर्दिधि-
 शरीरैराहुतिरग्नेः प्रियतमा भवति ' तथाहुत्या स मृतको
 देवलोकं गच्छति ' मातापितोः पुत्रो ऽन्यो भ्राता सपिण्डः ५
 सगोत्रः पितुर्मातुश्च योनिवन्धुर्गृह्णित्यर्त्विजो वा पत्न्याः
 पतिः सुतः पत्युर्भ्राता सपिण्डः सगोत्रः पितुर्मातुश्च योनि-
 वन्धुर्वा पुत्रस्य पित्रादयो मृतस्य शरीरं दाहयति ' मृतस्य
 संस्कारे कृते संस्कर्तुः सर्वसंपत्समृद्धिः स्यादन्यथा भ्रूणहत्या-
 मवाप्नोति^४ ' तस्माद्ब्रह्ममेधेन पितृमेधेन वा विधानेन पूर्व- १०
 वदग्निर्धनुर्भिः सेनेन्द्रस्य वाचस्यते विधे नामवाचस्यते वाचो
 वीर्येण सोमः सोमस्य वाचस्यते ऽच्छिद्रया वाग्घोतेति सप्तभि-
 र्मन्त्रैराहिताग्नेः शरीरं पञ्चाग्निभिस्त्रेताग्निभिर्वा दाहयति ' ५
 अग्निर्धनुर्भिः सेनेन्द्रस्त्रेति दाभ्यामौपासनाग्निना गृहस्यमना-
 हिताग्निं तदुपनयनाग्निना ब्रह्मचारिणं च दाहयेत् ' अस्मात्त्व- १५
 मधि^५ भूः पृथिवीं गच्छतुं भुवो ऽन्तरिक्षं गच्छतु सुवर्दिवं
 गच्छत्विति चतुर्भिर्मन्त्रैरित्येके ' ॥ १ ॥

आहिताग्निरनाहिताग्निश्च पूर्वं पत्न्या मरणे स्वकीयाग्ने-
 रर्धमादाय तदग्निना तैर्भन्त्रैस्तां दाहयित्वा न्यामुपयस्य पुन-

१ लोकमपरेषु Ed only.

२ मृतस्य सं० all but Ma.

३ चव om. B.

४ Thus the Bh. only ; all the others त्वमसि or त्वमसि ।

- रग्निमादधौत ' सहमरणे सहैकचितायां दम्पती दाहयति
 कृतचौडमनुपनीतं जातकाग्निना सौकिकाग्निना • ब्राह्मणात्त्व-
 मधीत्येकैर्षया दाहयेत् ' जातदन्तस्य पितृमेधवत्तूष्णीं^१ दहनं
 कुर्यादजातदन्तं भूम्यामवटे ऽपिदधाति ' अथवा कृतचौडौ
 ५ कन्याकुमारौ जातदन्तं कुमारं मृतदारं विधवामितरांस्य तूष्णीं
 मृतकं स्नापयित्वा शाखया अग्नां पूर्ववदपेत वीतेति
 संमृष्य^२ चितायां प्रेतमारोप्य हिरण्यशकलतिलतण्डुलान्या^३
 वो^४ वहेत्यास्ये^५ निदधाति आज्यमस्नात्त्वमधीति व्याहतीस्य
 ऊत्वा वातास्ते वान्त्विति सिंवातं कृत्वेमः आपो मधुमत्य
 १० इत्यादिभिर्दकुम्भं परीत्योत्त्रिष्य कपालशेषोदकं ' भूः
 पृथिवीमित्यास्ये दत्त्वा कपालसंतपनाग्निनास्नात्त्वमधीत्येकैर्षया
 सावित्र्या वा दाहयति ' ॥ २ ॥

- शवे ऽन्याशौचयुक्ते शुकुक्कुटसूतिकारजखंलाद्यसृष्ट्यसृष्टिर्गने
 च मृतकं पञ्चगव्यैः कुशतोयैश्च^६ स्नापयित्वा^७ प्रोक्षणैः प्रोक्ष्य
 १५ विधिवद्दहनं करोति ' देशान्तरे मृते दहनविहीने शका-
 काद्यैः शवे जीर्णं तृदस्यीत्यादाय काषायतोयैः पञ्चगव्यैः
 कुशतोयैश्च प्रचास्याकृतिं कृत्वा तस्याग्नौ वैश्वदेवं याम्यं
 पैतृकं व्याहतीस्य प्रायश्चित्तं ऊत्वा विधिवद्दहनं कुर्याद्मन्त्रकं

१ Instead of पितृमेधवत् (thus B) पितृमेधवर्जं A and La.

२ संमार्थं Vi My.

३ ? •तण्डुलान्याववहे. Ma; •तण्डुलान्य चो वहे. Ed; •तण्डुलान्यावो
 Vi My; •दधितण्डुलान्याववहे. La; cp. V. 3: 74. 1.

४ कुशोदके. B.

शवे दग्धे तदस्त्रीन्यादाय पयसाज्येन प्रंशास्याकृतिं कृत्वा
 पूर्ववत्प्रायश्चित्तं कृत्वा समन्वकं दाहयति । तदस्थ्यामयसाभे^१
 दग्धाहादूर्ध्वं पालाशपर्णैर्विधानेनाकृतिं कृत्वा प्रायश्चित्तान्ते
 तदग्निना दाहयेत्कर्तुरेवाशौचं भवति । व्यहं बलिनिर्वापण-
 माशौचं चेति केचित्सूतिकां मृतामुदक्यां च दावाग्निना^२
 मन्त्रहीनं^३ दाहयित्वा दग्धाहे ऽतीते तदस्थिभिः पालाश-
 पर्णैर्वाकृतिं कृत्वा^४ दहनं करोत्यथवा तदज्येव काषायतोयैः
 पञ्चगव्यैः कुशतोयैश्च स्नापयित्वा पुण्याहं कृत्वा प्रोक्षणैः प्रोक्ष्य
 विधिवद्दहनं कुर्यद्दित्येके । ॥ ३ ॥

सगर्भाया^५ मरणे स्यन्दमानेनोदरेण^६ जीवन्तं गर्भमालक्ष्य १०
 भर्ता पुत्रो ऽन्यो बन्धुर्वा वैद्यकुशलाभ्यां^७ नाभ्युपस्थयोरन्तरे^८
 गर्भे^९ परिहरन्धिरण्यगर्भ इति शस्त्रेणोत्पाटयति । शस्त्र-
 स्यर्गनाद्गर्भस्य मरणे पतितो भवति । जीवन्तमपत्यमुन्मुष्य
 स्नापयित्वादाय^{१०} धात्रीं लोकमातरमभ्यर्च्य तस्यान्यां मातरं
 कल्पयति । प्रेतायाः कुशावाज्येन प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहेति १५

१ Thus, La Ed; तदस्थ्याम० My; तदस्त्रीनाम० Ma; तदस्थ्यो Vi.

२ दवा० B.

३ यद्वैर् ins. La Vi My only.

४ प्रायश्चित्तं कृत्वा ins. Vi My.

५ अथ सग० Ma; Vi गर्भिण्या instead of सग० ।

६ स्यन्द० Ed.

७ Thus my conjecture; वैद्यकुशलाभ्यां Ma; वैद्यशलाभ्यां La
 Ed Vi My. .

८ ०न्तरे Vi My.

९ गर्भं Vi My.

जुत्वा निर्घणं कृत्वा तां चापयित्वा विधिवद्दहनं करोति
 कुमारस्य जातकाम्नौ पूर्ववज्जातकं कुर्यात् । सूतकप्रेतकयो-
 रैकाहधंनिपाते^१ तन्मयित्वा वासुहोमं जुत्वा पृथगेवोत्थान-
 होमं पिण्डनिर्वापं^२ च करोति । ब्राह्मणाद्येऽण्डालाक्षैरङ्घ्रिः
 ५ सर्पेण दंष्ट्रिणाग्निपातेनाग्निना पशुना वा पापमरणे तस्या-
 शौचवाक्तोदकम्पनाश्रुश्रवभरणानुगमनदहनोदकबलिपिण्डदा-
 नादि कस्यचिन्मैव^३ कुर्यादेतानि । कर्तुंशान्द्रायणं तप्तकृच्छ्रं
 प्रायश्चित्तं भवति । पापमृतस्य शरीरं दावाग्निना^४ शूद्रे-
 दाहयित्वा दशाहे ऽतीते नारायणबलिं कुर्याद्यथा पाशाश-
 १० पर्णेदेवाकृतिदहनं करोति । श्रवस्य^५ दहनकाले^६ ऽतीते
 क्रियाहोने विपर्यासे च प्रेतकर्मणि सर्वत्र तिलैरेव वैश्वदेवं
 याम्यं पैतृकं व्याहृतीस्व^७ प्रायश्चित्तं जुहोति । श्रवस्य दहनार्थं
 होमे जुते तदग्नावुत्सन्ने पूर्ववद्भस्म^८ समिधमारोप्य लौकि-
 काम्नौ निधाय प्रायश्चित्तं जुत्वा ऽ तेनाग्निना दहनं
 १५ कुर्यात् ॥ ४ ॥

उपनयनादूर्ध्वं ब्राह्मणस्य मरणे सपिण्डानां दशाहमा-
 शौचं विधीयते । दन्तजननादूर्ध्वं व्यहं गामकरणादूर्ध्वमेकाहं

१ एकाहे instead of एकाह० La Ma Vi My.

२ ०निर्वापं Ma Ed Bh.

३ कस्यचिदपि नैव La Vi My.

४ इत्ता Ma again.

५ दहने Ed La Bh.

६ Thus Bh La Vi My ; भस्मनि Ma Ed.

जननादूर्ध्वं मद्यः शौचं^१ स्त्रियास्य^२ मरणे विवाहादूर्ध्वं
 दशाहमष्टवर्षादूर्ध्वं त्वहं चौडकादूर्ध्वमेकाहं पूर्व^३ मद्यः
 शौचं^४ 'मातापित्रोर्भ्रातृणां च सर्वत्र^५ दशाहमेव'^६ गर्भे
 मृते नभिष्यास्तन्मासतुल्यैरहोभिराशौचं^७ सूतके चान्यसूतके
 प्राप्ते प्रेतके चान्यप्रेतके प्राप्ते पूर्वाशौचेन शुद्धिः स्यादितरस्य^८
 प्राप्ते ऽपरस्यैवाहोभिः^९ शुद्धिर्भवति^{१०} चसपिण्डशवस्य स्नानालं-
 करणे कृते त्वहं^{११} दिवसं वा^{१२} वहने कृते^{१३} स्नात्वा दश
 प्राणायामान्कृत्वा नचचदर्शनात्पूर्वं ग्रामाद्वहिरासीत्^{१४} ताव-
 देवाशौचं^{१५} रात्रौ सूर्योदयात्पूर्वमासीतान्यथा तद्दामे प्रविष्टे
 शवभर्तुरेकाहं तद्गृहे^{१६} प्रविष्टे त्वहं तत्र भोजने कृते दशाहं^{१७}
 भवति^{१८} ॥ ५ ॥

प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिं वानुगम्य स्नात्वाग्निं स्पृष्ट्वा घृतं प्राञ्जी-
 यात्^१; आत्मनः^२ पितुर्मातुश्च योनिवन्धुनां च मरणे विज्ञाते
 सचेसस्नानं करोति^३ । द्वितीये ऽहनि पुनर्दहनप्रभृति तदग्न्यु-
 ष्कं दत्त्वा दक्षिणाद्यं कूर्चं निधाय तस्मात्प्रेतमावाह्य
 तैलमञ्जनं स्नानं वांसोदकं दत्त्वा पाद्याचमनगन्धपुष्पधूप-
 दौपाक्षताचमनैरभ्यर्च्य^४ सायंप्रातर्बलिं दत्त्वोदकं ददाति^५ ।

१ स्त्रियास्य La Vi My.

२ Thus B; पूर्ववत् Ed; जननादूर्ध्वं La Vi My.

३ सर्वं La Vi My.

४ Thus Ma and in acc. with this reading Bh; परस्यैवाहोभि-
 रशुद्धिर्भ. La Vi My; परस्यैवाहोभिराशौचशुद्धिर्भ. Ed.

५ I have accepted the reading of Ma; चहं वा । संवहने कृते Ed;
 चहनि वा चहने कृते La, Vi My.

प्रातर्बली हीने सायं दिगुणं सायं हीने प्रातर्दिगुण-
 मेवमा दशाहात्करोति । मकुकुटसूतिकोदकान्यजैर्यानि सृष्टे
 पद्मगव्यैः प्रचास्य बलिं दद्यात् । सप्तमे ऽहनि नवे मृत्पात्रे
 चितास्थीन्यादाय^१ पुण्यगद्यां समुद्रे वा प्रक्षिपति ।
 ५ अन्तर्दशाहे ऽमावास्या यदि भवेत्तस्यामेव शेषाब्बलीन्दत्त्वा
 बलिकर्म समापयति । द्विसप्तदर्शने महान्दोषो भवेत्
 दशमे ऽहन्येकदा बलिं दत्त्वाग्मानं विसृजेत् । ॥ ६ ॥

जातदन्तस्य चौडकात्पूर्वं मरणे व्यहं भूमौ तूष्णीं बलि-
 निर्वापणमित्येके^२ । दहनप्रभृत्याहिताग्नेर्मरणप्रभृत्यगाहिताग्ने-
 १० रेकादशे ऽहन्येकोद्दिष्टं कुर्यात् । एकोद्दिष्टनिमित्तश्राद्धे
 तस्मान्ना प्रेतनिमित्तं भुङ्क्ष्वेति ब्राह्मणं वरयित्वा प्रेताय
 स्वधेति पाणौ तिस्रोदकं दत्त्वा होमं पिण्डदानं च कृत्वान्नादि
 सकृत्सकृद्दत्त्वा भोजयेदुद्यमं^३ वा ददातीति केचित् । निमित्त-
 श्राद्धे मासे ऽतीते हीने च प्राजापत्यं चरित्वा प्रायश्चित्तं
 १५ कृत्वा पूर्ववदेकोद्दिष्टं कुर्यात्सपिण्डीकरणात्पूर्वं मामि मामि
 तन्मरणदिने पिण्डं निरूप्यैकं भोजयति । द्वादशे षष्ठे तृतीये
 वा मासे शुभकार्ये प्राप्ते द्वादशाहे^४ वा^५ सपिण्डीकरणं
 कुर्यात् । ॥ ७ ॥

१ नवने च । La Vi My ; नवने । Ed.

२ चितायामस्थी । Ma.

३ Thus Bh La Vi My ; बलिं निर्वापणमित्येके Ma Ed.

४ •दुद्यमं La Vi My ; •दुद्यमं Ed.

५ द्वादशाहे च Vi My.

पूर्वद्युदौ विष्टेदेवार्थं चीन्धिचर्ममेकं प्रेतार्थं सपिण्डौ-
 करणआद्धे^१ भोक्ष्यतामिति वरयित्वा खाद्यां स्वधेति तेषां
 करे तिलोदकं दत्त्वा पितृभ्यः स्वधेति पाचं तिलोदकैः
 पूरयित्वा पितृमावाह्य तस्मान्ना प्रेताय स्वधेत्यन्यत्पाचं पूर-
 यित्वा प्रेतमावाह्य तथा होमं कृत्वा पिण्डं निरप्य विष्टे-
 देवाभ्यां द्विर्द्विर्दत्त्वा पितृभ्यः प्रेताय सकृत्सकृद्दत्त्वा ताग्भो-
 जयति^२ पितृपिण्डैः प्रेतपिण्डं ममारोप्य पितृपाचोदकैः प्रेत-
 पाचोदकं संयोजयति^३ सपिण्डौकरणे हीने कृतं शुभकार्यं
 विनश्यति^४ तस्मान्नायश्चित्तं कृत्वा सपिण्डौकरणं कृत्वा भिक्षे
 ऽहनि^५ विष्णुसूक्तं मिन्दाकृत्याआवितादीन्कृत्वा पुनः शुभकर्म
 कुर्यात्^६ अष्टकाहीने तदंशविनाशो भवेद्यत्नेनाष्टकं करोति^७
 यथोक्तजलदानपिण्डनिर्वापनाह्वानभोजनेषु अद्भ्या कृतेषु सर्व-
 सम्यत्सृष्टिर्विश्वविवर्धनं^८ च भवेदिति विज्ञायते^९ ॥ ८ ॥

गृहस्यस्यौपाधने^{१०} विष्किन्ने यदि प्राणोत्क्रान्तिवृद्धानु-
 ज्ञातस्तत्पुत्रः^{११} ओचियागारादग्निमाहृत्य संकृतायां भुवि^{१२}
 व्याहृतिभिः संस्थाप्योपतिष्ठेत जुष्टो द्यूना दत्यथैनं परिसमूह्य
 परिस्तीर्य पर्युच्छ्याज्यं विलाप्योत्पूय सुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 रुद्रं व्याहृतीकृत्वा पुनरपि पूर्ववद्गृहीत्वा पूर्वं देवाः प्राणापाना-
 विर्तिं दाभ्यां मा त्वा वृक्षौ संवाधिष्टां मा त्वा वृक्षौ संवाधेथामिति

१ -० विवर्धनं Bh Vi My ; वर्धनं without वि Ma La Ed.

२ अथ गृह० Ma Ed.

३ बुद्धानुज्ञा० Vi My.

दाभ्यामग्ने ऽभ्यावर्तिष्यग्ने अङ्गिर इति दाभ्यां पुनरुजां षड्
 रथ्येति^१ दाभ्यामयास्याग्ने ब्राह्मण एकहोतेति दाभ्यां क्रमेण
 चतुर्गृहीतानि ऊत्वा पुनश्चतुर्गृहीतं गृहीत्वा महाव्याहतीस^२
 जुहुयादेवमग्निमुत्पाद्य^३ पूर्वोक्तेन विधिना दहनं कुर्यात्^४ ।

५ ॥ ६ ॥

सप्तमः प्रश्नः समाप्तः ॥

॥ समाप्तं गृह्यसूत्रम् ॥

१ La Vi and My differ considerably ; रथ्येति दाभ्यां क्रमेण चतुर्गृहीतं गृहीत्वा (these three words om. Vi) अयास्याग्ने ब्राह्मण एकहोतेति महाव्या० ; Ed agrees with Ma (the text accepted by me), omitting only after क्रमेण the words चतुर्गृहीतानि ऊत्वा पुनम् ।

२ •हतीस ऊत्वाग्निमुत्पाद्य Ma Ed.

३ After कुर्यात् Ma Bh ins. इति विधिनाः प्राह ; moreover the Bh. reads प्राह प्राह indicating the close of this text.

अथ वर्णाश्रमधर्मं^१ ब्राह्मणचरित्र्यवैश्याशूद्रा मुखवाङ्म-
पादिषु^२ जातासत्वारो वर्णा^३ यस्माद्ब्राह्मणो ऽस्य मुख-
मासीदिति श्रुतिः^४ पूर्वेषां त्रयाणां निषेकाद्याः संस्कारा
विधीयन्ते^५ तेषां द्विजन्मनां वेदाधिकारस्तस्माद्ब्राह्मणस्याथ-
यनाध्यापनयजनयाजनदानप्रतियहाणि^६ षड्कर्माणि भवन्ति
चरित्र्यवैश्ययोर्यजनाध्ययनदानानि^७ चरित्र्यस्य प्रजापालन-
दुष्टनियहयुद्धाः^८ वैश्यस्य पाशुपाल्यकुसीदवाणिज्यानि^९
शूद्रस्य द्विजन्मनां शूश्रूषा कृषिसैव^{१०} ब्राह्मणस्याश्रमासत्वारः
चरित्र्यस्याद्यास्त्रयो वैश्यस्य^{११} दावेव^{१२} तदाश्रमिणसत्वारो ब्रह्म-
चारी^{१३} गृहस्थो वानप्रस्थो भिक्षुरिति^{१४} ॥ १ ॥

उपनीतो ब्रह्मचारी मेखलोपवीताजिनदण्डधारी स्नात्वा
तर्पणं ब्रह्मयज्ञं सायंप्रातः सन्ध्योपासनमभिद्वोमौ च कुर्वन्गुरोः
पादावृंपसंगृह्य नित्याभिवन्दी व्रतेनाध्ययनं करोति^१ स्थिते
गुरौ स्वेयादुत्थिते पूर्वमुत्थाय व्रजन्तमनुगच्छेदासीने शयाने
च नियुक्तो नीचेरन्यासनशयने^२ कुर्यादनुक्तो^३ यत्किञ्चित्कर्म^४
माचरति^५ अनुक्तो ऽपि स्वाध्यायनित्यकर्माण्याचरेदुष्णाम्बु-
स्नानदन्तधातनाञ्जनानुलेपनगन्धपुष्पोपानट्कचदिवास्नापरेतः-

१ ०पदाः Tri.

२ युक्तानि Tri.

३ ०वाचिष्यं My.

४ वैश्यास्याद्यावेव Ed Tri.

५ शयनं Tri; नीचेरन्यासनशयनं न कुर्याद० My and first hand of Vi, where ०शयनं is changed in ०शयिनं ।

घर्म १। २, ३।)

स्कन्दसौदर्शनस्यर्शनमैथुनानि^१ कामक्रोधसोभमोहमदमात्सर्य-
 हिंसादौनि वज्रयित्वा सदा शुश्रूषुर्गुरोः प्रियहितं कर्माणि
 कुर्वीतदिषीं वाक्चित्तानुकूलः प्रियं^२ सत्यं वदत्यर्तो ऽप्य-
 सत्याप्रियं^३ निन्दं नाचचीत^४ मधुमांसमत्सरसंशुक्ताद्यभोज्य-
 ५ भोजनवर्जौ भैशाचरणं कृत्वा गुरुणानुज्ञातो भैशाचमन्त्रीयाद्गुरु-
 वृद्धदौक्षितानामाख्यां^५ न ब्रूयाद्गुरुवर्भावे तत्पुत्रे च गुरुवत्कर्मा-
 चरति^६ ॥ २ ॥

ब्रह्मचारिणश्चतुर्विधा गायत्री ब्राह्मः प्राजापत्यो नैष्ठिक
 इति^१ गायत्र उपनयनादूर्ध्वं चिराचमचारसंवर्णाश्री गायत्री-
 १० मधौत्या सावित्रव्रतसमाप्तेरत्र^२ व्रतचारी^३ ब्राह्मः सावित्र-
 व्रतादूर्ध्वमनभिग्रस्तापतितानां गृहस्थानां गृहेषु भैशाचरणं
 वेदव्रतचरणं च कृत्वा द्वादश समा विंशतिसमा वा गुरुकुले
 स्थित्वा वेदान्पेदौ वेदं वा सूत्रसहितमध्ययनं कृत्वा गार्हस्थ्यानु-
 सरणं कुर्यात्प्राजापत्यः स्नात्वा नित्यकर्मब्रह्मचर्यश्रीशो नारायण-
 १५ परायणो वेदवेदाङ्गार्थाविचार्य दारुसंग्रहणं करोति^४ प्राजा-
 पत्ये चिसंवत्सरादूर्ध्वं न तिष्ठेदित्युषयो वृद्धि^५ नैष्ठिकः
 काषायं धातुवस्त्रमजिनं वस्त्रं वा परिधाय जटी शिखी

१ •स्नाप• Vi My, Bh; •स्नान• Ed Tri;— •मैथुनानि Vi My Bh;
 मधुन• Ed Tri.

२ Vi My om.

३ Thus Ed Bh; •सत्यं प्रियं Vi My; •सत्यमप्रियं Tri.

४ भैशाचम• Ed Tri; भैशाचमन्त्रं• Vi My; भिशाचम् Bh.

५ समाप्ते व्रत• My; समाप्ते चव्रत• Vi.

वा मेखसो दण्डो सूत्राग्निधारो ब्रह्मचारी इधिरचार-
खण्डाग्रो यावदात्मनो विप्रयोगस्तावदुत्कुले स्थित्वा निवेदित-
भेषभोजी भवति । ॥ ३ ॥

दारासंग्रहं गृहस्थो ऽपि खानादिनियमाचारो नित्य-
मौपासनं कृत्वा पाकयज्ञयाजी वैश्वदेवहोमान्ते गृहागतं गुरुं
स्नातकं च प्रत्युत्थायाभिवन्द्यासनपाद्याचमनानि प्रदाय दृप्तदधि-
चौरमिश्रं^१ मधुपर्कं च दत्त्वास्नाद्यैर्यथाशक्ति भोजयति^१ भिक्षुग्न्या-
चारिणो ऽतिथौत्वेदविदः श्रोत्रियान्पितृव्याचार्यत्विष्णातुल-
शुद्धरादौनभ्यागतांश्चालवृद्धाननाथातांश्चान्तांश्च यथार्थं पूज-
यत्यशक्तो ऽप्ययं भिक्षां वा सोदकं दत्त्वा श्रेष्ठं मुञ्चति ।^२
दयासत्यशौचाचारयुतः^३ स्वाध्यायतर्पणाभ्यामृषीन्यज्ञबलिहोम-
जलपुष्पाद्यैर्देवान् आद्वैः पुत्रैश्च पितृन्बलिना भूतानन्नाद्यै-
र्मनुष्यांश्च नित्यमर्चयेदृणभयेण^४ मुक्तो ऽनृणो भवति । ॥ ४ ॥

गृहस्थासुर्विधा^१ वार्तावृत्तिः शास्त्रीनवृत्तिर्यायावरो
घोराचारिकश्चेति^१ वार्तावृत्तिः कृषिगोरक्ष्यत्राणिज्योपजीवी^२
शास्त्रीनवृत्तिर्नियमेर्युतः पाकयज्ञैरिद्वाग्नौनाधाय पचे पचे
दर्शपूर्णमासयाजी चतुर्षु चतुर्षु मासेषु चातुर्मासयाजी षट्सु
षट्सु^३ मासेषु पशुबन्धयाजी^४ प्रतिसंवत्सरं सोमयाजी च^५

^१ दधिदृप्तः instead of दृप्तदधि Tri Bh.

^२ युक्तः Ed.

^३ Thus Ed Bh; नित्यमर्चयेः My; नित्यं तर्पयेः Vi Tri;— ०त्रयं
Vi Bh; ०चवैद् Ed Tri Bh.

याथावरो हविर्धनैः सोमयज्ञेषु यजते याजयत्यधीते ऽथा-
पयति ददाति प्रतिगृह्णाति षट्कर्मनिरतो नित्यमग्निपरि-
चरणमतिथिभ्यो ऽभ्यागतेभ्यो ऽन्नाद्यं न कुरुते ' घोरा-
चारिको नियमैर्युक्तो यजते न याजयत्यधीते नांधा-
पयति ददाति न प्रतिगृह्णात्युच्छ्वृत्तिमुपजीवति नारायण-
परायणः सायंप्रातरग्निहोत्रं कृत्वा मागंशीर्षज्येष्ठमासयोरग्नि-
धाराव्रतं वनौषधिभिरग्निपरिचरणं करोति ' ॥ ५ ॥

गृहस्थः सपत्नीकः पश्चाग्निभिस्त्रेताग्निभिर्वा गृह्णादना-
श्रमं यास्यन्नाहिताग्निरनाहिताग्निसौपासनमंरण्यामारोष्य गृहे
मथित्वा आमणकौथविधानेनाधायधारं कृत्वा आमणकाग्नि-
मादाय द्वितीयमाश्रमं गच्छेत्पूर्ववदम्यालयप्रोक्षणोत्सेवनादि
कर्म कुर्यात् ' द्वितीयमपि वेदिं परिमृच्य षडङ्गुलायैर्दर्भै-
र्यचितेः ऽधस्त्रिधा कृतं रज्जुवन्मूले बद्धं षट्त्रिंशदङ्गुलाधमाणां
परिसारणकूर्चं कृत्वा मध्यवेद्यां परिसृणाति आमणकं ' १
१ आमणकयज्ञं यज्ञदेवतविश्वान्देवानित्यन्तमावाद्याक्यं निरुप्य
आमणकाय स्वाहा आमणकयज्ञाय स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो
देवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं कृत्वा चतुर्जुह्यादित्याधारविशेषः ' १
आमणकाग्नेसोर्ध्ववेदिर्दात्रिंशदङ्गुलायता चतुरङ्गुलिविस्तारो-

१ द्वितीयम. Bh Vi My.

२ षडित्तमथ. Vi My.

३ Thus Ed My; यन्त्रं Tri Vi; यन्त्रं कृत्वा Bh.

४ Thus Ed and Bh; आधानविशेषः My Tri; आधाने वि. Vi.

अता^१ मध्यमा तत्परिगता पञ्चाङ्गुलिविस्तारा^१ चतुरङ्गुलो-
त्सेधाध्यां^१दूर्ध्ववेदिविस्तारोक्तता तृतीया वेदिर्द्वादशाङ्गुलं मध्ये
निर्वा^१चिवेदिसहितं •कुण्डं कृत्वाधाय वनस्थो नित्यमौपा-
सगवत्सायंप्रातराहुतीकृत्वा महाव्याहृतिभिः आमणकाग्निं
जुहुयात्पत्नीको दारैरग्निभिर्विना वनं गच्छेत् ॥ ६ ॥ ५

वानप्रस्थाः सपत्नीका अपत्नीकाश्चेति^१ सपत्नीकाश्चतु-
र्विधा^१ औदुम्बरो वैरिश्चो वालखिल्यः फेनपश्चेति^१ औदु-
म्बरो ऽकृष्टफलावाप्यौषधिभोजी^२ मूलफलाग्नी वा सवण-
हिङ्गुलशुनमधुमत्स्यमांसपूत्यन्नधान्यास्तपरस्पर्शनपरपाकवर्जी^३
देवर्षिपितृमनुष्यपूजो वनचरो ग्रामबहिष्कृतः सायंप्रातरग्निहोचं^{१०}
कृत्वा आमणकाग्निहोमं वैश्वदेवहोमं च कुर्वन्तपः समाचरति^१
आमणकाग्निमेकमेवाधाय जुहोतीत्येके^१ वैरिश्चः प्रातर्यां दिशं
प्रेक्षते तां दिशं गत्वा तत्र प्रियङ्गुयवश्यामाकनीवारादिभि-
र्लब्धैः स्वकीयान्तिथींश्च पोषयित्वाग्निहोचआमणकवैश्वदेव-
होमी नारायणपरायणस्तपःशीलो भवति^१ वालखिल्यो^{१५}
जटाधरश्चौरवस्कलवसनो ऽर्काग्निः कार्तिक्यां पौर्णमास्यां
पुष्कलं भुक्तमुत्पृज्यान्वया शेषान्मासानुपजीव्य तपः कुर्यात्^१
अस्य सूर्य एवाग्निर्भवतीत्यामनन्ति^१ फेनप सद्दण्डक उन्मत्तको

१ Some Mss. चङ्गुलि, others चङ्गुल ।

२ यत्कृष्टफला • Vi My; यत्कृ • Tri.

३ Uncertain; •पूत्यन्नधान्या • Vi My; •पूत्यन्न(धान्य) Ed; •पू(त्य ? तथा)न्या Tri; Bh: पूत्यन्नं दुर्गन्नाम्नम् । अन्यर्हीसुलवशादि परस्परपाकं वर्जयति परपाकवर्जी भवेत्; •परपाकवर्जी Ed, परवाकवर्जी Tri.

[८ । ७-६ ।]
(घर्मे १ । ७-६ ।)

वैखानसगृह्यसूत्रम् ।

११७०

निरोधकः शीर्षपतितपलाहारी चान्द्रायणव्रतं चरन्पृथिवी-
शायी नारायणं, ध्यायन्मोक्षमेव प्रार्थयते । ७ ॥ . . .

• अर्पणीका बद्धविधाः^१ कालाग्निः^२ उद्दण्डसंवृत्ता
अग्निः उदयफलिनी दन्तोलूखलिका उज्ज्वलिकाः संद-
५ श्ववृत्तिकाः^३ कपोतवृत्तिका मृगशारिका इसादायिनः
शैलफलकादिना^४ ऽर्कदग्धाग्निः^५ वैष्वाग्निः^६ कुसुमाग्निः
पाण्डुपलाग्निः कालान्तरभोजिन एककालिकाश्चतुष्कालिकाः
कण्टकशायिनो वीरासनशायिनः पञ्चाग्निमध्यशायिनो धूमा-
ग्निः पाषाणशायिनो ऽभ्यवर्गाग्निः उदकुम्भवासिनो मौनिन-
१० श्वाक्शिरसः सूर्यप्रतिमुखा ऊर्ध्वबाहुका एकपादस्थिता-
श्चेति विविधाचारा भवन्तीति विज्ञायते । ८ ॥

अथ भिक्षुका मोक्षार्थिनः कुटीचका बह्वदका हंसाः
परमहंसाश्चेति चतुर्विधा भवन्ति । तत्र कुटीचका गौतमभार-
दाजयाज्ञवल्क्यहारौतप्रभृतीनामाश्रमेष्वष्टौ ग्रासांस्रन्तो योग-
१५ मार्गतत्त्वज्ञा मोक्षमेव प्रार्थयन्ते । बह्वदकास्त्रिदण्डकमण्डलु-
काषायधातुवस्त्रग्रहणवेषधारिणो ब्रह्मर्षिगृहेषु चान्येषु^७ साधु-
वृत्तेषु मांसस्रवणपर्युषितास्रं वर्जयन्तः^८ कृत्वागारेषु भैक्षं कृत्वा

१ कालसीका Ed ; कालाग्निः Tri ; कालसिका Vi My ; कालाग्निः Bh

२ Thus Vi My Bh ; सन्दग्धनं Tri ; संदग्धनं Ed.

३ •वादिना Ed.

४ विष्वा • Ed Bh.

५ Thus Vi My Bh ; Tri Ed om. चान्ये

६ वर्जयिता Ed ; वर्जयेत् Vi My.

मोक्षमेव प्रार्थयन्ते^१ हंसा नाम ग्रामे वैकराचं नगरे
 पञ्चरात्रं^२ वसन्तस्तदुपरि न वसन्तो गोमूत्रगोमयाहारिणो
 वा^३ मासोपवासिनो वा^४ नित्यचान्द्रायणप्रतिनो चित्यमुत्यांन-
 मेव प्रार्थयन्ते^५ परमहंसा नाम वृक्षैकमूले शून्यागारे श्मशाने
 वा वासिनः साम्बरा^६ दिग्म्बरा वा^७ न तेषां धर्माधर्मौ^८
 सत्यानृते शुद्धशुद्धादि दैतं^९ सर्वसमाः सर्वात्मानः^{१०} समलोष्ट-
 काक्षनाः^{११} सर्ववर्णेषु भेदाचरणं कुर्वन्ति^{१२} ब्राह्मणानां चातुराग्र्यं
 क्षत्रियाणां व्याग्र्यं वैश्यानां ज्ञाग्र्यं विहितं^{१३} तत्फलं हि
 सकामं निष्कामं^{१४} चेति द्विविधं भवति^{१५} सकामं नामेह^{१६}
 संसारे ऽभिवृद्धिं ज्ञात्वा पुत्रलाभाद्यभिकाङ्क्षणमन्यत्स्वर्गादि-^{१७}
 कलाकाङ्क्षणं वा^{१८} निष्कामं नाम किञ्चिदनभिकाङ्क्ष्य यथा-
 विहितानुष्ठानमिति^{१९} तत्र निष्कामं^{२०} द्विविधं^{२१} भवति प्रवृत्ति-
 निवृत्तिश्चेति^{२२} प्रवृत्तिर्नास संसारमनादृत्य मज्जुज्ञानं समा-
 श्रित्य प्राणायामासनप्रत्याहारधारणायुक्तो^{२३} वायुजयं कृत्वा-
 षिमाद्यैश्वर्यप्रापणं^{२४} तत्पुनरपि तपःक्षयाज्जन्मप्रापकत्वाद्वाधि-^{२५}

१ Tri om.

२ Vi My om.

३ इन्द्रयुतं instead of दैतं Vi My.

४ •तनः Vi My.

५ समलोष्टाक्षकाक्षनाः Vi My.

६ इह given by Ed Bh only.

७ तद्विष्कासं Ed Tri.

८ द्विधा Vi Bh.

९ •धारणाध्यानयुक्तो Ed only.

१० •विभाष्यैश्वर्यं Ed only.

(धर्म १।६, १०।)

वाङ्मयाच्च^१ नाद्रियन्ते परमर्षयो^१ निवृत्तिर्नाम लोकानाम-
नित्यत्वं ज्ञात्वा परमात्मनोऽन्यन्न किञ्चिदस्तीति संसारमना-
दृत्य च्छित्त्वा भार्यामयं पाशं जितेन्द्रियो भूत्वा^२ शरीरं
विहाय चेषन्नपरमात्मनोर्योगं कृत्वातीन्द्रियं^३ सर्वजगदीज-
५ मशेषविशेषं नित्यानन्दममृततरसपानवत्सर्वदा^४ तृप्तिकरं परं
ज्योतिः प्रवेशकमिति^५ विज्ञायते ॥ ९ ॥

निवृत्त्याचारभेदाद्धि योगिनस्त्रिविधा भवन्ति सारङ्गा
एकार्था विसरगाश्चेति^१ अनिरोधका निरोधका मार्गगा
विमार्गगाश्चेति चतुर्विधा सारङ्गा^१ दूरगा अदूरगा भूमध्यगा
१० असंभक्ताः संभक्ताश्चेत्येकार्थाः पञ्चधा भवन्ति^१ न सङ्खावन्तो
विसरगास्तत्र सारङ्गाः सारं चेषन्नस्तं गच्छन्तीति सारङ्गा-
स्तेष्वनिरोधका अहं विष्णुरिति ज्ञात्वा ये चरन्ति तेषां
प्राणायामादयो न सन्ति^१ ये तु निरोधकस्तेषां प्राणायाम-
प्रत्याहारधारणादयः षोडश क्रमाः सन्ति,^१ ये मार्गगास्तेषां
१५ षडेव प्राणायामादयो^१ ये विमार्गगास्तेषां^२ यमनियमासनप्राणा-
यामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयश्चित्यहाङ्गान्कल्पयन्तो ध्येय-
मथन्यथा कुर्वन्ति ॥ १० ॥

१ तपःचयजन्म० Tri; तत्तपयजन्म० Vi My.

२ ज्ञात्वा यदतीन्द्रियं Tri; कृत्वा यदतीन्द्रियं Vi My.

३ नित्यानन्दादृत्य० Vi My.

४ ज्योतिस्तत्पदे० Tri Vi My.

५ Only the Bh. as given in the text. Vi My om. यत्न; नियमयमा०
Ed Tri.

अथैकार्या^१ एक एवर्षिर्घेषां त एकार्यास्तेषु ये दूरगा-
 स्तेषामयं मार्गः^२ पिङ्गलाया नाडिकयादित्यमण्डलमनुप्रविश्य
 तत्रस्थेन^३ पुरुषेण संयुज्य ततश्चन्द्रमण्डलं तत्रस्थेन पुरुषेण
 ततो विद्युतं तत्रस्थेन पुरुषेण पुनः क्रमेण वैकुण्ठसायुज्यं
 यन्ति^४ ये दूरगास्तेषामयं धर्मः^५ चेचञ्चपरमात्मनोर्योगं^६
 चेचञ्चदारेण^७ कारयित्वा तत्रैव समस्तविनाशं ध्यात्वाकाशव-
 त्सत्तामाचो ऽहमिति ध्यायन्ति^८ भ्रूमध्यगाः चेचञ्चपरमात्मनो-
 र्योगे सत्त्वरूपाग्निदारेण भ्रूमध्यं नीत्वा पञ्चभ्यो ऽङ्गुष्ठादिभ्यः
 स्थानेभ्य आकर्षणं पुनः पिङ्गलादारेण^९ निष्क्रमणं^{१०} प्रलयान्तं
 चेचञ्चयोगान्तं वा^{११} कुर्वन्ति^{१२} असंभक्ता नाम मनसा ध्यानं^{१३}
 कुर्वन्ति^{१४} तत्प्रतिपादनागमं श्रोत्रेण शृण्वन्ति^{१५} चक्षुषा
 देवताकारं^{१६} पश्यन्ति^{१७} घ्राणेन गन्धमनुभवन्ति^{१८} पाणिना
 देवतां^{१९} नमस्कुरुवन्ति^{२०} संभक्ता नाम ब्रह्मणः सर्वव्यापकत्वा-
 द्युक्तमयुक्तं यो ऽसौ परमात्मा तत्सः व्याप्याकाशवत्तिष्ठति^{२१}
 तस्माद्ब्रह्मणो ऽन्यत्र^{२२} कुचचिदात्मानं प्रतिपद्यते ऽसौ^{२३}
 भ्रूमध्यगतस्यापि संशयाच्चिर्घृमाणमेवेत्युक्तं^{२४} तस्माद्ब्रह्मव्यति-

१ Thus Vi My; तत्रस्थितेन Bh; तत्रस्थेन Ed Tri.

२ संयोगं ins. Vi My Tri.

३ पिङ्गलाया हा० Tri Vi; लाया हा० My; पिङ्गलादारेण Bh.

४ Thus Vi My Bh; निष्क्रम० Ed Tri.

५ वा belongs acc. to the Bh to the text; on. Tri Vi My;

६ Ed.

७ Thus Bh only; देवताकारं all the other sources.

८ Thus Vi My Tri; ना Ed.

९ Or write ज्वं न?

रिक्तमन्यन्नोपपद्यते । विविधस्रणादिविधदर्शनात्कुपयगामि-
 त्वादिस्रगाः । पुरा प्रजापतिरुपदेशगूहनार्थं विस्रगपञ्चं
 दृष्टवान् । तं दृष्ट्वा मुनयो ऽपि मोहं जग्मुः किं पुनर्भन्तुष्याः ।
 विस्रगपशूनामहंकारयुक्तानां जन्मान्तरेषु मुक्तिर्नास्तिञ्जन्मनि ।
 ५ तस्मादिस्रगपञ्चो नानुष्ठेयो । केचिदिस्रगाः^१ कायक्लेशा-
 त्केचिन्मन्त्रजपात्केचिद्येन^२ केनचिद्भ्यामेन^३ केचिद्येन केन
 चिदक्षरेण केचिदायुजयादन्ये परमात्मना चैत्रजं संयोज्य
 ध्यायन्त्येते^४ परमात्मसंयोगमेव नेच्छन्ति । इदिस्य^५ एव
 पुरुष इति वदन्ति । केचिन्न किञ्चिद्भ्यामिति यथोक्ता-
 १० नुष्ठानं योगमिति ज्ञात्वा मुक्तिमिच्छन्ति । तेषां विस्र-
 रगपशूनां जन्मान्तरेषु मुक्तिर्नास्तिञ्जन्मनि । तस्मिन्नेव जन्मनि
 मोक्षकाङ्क्षिणा विस्रगपञ्चो नानुष्ठेयः । सगुणे ब्रह्मणि
 बुद्धिं निवेश्य पश्चान्निर्गुणं ब्रह्माश्रित्य^६ यत्नं कुर्यादिति^७
 विज्ञायते । ॥ ११ ॥

मृद्धो ऽष्टमो धर्मो प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus Ed Bh; विस्रगाः केचित्कायः the other sources; in either case one केचित् seems to be superfluous.

२ Thus Ed Bh (which, however, reads एके instead of एते); एव instead of एते the other sources.

३ Before इति. Ed ins. केचित् and probably also Bh.

४ I have accepted the reading of Vi My; ब्रह्माश्रित्य मोक्षे नित्यं यत्नं

५ Ed; ब्रह्माश्रित्ये यत्नं कृ० Tri.

अथ वनस्यस्य आमणकविधानं^१ । गृहस्यः सोमयाजी
 पुत्रं पौत्रं च दृष्ट्वा तत्पुत्रादीगृहे संस्थाप्य मौण्ड्यं कृत्वा
 प्राजापत्यं कृत्वा चरेत्^२ । वसन्ते शुक्लपक्षे पुष्यर्षे पृत्या सर्धं
 वनप्रमं याति । पूर्वस्निन्दिवसे कृतवानः संकल्प्य कुशोदकं
 पौत्रोपवासं कुर्यादौपासनहोमं उवाग्निमयं ते योनिरित्य-
 रक्षामारोपयेद्दशपूर्णमासविधानेन दर्भादीन्संगृह्य पूर्ववत्प-
 रिस्तरणकूर्सान्परिधीन्समिधो^३ वेणुदण्डोपवीतकमण्डलुवस्त्र-
 लादीन्संभरति । पूर्वोक्तविधिनाग्निकुण्डं कुर्यादपरस्निन्दिवसे
 वैश्वानरसूक्तेनाग्निं मथित्वा प्रज्वालयात्त आयास्युपावरोहेत्यग्निं
 निधाय पूर्ववच्छ्रामणकाम्याघारं जुहोति । प्रणम्याग्निं परि-
 धिष्याग्ने प्रायश्चित्ते त्वमिति पञ्चप्रायश्चित्तं उवापोहिरण्य-
 पवमानैरात्मानं प्रोक्ष्य ब्रह्मदेवत्यं वैष्णवं पञ्चवारुणं च
 प्रधानमग्न्याहृत्यभ्यं यजेत्^४ ॥ १ ॥

अग्नेः प्रतीक्यां दौ कुशौ पूर्वागौ न्यस्योर्ध्वं ऽग्निानं
 निधाय तत्सवितुर्वरेण्यमिति दक्षिणपादाङ्गुष्ठायैणाग्निानमधि-
 तिष्ठेत्तेजोवत्सव इति^५ वस्त्रसमजिनं शीरं वा परिधाय पूर्व-
 वस्त्रेणनादौस्त्रीण्युपवीतान्युत्तरीयं कृष्णाजिनं चाददात्याचम्य^६

१ Thus Ed and Bh; आमणकः the other sources.

२ पूर्ववत्कूर्सान्दत्त्वा परिधीः Vi My.

३ यजेत Ed Tri.

४ Reading of the pratika uncertain (cp. II. 14 : 32. 11); तेजो-
 वत्सव इति Tri, Bh; तेजोवत्सवः सवितुरिति Ed; तेजोवत्सव इति My;
 ते चजोवत्सव इति Vi.

५ चाददात्याः Ed; चददात्याः the other sources.

(घर्म २।२, ३।)

सखि देवेत्यग्निं प्रदक्षिणं^१ प्रणामं च कृत्वासीत्^२ । अं
 नो देवीरिति स्वमूर्ध्नि प्रोक्ष्य जयानभ्याताजायाद्भृतो
 याहतीस ऊत्ताव्यशेषं प्राणायामेन प्राञ्चीयाद्योगे योग
 इति द्विराचम्य शतमिक्षु शरद इति प्रणाममागन्त्या सम-
 ५ गम्यहीति प्रदक्षिणं चादित्यस्य कुर्वीत^३ । राङ्गभृदसीत्यूर्ध्वापं
 कूर्चं गृहीयात्^४ । ओं भूस्तत्सवितुरो भुवो भर्गो देवस्यो
 सुवर्धियो यो न इति पञ्चो व्यस्तामो भूर्भुवस्तत्सवितुरो
 सुवर्धियो यो न इत्यर्धर्चामो भूर्भुवः सुवस्तत्सवितुरिति
 समस्तां च सावित्रीं जग्नां वनाश्रमं प्रविश्य ब्रह्मचर्यव्रतं
 १० संकल्पयेत्^५ ॥ २ ॥

तत्पत्नी च तथा ब्रह्मचारिणी स्यात्^६ । स्वयमेवाग्निं
 प्रदक्षिणीकृत्याज्येन प्राजापत्यं धातादीन्निन्दाङ्गती विष्किञ्च-
 मैन्द्रं वैश्वदेवं वैष्णवं ब्राह्मं विष्णोर्नुकादीन्प्राजापत्यसूक्तं तद्रूत-
 वन्धं च पुनः प्रधानान्नुत्वा प्राजापत्यव्रतं । बध्नाति^७ स्थित्वा
 १५ देवस्य त्वा यो मे दण्ड इति दाभ्यां पञ्चसप्तमवान्यतमैः
 पर्वभिर्युक्तं केशान्ताथत्वं वायवक्रं वैष्णवं द्विदण्डमार्ददाति^८ । येन
 देवा इति कमण्डलुमृद्गृह्णित्वा पूर्ववदुपर्यट्कृत्वा च गृह्णात्यग्नी-
 गार्हपत्यादींस्तोत्राद्याग्निहोत्रं कृत्वाहवनीषे प्राजापत्यं
 विष्णुसूक्तं च सर्वचाग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहा विष्णवे स्वाहेति
 २० ऊत्वाग्नीनरण्यामारोपयति^९ । वने^{१०} । द्वौ विविक्ते नदीतीरे^{११}

१ Vi only : प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्यासीत् ; च om. Tri.

२ Thus Ed Tri My Vi ; चादधाति Bh.

३ वने वाडी नदीतीरे विविक्ते Vi My.

वनाश्रमं प्रकल्प्य यथोक्तमग्निकुष्ठानि कुर्यात्पत्न्या सहाग्नी-
नादाय पद्मादिसंभारयुक्तो वनाश्रमं समाश्रयति । ॥ ३ ॥

अग्न्यायतने प्रोक्ष्य खनित्वा लेखाः षडुल्लिख्य^१ सुवर्णशकलं
ग्रीहींस निधाय आमणकाग्निं निदध्यात् । वन्यानेव पार्थिवा-
न्वानस्यत्याम्बुक्षीरोद्भूताः कृणान्पुराणाङ्कुशदर्भानूर्णास्तुकां^२ स- ५
चायं सुगन्धितेजनं गुग्गुलुं हिरण्यशकलासूर्यकान्तं च
संभरति । वानप्रस्थानृत्विजो वृत्वाग्निं^३ मथित्वा गार्हपत्यादी-
स्त्रेताग्नीन्पश्चाग्नीन्वाम्याधेयक्रमेणाधायान्कृती द्वे द्वे कृत्वा नित्यं
द्विकालं वन्यैरेव जुहोति । वनाश्रमौ मुनिः स्नानशौचस्वाध्याय-
तपोदानेभ्योपवासोपस्थनिग्रहव्रतमौनानौति नियमान्दशैता- १०
न्सत्यानृशंस्त्यार्जवक्षमादमप्रौतिप्रमादमार्दवाहिंसामाधुर्याणौति
यमान्दशामूंश्च समाचरति । भक्त्या^४ विष्णुं ध्यायन्नग्निहोत्र-
आमणकाग्निहोमौ द्विकालं नोत्सृजन्ग्राम्यरश्नं त्यक्त्वा वन्यौ-
षधीः^५ फलं मूलं शकं वा नित्याश्नं संकल्प्य तिरोधा भूरित्या-
हत्यापराह्णे^६ स्वयं पत्नी वा हविष्यमासावितं पचति । १५
वैश्वदेवान्ते ऽतिथौ नभ्यागताः प्राशयित्वा मितं प्राश्रयति । ॥ ४ ॥

१ षडुल्लिख्य Vi My.

२ Thus Ed Bh; चोर्णान् instead of शणान् the other sources;
जर्णकां instead of जर्णस्तुकां Vi My.

३ वरयित्वा instead of वृत्त्वा Vi My.

४ वन्यौषधीभिः Ed Bh.

५ Thus Ed Tri; भूरित्याहत्या Vi My; इति वाहतिभिः Bh.

राशौ नाश्रीयादधस्ताद्भास्तृणानि पर्णानि वास्तौर्यं सुव्रतः
सुव्रतां पत्नीं विनैकः श्रयीत^१ सास्य शुश्रूषां क्रूरत्येनां
नोपगच्छेत्^२ माहवन्निष्कामः प्रेक्षेतोर्धरेता जितेन्द्रियो^३ ।
दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यं नक्षत्रेष्टिमाद्यणेष्टिं च वन्यौषधीभिः
५ पूर्ववद्यजेदनुक्रमान्मूलैः^४ फलैः पत्रैः पुष्पैर्वा तत्तत्कालेन पक्षैः
स्त्रयमेव संग्रीर्णैः प्राणं प्रवर्तयन्नुत्तरोत्तरे ऽप्यधिकं तपःसंयोगं
फलादिशिष्टमाचरेदथवाहिताग्निः सर्वानग्नीनरण्यामारोप्य सर्वैः
संवापमन्त्रैः पार्थिवान्वा नसत्यांस्य सर्वांसमूह्य निर्मन्थ्यैतेन
विधिनाग्न्याधेयविधानेन च मन्त्रैः सर्वैः सभ्याग्न्यायतने आमण-
१० काग्निमाधायाहरेत्सभ्यस्य भेदः आमणकाग्निरित्याहुः^५ अप-
त्नीकस्य भिक्षुवद्ग्नौ^६ होमं^७ उत्वारण्यादिपात्राणि च प्रक्षिप्य
पुत्रे भार्यां निधाय तथाग्नीनात्मन्यारोप्य वल्कलोपवीता-
दौग्भिन्नापात्रं च संगृह्णानग्निरदारीं गत्वा वने निवसेत्तपसां^८
अमणमेतन्मूलं^९ तस्मादेतद्विधानमेनमग्निं च आमणकमित्याहुः
१५ विखनाः^{१०} ॥ ५ ॥

संन्यासक्रमं^४ सप्तत्यूर्ध्वं वृद्धो ऽनपत्यो विधुरो वा जन्म-
मृत्युजरादौग्विचिन्त्य योगार्थं यदा स्यात्तदाथवा मुचे भार्या
निक्षिप्य परमात्मनि बुद्धिं निवेश्य वनात्संन्यासं कुर्यात्^१
मुण्डितो विधिना स्नात्वा यामाहास्ये प्राजापत्यं चरित्वा

१ •मुक्रामा• Ed ; •मुक्रामा• Tri.

२ भिक्षुवदौपासनं उक्त्वा Vi, and thus also My, only •पासनहोमं उक्त्वा ।

३ तपसां अ• Ed ; तपसात्रमं• Bh ; तपसां आम• Vi My.

४ •क्रमः Bh.

पूर्वाह्ने चिदण्डं शिष्यं काषायं कमण्डलुमप्यविचं मृद्गृहणीं
 भिक्षाफलं च संभृत्य चिदृतं प्राशोपवासं कृत्वा दिने उपरे
 प्रातः स्नात्वाग्निहोत्रं नैश्वदेवं च द्युत्वा वैश्वानरं दक्षिणकपासं
 निर्वपेत् । गार्हपत्याग्नावाज्यं संकृत्याहवनीये पूर्णाहुतीं पुरुष-
 सूक्तं च हुत्वाग्नेये सोमाय भुवाय भुवकरणाय परमात्मने
 नारायणाय स्नाहेति जुहोति ॥ ६ ॥

सुचि सुदेण चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सर्वाग्निध्वो स्नाहेति
 जुहुयाद्दग्निहोत्रहवणीमाहवनीये मृच्छिसामयेभ्यो ऽन्यानि
 पात्राणि गार्हपत्ये प्रचिपति । गृहस्थो ऽनाहिताग्निरौपासने
 वनस्थस्य आमणकाग्नौ होमं हुत्वा पात्राणि प्रचिपेत् । पच्छो
 ऽर्धर्षगो व्यस्तां समस्तां च सावित्रीं जप्त्वा भिक्षाश्रमं प्रविशा-
 मीति तं प्रविशत्यन्तर्वद्यां स्थित्वा गार्हपत्यादौन्या ते अग्ने
 यज्ञिपेति प्रत्येकं चिराद्वाथ भवतं नः समनषावित्यात्मन्या-
 रोपचेत् । भूर्भुवः सुवः संन्यस्तं मयेति चिरुपांशुश्चैस्य प्रेष-
 मुक्त्वा दक्षिणहस्तेन सकृच्छलं पीत्वाचम्य तथैवोक्त्वा चिर्जला-
 क्षलिं विसृजेन्मोखलां चत्वार्युपवीतान्येकं वोपवीतं कृष्णाजिन-
 सुत्तरौयं च पूर्ववद्ददाति ॥ ७ ॥

देवस्य त्वा यो मे दण्डः सखा मे गोपायेति त्रिभि-
 स्त्रिदण्डं यदस्य पारे रजम इति शिष्यं येन देवाः पविषेणेत्य-
 प्यविचं येन देवा ज्योतिषेति कमण्डलुमृद्गृहण्यावाद्दीतः । १०

१ भिक्षाश्रमं Vi My.

२ •ददाति Tri only.

ज्ञात्वाधमर्षणसूक्तेनाधमर्षणं कुर्यात्^१ चाचम्य षोडश प्राणा-
यामान्कृत्वा महसं शतं वा सावित्रीं जप्त्वा तथा मित्रापाच-
मन्वावुं^२ दारवं मृत्पयं वा मृदाजि^३ । प्रणवाद्यादिभिः^४
पृथक्पृथक्प्रथ्याहतिभिस्तर्पयामौति देवेभ्यो जले ऽद्विसंपर्पि-
त्वाद्याभिसृतसृभिः स्तुधेति पितृभ्यस्तर्पयेत्^५ । 'उदयं तमस
इत्यादित्यमुपतिष्ठेत^६ जलाञ्जलिं विसृज्याभयं सर्वभूतेभ्यो
दद्याद्'धात्मारतो यतिभिर्चाग्रौ नियमयमांस्य समाचर-
स्यतेन्द्रियो ध्यानयोगेन परमात्मानमीचेत^७ ॥ ८ ॥

धर्म्यं सदाचारं^१ निवीती दक्षिणे कर्णे यज्ञोपवीतं
१० ह्रस्वोत्कटिकमासीनो ऽहन्यदङ्गुखो रात्रौ दक्षिणामुखस्तणै-
रन्तरिते मूत्रपुरीषे^२ विसृजेन्नद्यां गोष्ठे पथि क्वायायां
भस्मन्यस्य कुशे दर्भे वा नाचरेत्^३ गोविप्रोदकाग्निवाय्वर्क-
तारेन्दुश्च पश्यत्कुर्यात्^४ वामहस्तेन लिङ्गं संगृह्योत्थायैदकस्य
पार्श्वे तथामीनो ब्रह्मचारी गृहस्थो ऽपि शिश्रे दिर्हस्त-
१५ योश्च द्विर्दिगुं दे षट्कृत्वो मृदं, दत्त्वोद्भूतैरेव जलैः शौचं
कुर्यात्^५ करं वामं देश कृत्वा करावुभौ च तथा मृदाद्भिः
प्रसाद्येत्^६ । वनस्पत्य भिक्षोश्चैतद्दिगुणं भक्ति^७ । रात्रौ
यथोक्ताधं वा^८ रेतोविसर्गे मूत्रवच्छौचं कर्तव्यं^९ । रेतसस्त्रि-

१ •• Tri Bh.

२ Thus all (also Bh) exc. Ed : 'प्रणवादिभिः, which may,' after all, be the correct reading.

३ Thus Vi My ; •पुरीषौ the other sources.

४ प्रसाद्य Vi My.

रित्येके । सोपवीती प्राङ्मुख उदङ्मुखो वान्यथासित्वा
मृदाम्बुभिः पूर्ववत्पादौ पाणी च प्रक्षालयित्वा मन्त्रेणा-
चामति ॥ ६ ॥

ब्राह्मणो ह्यङ्गाभिः क्षत्रियः कण्ठगाभिर्वैश्यास्तालुगाभि-
रङ्गिराचामेत् । आत्मानं प्रोक्ष्य प्रत्यर्कमपो विद्वज्यार्कं पर्य-
त्युदकस्याग्नेर्वामपार्श्वं प्राणानायम्य प्रत्येकमोकारादिसप्तथा-
इतिपूर्वा गायत्रीमन्त्रे सशिरस्कां त्रिजपेत् । स प्राणायामस्त्री-
नेकं वा प्राणायामं कृत्वा पूतः । शतं दशाष्टौ वा सावित्रीं
जप्त्वा सायंप्रातः सन्ध्यामुपास्य नैशिकमाङ्गिकं चैनो ऽप-
मृज्यते । द्विजातिः सन्ध्योपासनहीनः शूद्रसमो भवति । १०
ब्रह्मचारौ स्वनाम संकौर्त्याभिवादयेद्दहं भो इति । ओत्रे च
संसृष्ट्य गुरोः पादं दक्षिणं दक्षिणेन पाणिना वामं वामेन
व्यत्यस्य जान्वोरापादमुपसंगृह्णन्नानतशीर्षा ऽभिवादयत्या-
युष्मान्भव सौम्येत्येनं शंसेदनाशीर्वादी नाभिवन्द्यो । माता
पिता गुरुर्विद्वांसश्च प्रत्यहमभिवादनीयाः ॥ १० ॥ १५

अन्ये बान्धवा विप्रोश्च प्रत्यागत्याभिवन्द्याः । ज्येष्ठो भ्राता
पितृव्यो मातुलः श्वशुरश्च पितृवत्पितृव्यसा मातृव्यसा ज्येष्ठ-
भार्या भगिनी ज्येष्ठा च मातृवत्पूजितव्याः । सर्वेषां माता
श्रेयसी गुरुश्च श्रेयान् । परस्त्रियं युवतिमसृष्टान्भूमावभि-

१ सन्ध्योपासनं कुर्यात् ins. Ed.

२ पूजयितव्याः Tri (correctly !) only.

वाद्देदम्यानां^१ वन्दनादायुष्मानवसारोग्यशुभानि^२ भवन्ति ।
यज्ञोपवीतनेखलाजिनदण्डान्तरेण धृताञ्ज धारयेद्दुष्कृत्या-
नांस्यः^३ शुचिः प्रणवाद्यं वेदमधीयानो ऽमावास्यायां पौर्ण-
मास्यां चतुर्दश्योः प्रतिपदोरष्टम्योश्च नाधीयीत^४ नित्यजं पे-
५ होमे चानध्यायो नास्ति^५ मार्जारनकुलमण्डकश्वसर्पगर्दभ-
वराहपश्वादिष्वन्तरागतेष्वहोरात्रं सूतकप्रेतकयोराशौचे तावत्-
कालं तिस्रो ऽष्टकासु गुरौ प्रेते च त्रिरात्रमनध्यायः^६
स्यात्^७ ॥ ११ ॥

तद्गार्यापुत्रयोः स्वशिष्यस्य^१ चोपरमे मनुष्ययज्ञे आङ्गुभो-
० जने चैकाहमनध्यायः^२ स्यात् आपदात्योरप्रायत्ये^३ । वृच्चनौ-
यानशयनेष्वारूढः प्रसारितपादो मूत्रपुरीषरेतोविसर्गे ग्रामे
ऽन्तःशवे सत्यभक्ष्यान्नभोजने कर्दने ऽग्निानदेशे सन्ध्यास्तनिते^४
भूकाम्ये दिग्दाहे ऽग्न्युष्कानिपाते षधिरोपसर्पांसुवर्षे सूर्यन्दु-
राङ्गग्रहणे च तत्तत्काले नाधीयीत । परचेह श्रेयस्करो
५ वेदस्तदध्येतव्यो । ऽन्ते विसृज्य प्रणवं ब्रवीति । लौकिकाग्नौ
समिधौ जुत्वा भिक्षासं-मेधाप्रदं शुद्धं मौनी भुञ्जीत । पौषे

१ युवती • Ed Vi My.

२ Before • ज्ञान • Vi My Tri ins. त्री ।

३ • ध्यायः Vi Bh^१; • ध्यायं My Tri Ed.

४ Thus Vi; • ध्यायं My Ed Tri.

५ Thus Ed; आपदानप्रायत्यः Tri; आपदात्योरप्रत्ययो Vi My; Bh
reads अप्रयतले ।

६ Thus Bh only; all the other sources सन्ध्यास्तनिते (!).

माषे वा माषे यामाहर्षिर्जज्ञान्ते पूर्ववद्भूतविषर्गहोमं कृत्वा
स्वाध्यायसुसृज्य पक्षे शुक्ले वेदं कृष्ये वेदाङ्गं च धावदन्तं
समधौत्य^१ गुरोर्दक्षिणां दत्त्वा समावर्ती^२ स्यात् ॥ १२ ॥

मध्याह्ने एद्वे^३ जले^४ मृदाङ्गिः पादौ हस्तौ च धाव-
चित्वाचन्याङ्गानि संग्रोध्यायः पुनन्विति जले निमज्जेदाचान्तौ ५
वैष्णवैर्मन्त्रैर्विष्णुं हिरण्यशृङ्गमिति वरुणं च प्रणम्याधमर्षण-
सूक्तेनाधमर्षणं कृत्वेदमापः शिवा इति स्वाधादात्रमिण-
सत्वारः स्नानं नित्यमेवं पूर्वोक्तेन विधिना काम्यं नैमित्तिकं च
कुर्वन्ति^१ धौतवस्त्रेणाष्ठाद्य पूर्ववदाचम्य प्रोक्ष्यामीनस्तिष्ठन्वा
कृतप्राणायामः सावित्रीं जप्त्वादित्यमुपतिष्ठेत^२ दक्षिणपाणिना १०
तीर्थेन ब्राह्मणेण भूपत्यादीन्दैवेन नारायणादीन्कूप्यादींश्चार्षेण
विश्वामित्रादीन्येदकेण पित्रादीन्द्भिस्तर्पयित्वा ब्रह्मयज्ञं करि-
यन्वित्यमिषे त्वोर्जे त्वेति यथाकामं^३ यजुःसंहितामाद्यां-
स्त्रौननुवाकाङ्क्षाः^४ ध्यायं कुर्वीत^१ नैमित्तिकमृतं च सत्यं
चेत्यादिसूक्तानि चतुर्वेदादिमन्त्रान्वाप्यधीयीत^२ सर्वथजाना- १५
मादिर्ब्रह्मयज्ञः^३ तस्मादुपनयनप्रभृत्येव द्विजैः कर्तव्यो^४
नद्यां तीर्थे^५ देवंश्चाते सरसि तटाके वा सामान्ये स्नानं
कुर्यात् ॥ १३ ॥

१ सम् om, Ed Bh.

२ समावर्ती Tri; समावर्ती Vi; •दत्ति My.

३ जले शुक्ले Tri Ed.

४ यथाक्रमं Vi My.

तिष्ठसक्तुदधिवाजं च राधावभक्ष्यमन्नं पर्युषितमाज्येन
 दध्ना वा० युक्तं भोज्यं^१ किमिकेशकौटयुतं^२ स्रवाघ्रातं पक्षि-
 जग्धं च भस्माद्भिः प्रोक्षितं शुद्धं^३ शकाकाद्युपहृते बह्वन्ने
 तस्मिन्पुष्पाशनमात्रं तत्रैवोद्धृत्य व्यपोष्य पवमानः सुवर्जन
 इति भस्मजलैः प्रोक्ष्य दर्भोत्कया स्पर्शयित्वा गृहीयात्^४
 प्रसूते ऽन्तर्दशाहे गोचीरं सदैकशफोद्गत्तीणां पयस्य पलाण्डु-
 कवकलक्षणगृह्यनविड्जमनुक्तं^५ मत्स्यमांसं च वर्जनीयं^६
 यज्ञशिष्टं मांसं भक्षणीयमुदक्यास्पृष्टं शूद्रानुलोमैः स्पृष्टं तेषा-
 मन्नं च वर्जयेत्^७ स्वधर्मानुवर्तिनां शूद्रानुलोमानामामं
 चुधितस्य संपाद्यं^८ सर्वेषां प्रतिलोमान्तरालत्रात्यानामामं^९
 पक्कं च चुधितो ऽपि यत्नात्न गृहीयात्^{१०} तैः^{११} स्पृष्टिसंमिश्रं^{१२}
 परपक्कं^{१३} च संत्यजति^{१४} नित्यं श्रुतिसृत्युदितं कर्म कुर्वन्मनो-
 वाक्कायकर्मभिः धेनैर्धर्मं सकृच्चरति^{१५} ॥ १५ ॥

गृह्ये नवमो धर्मो द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ छमि० Ed Tri.

२ Reading uncertain. Vi: पलाण्डुकवकलक्षणगृह्यनविड्जमवंधं चनुक्तं;
 My: पलाण्डुकवकलक्षणगृह्यनविड्जमवन्धमनुक्तं; Ed: पलाण्डु कवकं लक्षणं
 गृह्यनं विड्जमनुक्तं; Tri: पलाण्डु कलक्षणं लक्षणं गृह्यनं विट् (जं? सं) वन्धमनुक्तं;
 Bh: पलाण्डु सुकंदुकम् । कनकं रक्तवर्णं लक्षणं चेतवर्णमेते लक्षणविशेषाः सर्वे
 वर्जनीयाः । विड्जं विप्वराहमनुक्तं शास्त्रानुक्तं । There is neither in Ed nor
 in Bh any trace of संबन्ध ।

३ तैः स्पृष्टं सं० Ed only.

४ Ed om. पर० before पक्कं ।

मृदुस्वाश्रमौ दे यज्ञोपवीते वैषवं दण्डं कमण्डलुं च
धारयेत् । खत्वा सभार्थं मृदाग्रौ गार्हाणिः । कर्माणि
श्रौताग्निषु श्रौतानि कुर्यात्सायं च होमन्ते ऽतिथीनभ्यागता-
न्प्राशयित्वा मितं प्राश्य पत्न्या शयीतर्द्रिपादः प्रत्यगुत्तर-
१ शिरास्य न खपित्यतुराचिषु^१ खभार्थमुपगच्छेदादौ शिरास्य-
मृतुमतीगमनसहासनशयनानि वर्जयेत्परदारान्न संगच्छे-
त्परदारगमनादायुः श्रीर्ब्रह्मवर्चसं विनश्यति । भार्यया सह
नाश्रात्यग्नी^२ तां जृम्भमाणां नग्नां च नावलोकयेत् ।
असत्यवादं वर्जयत्यसत्यात्परं पापं सत्यात्परो धर्मस्य नास्ति ।
२० सर्वप्राणिहितो ऽद्रोहेणैव जीवेच्छुद्धार्यवान्कुसूलधान्यः कुम्भी-
धान्यो ऽश्वस्तनिको वा स्यात् । द्विजातिः पतितान्यजातान्न
सृष्टेर्दुदये ऽस्तमये च सूर्यं नेचेत् । देवगुरुविप्रदत्तचीरदधि-
मृत्तोयसमिद्धर्भाग्निवमस्यतीग्रदक्षिणं गच्छेत् ॥ १ ॥ ।

स्नातकराजगुरुश्रेष्ठरोगिभारमृदन्तर्वर्तीनां पत्न्या देयो ।
११ वातार्करग्निभिः पत्न्याः शुध्यन्ति । परस्यासनशयनान्य-
दत्तानि नोपयुञ्जीतादन्तेषूपयुक्तेषु^३ खपुण्यचतुर्थीशो जहाति ।
अन्योपयुक्तानि वस्त्रमाख्योपानट्कृत्वाणि^४ नैव धीरयेद्ग्नौ पादं ।
न तापयेन्नैवं मुखेन धमेन्न पादेनं सृष्टेर्दधः^५ फदतो न ।
कुर्याद्ग्रावग्निं^६ जलं वा देवांसये ऽग्नौ जले च मूत्रपुरीष-

१ खपति instead of खपिति Vi My.

२ Only Tri has correctly •अग्नी ।

३ Thus Ed My ; •ञ्जीत इत्तेषु • Vi Tri.

४ Thus Ed only ; •दधःपा(दो? दे) न कुर्यात् • Tri ; अधःपादो न कु • Vi My.

पूयशोणितरेतःशेषोच्छिष्टाङ्गनिष्पेषाङ्ग^१ प्रक्षिपेत् । नग्नां पर-
 स्त्रियं विष्णुं च न पश्येदुच्छिष्टो देवार्कचन्द्रग्रहर्षतारा^२
 नेचेत् । देवगुरुस्नातकदोषितराजगोश्रेष्ठानां हार्यां नाक्रा-
 मति^३ इन्द्रधनुः परस्मै न दर्शयेन्न वदेत्स्वपन्नं नावबोध-
 येदेको^४ ऽध्वानं न गच्छेत् । परच्छेचे चरन्तीं गां धयन्तं वत्सं^५
 च न वारयेन्नैवाचक्षीत् । जीर्णमलवासा न स्यात् ॥ २ ॥

चक्षेः क्रीडां प्रेतधूमं बालातापं च वर्जयेत्केशरोमतुषा-
 ङ्गारकपालास्त्रिविष्णुचपूयशोणितरेतःशेषोच्छिष्टाङ्गाधिति-
 ष्टेत् । अनेध्वलिप्ते ऽङ्गे यावत्तस्त्रेपगन्धमनःशङ्का^४ न स्यात्ताव-
 न्मृत्तोयैः^५ शोधयेत् । पतितान्यजमूर्खाधार्मिकवैरिभिः सार्धं^{१०}
 न वसेदुच्छिष्टो ऽशुचिर्वा देवगोविप्राग्नीन् स्पृशेत् । देवा-
 न्वेदाङ्गाजगुरुमातापितृन्विदद्वाङ्गाणाङ्गावमन्येत^५ न निन्देद-
 वमन्तरं निन्दकस्य विनश्यति । सर्वभूतकुत्सां ताडनं च न
 कुर्वीत । गुरुणा मातापितृभ्यां तत्पित्राद्यैर्भ्रातृपितृभ्रातृमातुसा-
 र्थर्विगाद्यैर्विवादं नाप्नरेत्सर्वशुद्धिषु पुरुषस्यार्थशुद्धिः^{१५}
 स्त्रीशुद्धिरन्नशुद्धिस्य श्रेष्ठतमा स्यात् । द्रव्येषु रत्नसौवर्ण-

१ ०च्छिष्टनिष्पेषाङ्ग Vi; My is defective.

२ ०तायान् Vi My.

३ ०बोधयति instead of ०धवेत् Ed Tri.

४ यावत्तस्त्रे (यावत्त्रे)पगन्धमनःशङ्का न स्यात्ताव० Vi My; यावत्त्रेपगन्धेन शङ्का
 न स्यात्ताव० Tri.

५ Thus Tri and Ed (only वेदं instead of वेदान् and विद्वांसं प्राप्तापं
 च instead of विदद्वाङ्गाणाम्); देवराजगुरु० Vi My.

रुजतमथान्यद्भिः^१ शोधयत्यग्नौ वा स्रग्भति^२ तावत्पुत्रीषा-
यसाद्यान्यन्ववारिभिर्दासुदन्तजातामि तच्छणाद्भावनीदां यज्ञ-
पांचाणि दक्षिणपाणिना मार्जनात्क्वालनाद्वा संग्रोधानि^३ ॥ ३ ॥

चर्ममयसंहतानि^४ वस्त्राणि शाकमूलफलानि च प्रोक्षयेद-
५ ष्यानि चास्येत्^५ घृतादीनि द्रव्याण्युत्पूयोत्कया दर्शये-
त्कौशेयाविकान्युषैरंशुतडानि^६ श्रीफलैः शङ्खशुक्तिगोशृङ्गाणि
सर्षपैः सवारिभिर्मृन्मयानि पुनर्दाहेन गृहं मार्जनोपक्षेपना-
प्लेकैर्भूमिं खननादन्यमृत्पूरणगोवासकाद्यैर्मार्जनाद्यैश्च शोध-
येद्गोहृत्तिकरं भृगतं तोयं दोषविहीनं सुपूतं^७ वाक्शस्तं
१० वारिनिर्णिकमदृष्टं^८ योषिदास्यं कारुहस्तः प्रसारितपर्ण्यं च
सर्वदा शुद्धं^९ शकुन्यच्छिष्टं फलमनिच्छं^{१०} मशकमक्षिकानिलीनं
तद्विप्रुषश्च न दूष्याणि^{११} वाय्वग्निसूर्यरश्मिभिः स्पृष्टं च मेघ-
मातुरे बाले पचनास्ये च शौचं न विचरिणीयं यथाशक्ति
स्यादिएसूचाभ्यां बह्नापो न दूष्याः^{१२} परस्याभाभतस्तोयविन्दुभि-
१५ भूमौ निपत्योद्गतेः पादस्पृष्टैराचामयन्नाशुचिः^{१३} स्यात् ॥ ४ ॥

१ रत्नानि सौव० Tri Vi My ; these three ins. तावत् after रुजत ।

२ स्रग्भयेत् Tri Ed.

३ चर्ममयं संहि० Vi My.

४ जपैर् is my conjecture (cp. Manu V. 120); चरुष्करै० Ed ;
चकुष्करै० Vi ; चकुष्करै० My ; जपरै० Tri.

५ चदुष्टं instead of चदुष्टं, Tri, but cp. Manu V. 127.

६ ०राचमय० Ed Vi ; ०राचामय० My ; Tri corrupt.

वागप्रसो नित्यखायायो कुशेपादीमन्वर्थं शाकमूल-
 फलान्यग्रन्थार्थं च शूची जातान्याहरेदन्यधौममन्योत्सृष्ट-
 मशूची जातं गोरसं च वर्जयेत् धान्यधनसंचयं च कुर्वीत
 वस्त्रं नाच्छादयेत् मधूक्ते तोयं मांसोक्ते पैष्टिकं गृह्णाति
 सर्वभूतेषु दद्यालुः समः चान्तः शुचिर्निरसूयकः सुखे
 निःस्पृहो मङ्गलवाणीर्याकार्पण्यवर्जी मत्स्यादीन्दंशकान्सीर-
 कृष्टजातानि कन्दमूलफलशाकादीनि च त्यजन्नटाश्रमश्रुम-
 नखानि धारयंस्त्रिकासखायौ धराश्रयो वन्यैरेव चरुपुरो-
 षाशाभिर्वपेत्पलाण्डादीन्धियासं श्वेतवृन्ताकं सुनिषण्णकं श्लेष्मा-
 तकं ब्रजकलिं चिककं शिगुं भृस्तुणं कोविदारं मूलकं च
 वर्जयति मुनेः सर्वं मांसं गोमांसतुल्यं धान्याच्चं सुरासमं
 भवति पूर्वसंचिताशनं पूर्वाणि वसनांन्याश्रयुजे मासि त्यजति
 वेदवेदान्तेन ध्यानेयोगी तपः समाचरति अपत्नीको ऽनग्निर-
 दारो ऽनिकेतनो धृष्टमूले वसन्वनस्थाश्रमेषु गृहस्थानां गृहेषु

१ •फलादीमन्वर्थं च शू. जातान्याहरेत्, etc. Ed and partly Tri.

—उत्सृष्टम् instead of शूष्टम् Vi My.

२ समः शान्तः Vi My.

३ मङ्गलवाणीर्या (!) Ed Tri.

४ धरयायी Vi My.

५ •पुरोडाशान् Ed Tri; •पुरोडाशं My; •पुरोडाशादीन् Vi.

६ Thus Ed Vi; दृजकलिं My; दृजकं (?) Tri.

७ Thus Ed, Tri; चिककं Ed; चिककं Vi My.

८ मूलकन्दं Ed.

९ धान्यं Vi My.

वा भिषां भिषित्वात्पार्श्वे शूरे पर्वे प्राणवायामाचमनं
भिषुवदन्नाति^१ शरीरं शोषयन्नुत्तरसुत्तरं तीव्रं तपः कुर्यात्^१
॥ ५ ॥

भिषुः स्वात्वा नित्यं प्रणवेनात्मानं तर्पयेत्तेनैव नम-
४ कुर्यात्^१ षड्वराप्राणायामाङ्कत्वां शतावरां सावित्रीं जप्त्वा
सन्ध्यामुपासौत^१ अष्टविधेषोत्पृताभिरङ्गिराचामेत्काषायधारणं
सर्वत्यागं मैथुनवर्जमस्त्रैय्यादीनप्याचरेत्^१ असहायो ऽनग्नि-
रनिषेतनो निःसंशयौ^२ संमानावमानममो विवादक्रोधलोभ-
मोहानृतवर्जौ यामाद्द्विर्विक्रमे मठे देवालये वृक्षमूले वा
१० निवसेत्^१ चातुर्मासादन्यत्रैकाहादूर्ध्वमेकस्मिन्देसे न वर्षेदुर्षाः
शरच्चातुर्मास्यमेकत्रैव वसेत्^१ चिदण्डे काषायाप्यवित्रादौन्यो-
जयित्वा कण्ठे वामहस्तेन धारयन्दक्षिणेन भिषापात्रं गृहीत्वैक-
काले विप्राणां शूद्रानां गृहेषु वैश्वदेवान्तो भिषां चरेत्^१
भूमौ वीक्ष्य^३ जन्तुपरिहरन्यादं न्यसेदूर्ध्वोमुखस्तिष्ठन्भिषामा-
१५ सिषेत^१ ॥ ६ ॥

गोदोहनकालमात्रं तदर्धं^४ वा^४ स्थित्वा ब्रजेदंलाभे ऽप्यव-
माने ऽप्यविषादी सन्धे संमाने ऽप्यसंतोषी^१ स्यात्^१ द्रुतं विष्णु-
मितं वा न गच्छेत्^१ भिषाकासादन्यत्र परंवेद्य न गन्तव्यं^१
भिषितुं क्रोशादूर्ध्वं न गच्छेत्^१ भिषां चरित्वा तोयपार्श्वे

१ भिषुरन्नाति Vi My.

२ ऽसंशयौ Vi My.

३ निवीक्ष्य Tri only.

४ Thus Vi My ; तदर्धं वा Ed ; तदर्धं Tri

प्रवाहितपाणिपाद आचम्योदु त्यमित्यादित्यायातो^१ देवा
इति विष्णवे ब्रह्म ज्ञानमिति ब्रह्मणे च० भिषायं दत्त्वा
सर्वभूतेभ्य इति वसिं प्रक्षिपेत्प्राणाग्निहोत्रविधानेर्भात्मयज्ञं^२
संकल्प्य प्राणयाचामाचमष्टौ यासान्वाश्रीयात्कामं नाश्रान्ति^३
वस्त्रपूतं जसं० पौत्वाचम्याचामति^४ निन्दाक्रोशौ न कुर्वीत^५
बन्धुञ्जातौस्वजेदं^६ शचारिचं तपः श्रुतं न वदेत्सङ्गं त्यक्त्वा नियम-
यमी^७ प्रियं^८ सत्यं वदत्सर्वभूतस्याविरोधौ ममः सदाध्यात्मरतो
ध्यानयोगी नारायणं परं ब्रह्म पश्यन्धारणां धारयेदक्षरं
ब्रह्माप्नोति^९ नारायणः^{१०} परं^{११} ब्रह्मेति श्रुतिः^{१२} ॥ ७ ॥

संन्यासिनो ऽनाहिताग्नेर्देहं मृतं पुत्रो ऽन्यो वा तृणै- १०
रन्तरौकृत्य शुद्धैर्ब्राह्मणैर्यन्त्रेण वा संनिधाय^५ समुद्रगान्थां^६
नद्यां^६ तीरे^६ वा सेकते देशे सृंगास्तादिभिरसृष्टं^७ यथा
तथावदं खनति^८ गायत्र्या^८ स्थापयित्वा तथा तत्रासयित्वा
शाययित्वा वा दक्षिणे हस्ते वैष्णवैर्मन्त्रैस्त्रिदण्डं संन्यस्य सद्ये
थदस्य पारे रजस इति शिष्यमप्यविचमुदरे सावित्र्या १५
भिषापाचं गुह्यप्रदेशे भूमिभूमिमिति काषायं मृद्गृहणौ

१ चादित्यम् instead of चादित्याय Vi My.

२ वृ before क्षिपेत् om. Vi My.

३ नियमप्रियं Vi My.

४ नारायणपरं all, but cp. TĀ. X. 11. 1 (page 324 of the Calcutta ed.).

५ Thus Vi My ; संनौयं Ed ; संनिधौ Tri.

६ समुद्रगान्था नद्यातीरे वा Ed Tri.

७ असृष्टा instead of असृष्टं Vi My.

[१०।८, ६।]
(धर्म १।८, ६।)

वैखानस्यष्टाशतत्रयम् ।

१३६०

- कमण्डलुं च संन्यस्य पिदध्यात्^१ तस्मिंश्च गान्धादिभिः सृष्टे
तत्कर्ता पापीयान्भवति^२ आहिताग्नेरग्नीनात्मन्यारोप्य संन्या-
सिनो मृत्तं देहं गायत्र्या स्थापयित्वा पूर्ववदाहयित्वा शुद्धे
देशे निधाय लौकिकाग्नी^३ तदग्निमुपावरोहेत्यवरोप्य^४ पवित्रं
५ त इति घृतबीरमासे प्रक्षिप्य पूर्ववन्निदण्डादीन्विन्यस्य^५
ब्रह्ममेधेन पिदमेधेन वाहिताग्निमन्त्रैस्तदग्निभिर्दहनमाचरति^६
तद्योराग्नीषोदकबलिपिण्डदानैकोद्दिष्टादीन्मैव^७ कुर्यात्^८
नारायणबलिं करोति^९ तदहनं खनित्वा पिधानं दहनं
नारायणबलिं वा यः कुर्यात्सो ऽश्वमेधफलं समाप्नुयात्^{१०} ॥ ८ ॥
- १० नारायणबलिं नारायणादेव सर्वार्थसिद्धिरिति ब्राह्मणा-
द्यैर्नरैर्हतस्यात्मघातिनो रज्जुशस्त्रोदकाग्निदंष्ट्रिपशुसर्पादिभिः
सर्वपापमृतस्यादाद्यानामन्येषां भिक्षोश्चैकादशदिनादूर्ध्वं महा-
पातकिनां पञ्चानां द्वादशसंवत्सरादूर्ध्वं सपिण्डीकरणस्थाने
मृतकार्यमपरपक्षे द्वादश्यां श्रवणे वा करोति^{११} पूर्वे ऽहनि
१५ द्वादश ब्राह्मणाग्निमन्त्रयेदपरे ऽहनि विष्णोरास्यपार्श्वे
नदीतीरे गृहे वाग्न्ययतनं कृत्वाचारं जुहुयादग्निं परि-
क्षीर्याग्नेर्वायव्यां विष्टरे दर्भेषु तद्रूपं सुवर्णं वा संस्थाप्य पुरुषं

१ Thus Ed Tri ; लौकिकाग्निमुपाव० Vi My.

२ •निदण्डादिविन्यस्य Tri ; निदण्डं instead of निदण्डादीन् Vi My.—
विन्यस्य Tri, संन्यस्य Vi My ; विदण्य Ed.

३ एतयो० instead of तयो० Ed ; पिण्ड in Ed only ; •दीमिन्मैव Vi My.

४ कुर्यात् Vi My.

५ चम् om. Vi My.

६ पञ्चदशसं० Vi My.

ध्यायन्नो भूः पुरुषमित्याद्यैः प्राप्नुषं देवं नारायणमावाह्या-
सनपाद्यान्नमनानि दद्यात्^१ पुरुषसूक्तेन स्थापयित्वा नाराय-
णाय विद्महे इत्यष्टाचरमन्त्रेण वा वस्तोत्तरीयाभरणपाद्याच-
मनपुष्पगन्धधूपदीपाद्युत्तमनैरर्चयति^२ ॥ ६ ॥

केशवाद्यैर्द्वादशनामभिरङ्घ्रिस्तर्पयेत्^३ अग्निं परिषिष्य^४
सहस्रशीर्षाद्यैर्विष्णोर्नुकाद्यैर्द्वादशनामभिस्त्राज्यं चरुं^५ जुहुयात्^६
गुडाज्यफलयुक्तं^७ पायसं हविर्विष्णुगायत्र्या देवेशाय निवेश्य
पाद्याचमनमुखवासं^८ दद्यात्^९ अग्नेर्दक्षिणे दर्भेषूत्तराग्रेषु
दक्षिणाद्यर्चयित्वा^{१०} नारायणाय सहस्रशीर्षाय सहस्राक्षाय
सहस्रपादाय परमपुरुषाय परमात्मने परंज्योतिषे परब्रह्मणे^{११}
ऽव्यक्ताय सर्वकारणाय यज्ञेश्वराय यज्ञात्मने विश्वेभ्यो देवेभ्यः
सर्वाभ्यो^{१२} देवताभ्यः^{१३} साध्येभ्य इत्येतैर्नम इत्यन्तैः पायसं^{१४} बलिं
दत्त्वाऽप्यग्नेभिर्जुहोति^{१५} ब्राह्मणान्यादौ प्रक्षाल्य नवानि वस्तो-
त्तरीयाभरणानि^{१६} दत्त्वा पुष्पाद्यैः पूजयित्वा द्वादशमूर्तिं
ध्यायन्नुपदंशद्वयं गुडदधिफलयुक्तं श्वेतमन्नं भोजयित्वा यथाशक्ति^{१७}
सुवर्णं^{१८} दक्षिणां^{१९} ददाति^{२०} सहस्रशीर्षाद्यैः सुत्वा द्वादश-

१ Vi My om.

२ ०फलसंयुक्तं Vi My.

३ पानीय instead of पाद्य Vi My.

४ ? दक्षिणाद्याचयित्वा Vi My.

५ ०सर्वेभ्यो देवेभ्यः Vi My.

६ Vi My om.

७ सुवर्णदं Vi My.

[१०।१०, ११।] वैखानसमृद्धसूत्रम् ।
(धर्म ३।१०, ११।)

१४१

नामभिः प्रणमेदन्नाहोमं जुहोत्यभीष्टां परां गतिं स^१ गत्वा
विष्णोलोके^२ मञ्जीयते^३ ॥ १० ॥

४ चातुर्वर्ष्यसंकरेणोत्पन्नानामनुलोमप्रतिलोमान्तराक्षत्रात्या-
नामुत्पत्तिं^४ नाम वृत्तिं चोर्ध्वजातादधोजातायां जातो
५ ऽनुलोमो^५ ऽधरोत्पन्नादूर्ध्वजातायां जातः प्रतिलोमस्ततो
ऽनुलोमादनुलोम्यां जातो ऽन्तराक्षः^६ प्रतिलोमात्प्रतिलोम्यां
जातो ब्राह्मणो भवति^७ ब्रह्मणो मुखादुद्धृता ब्राह्मणा ब्राह्मण्यश्च
ब्रह्मर्षयः पत्न्यो बभूवुस्तेषां गोचोत्पन्नाद्ब्राह्मण्यमसगोचायां^८
विधिना समन्त्रकं गृहीतायां जातो ब्राह्मणः शुद्धो भवेत्^९
१० विधिहीनमन्यपूर्वायां मृतभर्तृकायां गौलको जीवभर्तृकायां
कुण्डश्च विप्रौ द्वौ निन्दितौ स्यातां^{१०} तस्मादधो वाङ्मया-
मुत्पन्नात् चत्रियात् चत्रियायां विधिवज्जातः चत्रियः शुद्ध-
स्तयोरविधिकं^{११} गूढोत्पन्नो^{१२} ऽशुद्धो भोजान्धो नैवाभिषेच्यः
पट्टबन्धो राज्ञः सैनापत्यं करोति^{१३} शुद्धभावे ऽपट्टबन्धो^{१४}
१५ नून्यायात्तद्वृत्तं^{१५} राजवत्स्यात्^{१६} अधस्तादूर्ध्व्यामुत्पन्नाद्वैश्या-

१ Ed om.

२ विष्णुलोके Tri.

३ चातुर्वर्ष्याणां संकरोत्यन्नानामनुप्रतिलो० Vi My.

४ Ed ins. ब्राह्मणाद् before ब्राह्मण्यम् ।

५ Thus Ed ; अधिकं instead of अवि० ; अयधिकं Vi My.

६ गूढोत्पन्नो Vi My.

७ वदो Ed.

८ नून्याया० Vi My ; Tri useless.

द्वैश्यायां तथा वैश्वः शुद्धो^१ विधिवर्जं मणिकारो ऽशुद्धो
मणिसुक्तादिवेधः^२ शङ्खवलयकारो^३ स्यात्^४ ॥ ११ ॥

अथ पञ्चासुत्पन्नाच्छूद्राच्छूद्रायां न्यायेन शुद्धः^५ शुद्धः^६
जाराभ्यासवको निन्दितः शुद्धो ऽश्वपातो ऽश्वदण्डारो
चेत्येते चातुर्वर्णिकास्तेषामेव संकरेणोत्पन्नाः सर्वे ऽनुलो-
माद्याः^७ ब्राह्मणात् चत्रियकन्यायां जातः सवर्णो ऽनुलोमेषु
मुख्यो^८ ऽस्य वृत्तिराथर्वणं कर्माश्वहस्तिरथसंवाहनमारोहणं
राज्ञः सेनापत्यं चायुर्वेदज्ञत्यं^९ गूढोत्पन्नो ऽभिषिक्ताख्यो^{१०}
ऽभिषिक्तश्चेन्नृपो भूयादष्टाङ्गमायुर्वेदं भूततन्त्रं^{११} वा संपठेत्त-
दुक्ताचारो^{१२} दद्यायुक्तः मत्यवादी तद्विधानेन सर्वप्राणिहितं
कुर्यात्^{१३} ज्योतिर्गणनादिकाधिकवृत्तिर्वा^{१४} विप्राद्वैश्यायाम-
म्बष्ठः कक्ष्याजौब्याग्नेयनर्तको^{१५} ध्वजविश्रावो^{१६} शल्यचिकित्सो^{१७}
जरात्कुम्भकारः^{१८} कुलाश्वत्तिर्नापितो^{१९} नाभेरुर्ध्ववप्रा च
चत्रियाद्वैश्यायां भङ्गैः श्रेष्ठित्वं प्राप्तो महानर्माख्यश्च वैश्ववृत्तिः
चाचं^{२०} कर्म^{२१} नाचरति^{२२} गूढादाश्विको ऽश्वक्रयविक्रयी स्यात्^{२३}
॥ १२ ॥

१ •वेधशङ्ख• Ed ; Vi My wholly corrupt.

२ •संरचन• Ed only.

३ Tri Ed ins. वा ।

४ भूतन्त्रं Vi My.

५ सुपठे• Vi My.

६ •धिका वृत्ति• Tri Vi My. .

७ कक्ष्याजौब्याग्नेयेन नवर्तको ऽध्वजविश्राव Vi My.

८ चाचकर्म Tri.

९ Vi My om.

[१०।१३, १४।]
(धर्म ३।१३, १४।)

वैखानसग्रन्थसूत्रम् ।

१४३

विप्राच्छूद्राणां पारशवो भद्रकालीपूजनचिचकर्माङ्गविद्या-
त्वर्यषोषणमर्दनवृत्तिर्जरोत्पन्नो^१ निषादो व्याडादिमृगहिंसा-
कारौ^२ राजन्यतः शूद्रायामुपः सुदण्डदण्डनकृत्यो^३ जारा-
च्छूलिकः शूलारोहणादिघातनाकृत्यो^४ वैश्यतः शूद्राणां
५ चूचकः^५ क्रमुकताम्बूलशर्करादिक्रयविक्रयौ^६ गूढात्कटकारः
कटकारौ चेति^७ ततो ऽनुलोमादनुलोमायां जातस्यानुलोमः
पितुर्मातुर्वा जातिं वृत्तिं भजेत^८ चचियादिप्रकन्यायां मन्त्र-
वज्जातः^९ सूतः प्रतिलोमेषु मुख्यो ऽयं मन्त्रहीनोपनीतो
द्विजधर्महीनो^{१०} ऽस्य वृत्तिर्धर्मानुबोधनं राज्ञो ऽन्नसंस्कारस्य^{११}
जारेण मन्त्रहीनजो रथकारो द्विजत्वविहीनः शूद्रकृत्यो
ऽश्वानां पोषणदमनादिपरिचर्याजीवी^{१२} वैश्याद्वाङ्गण्यं मागधः
शूद्रैरप्यभोज्यान्नो ऽस्पृश्यः सर्ववन्दी प्रशंसाकीर्तनगानप्रेषण-
वृत्तिर्गूढाच्चक्री लवणतैलविक्रेता^{१३} स्यात् ॥१३॥ ;
वैश्यान्नृपायामायोगवस्तन्तुवाजः पटवर्तुं वस्त्रकांस्योप-
१४ जीवी^{१४} गूढाचारात्पुलिन्दो ऽरण्यवृत्तिर्दुष्टमृगसत्त्वघातौ^{१५}
शूद्रात् चचियायां पुत्रकसः कृतकां वार्त्तां वा सुरां हत्वा
पाचको विक्रीणीत^{१६} चोरवृत्तादेन्नवो जन्मनर्तनगानकृत्यः^{१७}

१ पूजा instead of पूजन Vi My. ,

२ Thus Ed Tri; चूचकः Vi My.

३ Thus Vi My; •ताम्बूलशर्करादिक्रय• Ed Tri.

४ मन्त्रवर्जिताः Vi My.

५ दमन only in Ed.

६ Thus Tri; लवणाकीर्णविक्रेता Ed; लवणत्रिवर्णकता (!) Vi My

७ जन्मनर्तन• Vi My.

शूद्राद्वैश्यायां वैदेहकः शूद्रासृश्यसौरयभोज्यासो वन्यवृत्ति-
 रजमहिषगोपालस्तद्रसान्विक्रयी । चौर्याञ्चक्रिको खवणतैल-
 पिण्याकजीवौ । शूद्राद्वाङ्मयां चण्डालः शीसकासादंशंभरणो
 वर्धाबन्धकण्ठः कचे झलरीयुक्तो यतस्ततश्चरन्सर्वकर्मबहि-
 श्कृतः पूर्वाह्ने यामादौ वीथ्यामन्यत्रापि मलान्यपहृष्य बहिर-
 पोहयति । यामादह्निर्दूरे खजातीयैर्निवसेत् । मध्याह्नात्परं
 यामे न विश्रत्यथं । विशेषेद्राज्ञा वध्यो । अन्यथा भ्रूणहत्या-
 मवाप्नोत्यन्तरालत्रात्याश्च^१ । चूचुकादिप्रायां^२ तत्रको ऽसृश्यो
 झलरीहस्तो दासकारः सुवर्णकारो ऽयस्कारः कांस्यकारो
 वा । चत्रियायां मत्स्यबन्धुर्मत्स्यबन्धौ । वैश्यायां सामुद्रः^३ ।
 समुद्रपण्यजीवौ मत्स्यघातौ च स्यात् ॥ १४ ॥

अम्बुहादिप्रायां नाविकः समुद्रपण्यमत्स्यजीवौ समुद्र
 लङ्घनास्त्रावं ज्ञावयति । चत्रियायामधेनापितो नाभेरधो
 रोमवप्ता । मङ्गोर्तिप्रायां वेणुंको वेणुवौणावादी । चत्रियायां
 कर्मकरः कर्मकारौ^४ । वैदेहकादिप्रायां चर्मकारश्चर्मजीवौ ।
 नृपायां सूचिकः सूचीवेधनकृत्यवान्^५ । आयोगवादिप्रायां
 ताम्रस्ताम्रजीवौ । नृपायां खनकः खननजीवौ । खनना-
 नृपायासुहृन्धकः शूद्रासृश्यो वस्त्रनिर्णजकः । पुल्कसादिप्रायां
 रजको वस्त्राणां रजोनिर्णजकश्चण्डालादिप्रायां श्वपचः

१ Thus Ed ; ब्रात्याचूचुका० Tri ; •टतिश्च चूचुका० Vi My.

२ सामुद्रौ Ed.

३ कर्मकारौ Ed.

५ वेध instead of वेधन Tri.

[१०।१५।]
(धर्म ३।१५।)

वैखानसगृह्यसूत्रम् ।

१४५

चण्डालवच्चिह्नयुक्तो नित्यनिन्द्यः सर्वकर्मबहिष्कार्यो नगर्यादौ
मलापोहकः अग्ने वसन्हेयपाचयाही प्रेतमबन्धुर्क^१ विष्टजेत्^१
वध्यान्दिवा तदस्त्रादियाही^२ पराधीनाहारो भिक्षपाचभोजी^३
श्रमांसभक्षी चर्मवारवाणवाणिज्यकारी^४ स्यात्^५ तस्मान्निष्ठे
सुते समुत्पन्ने पतितो नष्टो घोरास्त्ररकाम्बुजति^६ सत्पुत्रो
नरकेभ्यस्त्रायकः पितृन्यावयित्वा शुभांश्लोकान्नयति^७ तस्मा-
द्वाह्याणाद्याः^८ सवर्णायां विधिवत्पुत्रमुत्पादयेयुरिति
विखनाः^९ ॥ १५ ॥

गृह्ये दशमो धर्मो तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ।

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL

१ Thus Vi My ; प्रेतबन्धुर्कं Ed Tri.

२ तदस्त्रादीन् गृहीयात् Ed Tri.

३ गृह्यद्वारवाणिज्यकः Ed.

४ ततो instead of तस्मान् Tri Vi My.

५ विखनाः only given My Tri Ed.

	Text and translation, English notes, etc., mixed; or translation only	1-0-0
Royal 8vo	Oriental text only	1-0-0
	Text and translation, English notes, etc., mixed; or translation only	1-4-0
Quarto	Oriental text only	2-0-0
	Text and translation, English notes, etc., mixed; or translation only	2-8-0

There are some exceptions to this scale, which in each case will be indicated in the price lists. For the calculation of prices each part of a unit in excess of the 96 or 100 pages counts again as a full unit.

Single issues may be bought separately, but three years after the completion of a work no complete sets are broken for the sale of these component parts.

Each issue bears, besides its issue number, a fascicle number indicating its place in the work and volume to which it belongs.

With the issue of this Notice all previous prices and price lists are cancelled.

CALCUTTA,
1st January, 1927

The publications or information about them are obtainable from the Asiatic Society of Bengal, No. 1, Park Street, Calcutta, or from the city's Agents:

- Messrs. LUGG & Co., 48, Great Russell Street, London, W.C.
- M. PAUL GEUTHMANN, 12, Rue Jacob, Paris, VIe.
- Бухгалтерия Ордена Кавалерии, 14, Кураховская улица, Москва, Россия.
- Messrs. THOMAS, STIMP & Co., 5, Raffles Place, Singapore.

Orders should be placed from the Agents, who are to be supplied by the Society the following rates should be observed:

Orders should be placed to the Asiatic Society of Bengal and not to the Agents.

The Agents should be made available to the Society.

Orders should be accompanied by a full name and address.